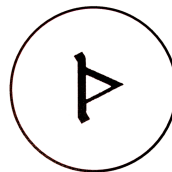

ISSN 2522–9125 (Online)

ISSN 2524–0471 (Print)

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Науковий піврічний журнал

Том 7

Київ – 2018

SOCIAL COMMUNICATIONS: THEORY AND PRACTICE

Scientific semiannual magazine

VOLUME 7

Kyiv – 2018

Міністерством юстиції України прийнято рішення про державну реєстрацію журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика» (наказ № 277/5 від 01.02.2016) Свідоцтво сер. КВ № 21875-17775 Р від 01.02.2016

РЕЦЕНЗЕНТИ

Гоян Віта Володимирівна – доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

Зикун Наталя Іванівна – доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, доцент
(Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Холод О.М. – акад. МАНПО, д-р філол. н., проф. (Україна) – науковий редактор;

Холод Г.Я. – канд. філол. н., проф. (Україна) – науковий і літературний редактор;

Бартошек А. – д-р соц. н., проф. (Польща); **Бутиріна М.В.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Владимиров В.М.** – д-р філол. н., проф. (Україна); **Галич В.М.** – д-р філол. н., проф. (Україна); **Городенко Л.М.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Горшко О.І.** – д-р соц. н., д-р філол. н., проф. (Україна); **Грядюшко О.О.** – канд. філол. н., доц. (Білорусь); **Дзіведі Р.** – д-р філос. у галузі соціології (Індія); **Демченко С.В.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Ельбесхаузен Х.** – д-р проф. (Данія); **Зражевська Н.І.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Іванов В.Ф.** – д-р філол. н., проф. (Україна); **Ільганасва В.О.** – д-р іст. н., проф. (Україна); **Мінеллі М.** – д-р філос. у галузі філології (США); **Почепцов Г.Г.** – д-р філол. н., проф. (Україна); **Синовець О.** – д-р філос. у галузі соц. і соц. ком. (Польща); **Фінклер Ю.Е.** – д-р філол. н., канд. соц. н., проф. (Україна); **Хроми Я.** – д-р соціол. н., проф. (Чехія); **Чекмишев О.В.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Яблоновська Н.В.** – д-р філол. н., проф. (Україна).

С 72 Соціальні комунікації: теорія і практика : наук. журн. [наук. і літ. ред. Г.Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод]. – Т. 7. – К., 2018. – 101 с.

Том 7 періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, презентовані авторами Данії, Індії, Польщі, Росії, Сербії, України під час роботи третього Міжнародного симпозіуму «Соціальні комунікації: теорія і практика» (21 квітня 2018 року, м. Київ, Україна).

Дослідження стосуються теорії та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій в педагогіці й методиці викладання.

Окрім фахівців із соціальних комунікацій, матеріали будуть цікавими для психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

Редакція журналу не несе відповідальність за достовірність посилань і не завжди поділяє точку зору авторів.

Науковий журнал

зарєєстрований у мїжнародних наукометричних базах
та вїдкритих базах даних:

1. InfoBase Index (IBI)	– индексований 2,8 (2016)
2. Scientific Indexing Service (SIS)	– индексований (2016)
3. Academia.edu	– зарєєстрований (2016)
4. SelectedWork bepress	– зарєєстрований (2016)
5. Google Scholar Citations	– зарєєстрований (2016)
6. Index Copernicus (ICI Journals Master List survey)	– зарєєстрований (2018)
7. International Scientific Indexing (ISI)	– очїкує індексації (2016)
8. Directory of Research Journals Indexing (DRJI)	– очїкує індексації (2016)
9. Scientific Journal Impact Factor (SJIF)	– очїкує індексації (2016)
10. General Impact Factor (GIF)	– очїкує індексації (2016)

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Ph.D. Dwivedi, Ratnesh (Uttar Pradesh, India), Dr. Partlow, Sarah (Idaho, USA), Dr. Swati Jaywant Rao Bute (Uttar Pradesh, India) INTERNATIONAL TERRORISM AND TELEVISION: AN ANALYTICAL DISCOURSE BASED ON MEDIA REGULATION ON COVERAGE OF TERRORISM IN PRE AND POST 9/11 SCENARIO	
PhD Ратнеш Двіведі (м. Уттар-Прадеш, Індія), PhD Сара Т. Парлоу Лефевр (Айдахо, США), Dr Б'ют Сват (Уттар-Прадеш, Індія) МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ І ТЕЛЕБАЧЕННЯ: АНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС НА ОСНОВІ МЕДІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕРОРИЗМУ ДО І ПІСЛЯ СЦЕНАРІЮ 9/11 (англійською мовою).....	6
Курдюмова Ирина Михайловна (г. Москва, Российская Федерация) КОММУНИКАЦИЯ И КОЛЛАБОРАЦИЯ КАК ОСНОВЫ МЕТОДОЛОГИИ ИНТЕРДИС- ЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ	
Курдюмова Ірина Михайлівна (м. Москва, Російська Федерація) КОМУНІКАЦІЯ Й КОЛАБОРАЦІЯ ЯК ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ІНТЕРДИСЦИПЛІ- НАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (російською мовою).....	16

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Павлюк Ігор Зиновійович (м. Київ, м. Львів, Україна) КВАЗІКОМУНІКАЦІЯ В ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ТЕКСТІ. ПСИХОЛО- ГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	23
Холод Ганна Ярославівна (м. Київ, Україна) РУБРИКА “ЗА КОРДОНОМ” У ГАЗЕТІ “КІНО-ТИЖДЕНЬ” (1927): ЖАНРОВО- ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН.....	31

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Ph.D. Hans Elbeshausen (Copenhagen, Denmark), Ahmet Demir (M. Ed.) (Copenhagen, Denmark) SOCIAL COMMUNICATION AS SENSE-MAKING IN SITUATIONS OF SOCIAL CONTROL IN ETHNIC MINORITY FAMILIES	
Ph.D. Ханс Ельбесхаузен (м. Копенгаген, Данія), MEd Ахмет Демір (м. Копенгаген, Данія) СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК СЕНСОВЕ РІШЕННЯ В СИТУАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В РОДИНАХ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН (англійською мовою).....	36
Островська Наталія Василівна (м. Запоріжжя, Україна), Єськова Катерина Вікторівна (м. Запоріжжя, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАТУ УКРАЇНСЬКИХ ФАКТЧЕКІНГОВИХ ПРОЕКТІВ.....	43
Холод Олександр Михайлович (м. Івано-Франківськ, Україна) НЕГАТИВНІ ЗМІНИ В МОДЕЛЯХ ПОВЕДІНКИ СУСПІЛЬСТВА ПІД ВПЛИВОМ РЕКЛАМИ.....	52

МЕДІАЛІНГВІСТИКА

- Стекольщикова Валентина Андріївна** (м. Миколаїв, Україна)
 СПЕЦИФІКА ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАЕКСПРЕСІВІВ, ЩО
 ПОСИЛЮЮТЬ ВИРАЗНІСТЬ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ У РІЗНИХ ФОРМАХ
 ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ (за матеріалами регіональних видань)..... 74

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ Й ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ

- Др. Љубо Пејановић** (Нові Сад, Србска),
Др. Миле Ракіч (Београд, Србија),
Марија Митић дкн (Нові Сад, Србска)
 ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ПОЛИТИКА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ
Пејанович Любо (м. Нові Сад, Сербія),
Ракіч Міле (м. Београд, Сербія),
Митич Марія (м. Нові Сад, Сербія)
 ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЕКОЛОГІЇ (*сербською мовою*)..... 80

ВИЙШЛИ З ДРУКУ

- Холод О.** Соціальні комунікації: тенденції розвитку : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. –
 К. : Видавництво «Білий Тигр», 2018. – 370 с. – ISBN 978-617-7616-00-8..... 92
- Вимоги до оформлення статей для публікації в науковому журналі**
 «Соціальні комунікації: теорія і практика»..... 93

ОГОЛОШЕННЯ

- Партико Зіновій Васильович** (м. Київ, Україна)
 У ЛЬВОВІ ПРОДОВЖУЄ ПРАЦЮВАТИ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ СЕМІНАР
 «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ»..... 99

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

UDC 007 : 304 : 001 + 004.9 + 659.3

INTERNATIONAL TERRORISM AND TELEVISION: AN ANALYTICAL DISCOURSE BASED ON MEDIA REGULATION ON COVERAGE OF TERRORISM IN PRE AND POST 9/11 SCENARIO

Ph.D. Dwivedi Ratnesh, Dr. Partlow Sarah,
Dr. Swati Jaywant Rao Bute

There are numerous parameters that have to be taken into consideration when considering the relationship between the media and terrorism. The relationship is complicated by the use of the media by terrorists to optimize the psychological impact of their acts of terror beyond the immediate location of the act itself, and what could cynically be described as the media's use of terrorism to attract audiences.

The invasion of a terrorist victim's privacy is the most direct and visible harm from media coverage of terrorism. The invasion of privacy by the media both during and following a terrorist event such as kidnapping, for instance, can be as traumatic to victims and their families as the actual kidnapping itself. If business executives dicker about ransom, for instance, company management will be perceived as insensitive or materialistic in its concern. Thus, publicized ransom decisions can adversely effect executive morale and increase exposure to future terrorist attacks.

The public has a valid interest in preserving domestic order.' The media, especially the broadcaster, can often frustrate police management by interfering with on-going operations, compounding the pressure on authorities, and impairing their ability to make decisions.

By its very nature, terrorism is meant to capture the attention of the public. It is directed at changing the way society thinks. Modern technology, through television and the capabilities of global satellite communications systems, has provided terror groups with a critical communications instrument through which the terrorist receives instantaneous worldwide publicity. Terrorists use the media as a form of political advertising. Since they cannot buy television time, they gain coverage through commission of terrorist acts. Just as early television sponsors produced shows as vehicles for their commercials,³⁰ media terrorists now provide live drama-murder and kidnapping-in return for "advertising time".

Key words: *Terrorism, Media, Regulation, 9/11, Media Coverage, Self Constraint*

1. The media and government and the Regulation:

Introduction:

In United States, the freedoms of expression granted to the press are guaranteed by the First Amendment of the US Constitution and similar rights in state constitutions. The privileges granted to the media are based on various conceptions of how the press facilitates democratic self-government. The media are responsible for providing citizens the information needed for effective self-governance through news coverage of public affairs involving the government and government officials, national and local communities, and international events.

³⁰ © Ph.D. Dwivedi Ratnesh, Scholar, Amity School of Communication, Amity University, Uttar Pradesh, India

Dr. Partlow Sarah, Director and Professor, Dept. of Communication, Idaho State University, Idaho, USA

Dr. Swati Jaywant Rao Bute, Associate Professor, Amity School of Communication, Amity University, Uttar Pradesh, India

The media's relationship with government is complicated since the press also has a watchdog function to fulfill by exposing governmental abuse of power and any other official misdeeds. The American tradition of freedom of expression generally does not allow for prior restraint by the government, which improves the media's ability to expose wrongdoing.

In the virtual absence of prior restraint, more subtle forms of censorship have developed. Among these is what Matthew Felling of the Center for Media and Public Affairs has called "a silky form of censorship" (quoted in Jones and Kemper). Given the limits on prior restraint and the dictates of state and federal freedom of information acts, government denials of access to information are often couched in national security claims. As Doris Graber has documented, the Bush Administration has frequently employed national security claims to justify censorship (Graber 542-43). In the immediate aftermath of the September 11, 2001 attacks, the Bush Administration encouraged government officials at all levels to hinder access to what it deemed sensitive information. The media were also encouraged to practice self-censorship in the name of patriotism and civic duty. For example, in October 2001, Condoleezza Rice, then National Security Advisor, personally asked the CEOs of the major American television networks to refrain from broadcasting live, unedited video or audio clips from Osama bin Laden, because, she said, the administration was concerned that bin Laden's communiqués might contain coded directions for his foot soldiers. In an unprecedented move, the major networks acquiesced in the Administration's request. President of CBS News Andrew Heyward told reporters he did not "see any conflict between patriotism and good journalism" (quoted in Jones and Kemper). Doris Graber's research into the rhetorical strategies adopted by both government and media spokespersons to justify censorship following the September 11, 2001 attacks shows that journalists themselves sometimes justify censorship by appealing to national security, public demands, patriotism or civic virtue, and defending common values (Graber 542-49).

The balance to be struck is between the citizen's right to reliable neutral information and faith in public authorities who may have legitimate national security reasons for withholding information, but who might also misinform or attempt to spin their policies and performances for personal or partisan gain. Numerous studies suggest the US media have been too uncritical in their coverage of the Bush Administration's policies implemented in response to the events of September 11. Critiques range from the media's failure to challenge the validity of a "war on terror" to a lack of critical analysis, reportage, and commentary on the war on terror (see, for example, Coe et al.; Kellner). The dilemma here is straightforward: if the press is too critical of the Administration, it risks incurring the Administration's wrath, as when former Attorney General of the United States John Ashcroft testified before the Senate Judiciary Committee:

... to those who scare peace-loving people with phantoms of lost liberty; my message is this: Your tactics only aid terrorists—for they erode our national unity and diminish our resolve. They give ammunition to America's enemies, and pause to America's friends. They encourage people of good will to remain silent in the face of evil ("Testimony of Attorney General John Ashcroft").

Although most journalists avoid compromising national security, many drew a line at Ashcroft's accusations. For example, the San Francisco Chronicle forcefully rejected Ashcroft's arguments: "A vigorous debate about the proper balance between law enforcement "tools" and civil liberties does not undermine President Bush or his war on terrorism; it is an affirmation of a system that is greater and more enduring than any individual who happens to hold office at any given moment" (Editorial).

Coverage of military activities highlights the mass media's dilemmas. Democratic governments establish conflict media policies for their military operations during the planning stages of a campaign. Such policies involve both cooperating with the media and impeding media access to unfiltered information. Press briefings replete with videos of apparently flawless air strikes, maps, charts, and accommodating, if reticent, officers provide the press with images, sound bites, and information that further military goals. From a strategic perspective, tightly controlled information environments allow the military to shape the perceptions of the media audience and in turn the perceptions of the public as a whole in such a way as to ensure support for the war effort. The media are indispensable to the military's efforts at creating and maintaining public support for war efforts as well as being a channel for disseminating disinformation targeted at adversaries. In their role of providing their audiences with information about critical events, the media are voluntary conduits of information (Taylor 145).

This conflicts with the media's watchdog function, which entails seeking alternative channels of information to the government and militarily sanctioned versions of events. The specter of threats to national security always looms when the press publish alternative versions of events or information that the government prefers to suppress.

2. The Debate on Regulation on Coverage of Terrorism

There are numerous parameters that have to be taken into consideration when considering the relationship between the media and terrorism. The relationship is complicated by the use of the media by terrorists to optimize the psychological impact of their acts of terror beyond the immediate location of the act itself, and what

could cynically be described as the media's use of terrorism to attract audiences. The media's role is complicated by the divergent responsibilities of journalists. On the one hand, journalists have a professional interest in maintaining objectivity and neutrality in their coverage of terrorists' acts or groups; on the other hand, journalists are citizens with the same civic duties as other citizens. This dichotomy is sustained by the First Amendment, which can be interpreted as giving journalists greater leeway than other citizens in fulfilling certain civic duties. For example, journalists might infiltrate criminal (or terrorist) organizations in order to write an article but not reveal sources.

Although I argue that the paradox faced by mass media in democracies confronted with terrorist acts and threats of future terrorist acts is irresolvable, I do not agree with Jean Baudrillard's overly broad claim that "[t]here is no good use of the media: the media is part of the event itself, part of the terror, and its role plays in both directions" (Baudrillard 414). The mass media are indeed placed in a predicament by contemporary terrorism. It can be argued that the contemporary mass media epitomize the freedom versus security debates that have taken place since the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001. Those debates suggest that the dilemma of striking a balance that is widely acceptable within pluralist democracies is theoretically impossible, although in practice a workable albeit contested compromise is an ongoing work in progress.

3. Regulatory Framework on Coverage of Terrorism in Pre 9/11 Scenario: A Backgrounder

In the battle for survival of the reasonable society the television camera is the supertank-the Queen of the Battlefield. Ordinary mortals are wise to learn her ways and treat her with respect, but those who serve in her entourage have an awful responsibility.

Government leaders throughout the world are currently addressing the growing threat of terrorist activity. The leaders recognize the media's role as a conduit for terrorist demands' and are taking action. All agree that "media terrorism is an evil that should be eradicated, yet, while there has been much serious research on the problem of the media's role in domestic violence, the problem of how the media should function in a terrorist-crisis situation has not been systematically studied. Some observers accuse the news media of inspiring terrorist acts or serving as willing accomplices of the terrorists. Others allege that the media is responsible for terrorism only to the same degree that civil aviation is responsible for hijackings: "One can stop hijacking by grounding all civil aircraft; perhaps terrorism could be reduced by complete media black out

British Prime Minister Margaret Thatcher has taken a less hostile view. Thatcher has proposed "journalistic self-discipline" to starve future terrorists of "the oxygen of publicity on which they depend".

United States Attorney General Edwin Meese III endorsed the Prime Minister's proposal and took it a step further. Meese proposed that the United States Government "ask news organizations to adopt a voluntary code of restraint in reporting terrorist incidents." Speaking before the American Bar Association, Meese stated that he would oppose legislation restricting news practices. He suggested, however, that newspapers, magazines and broadcasters should agree to "some principles reduced to writing." This Note attempts to clarify the relationship between terrorism and the media. It evaluates the policy considerations' regarding the propriety of media coverage or non-coverage of terrorist activities. The current forms of media regulation, and their applicability to the terrorist problem, are considered. This Note concludes that internal industry standards, if sufficiently effective, would be the most favorable method of regulation in this instance, and suggests industry guidelines to articulate the media's role in combating terrorism.

3.1. Policies Affected By Media Coverage of Terrorism

The policies that might be served by regulating the media's coverage of terrorism, in descending order of the need to regulate, include the following: (1) protecting victims' privacy; (2) preserving domestic order; (3) prolonging the crisis; (4) encouraging future acts of terrorism; (5) sensationalising; (6) ensuring the safety and well-being of target victims; (7) providing a forum of communication; and (8) satisfying the public's need to know.

3.1.1. Protection Policy

The invasion of a terrorist victim's privacy is the most direct and visible harm from media coverage of terrorism. The invasion of privacy by the media both during and following a terrorist event such as kidnapping, for instance, can be as traumatic to victims and their families as the actual kidnapping itself. If business executives dicker about ransom, for instance, company management will be perceived as insensitive or materialistic in its concern. Thus, publicized ransom decisions can adversely effect executive morale and increase exposure to future terrorist attacks.

In one incident, after hostages were freed, the police warned them not to give interviews to avoid increasing the complexity and difficulty of the prosecutor's task. Hostages complained that some journalists insisted on getting interviews. One network representative asserted that the public has the "right to know." In declining to grant the interview, one harassed hostage replied, "Is it in the Constitution that the public has the

right to invade my privacy, to insist on exposing people already humiliated, to wallow in their pain and misery?'

3.1.2. Law Enforcement

The public has a valid interest in preserving domestic order.' The media, especially the broadcaster, can often frustrate police management by interfering with on-going operations, compounding the pressure on authorities, and impairing their ability to make decisions.

Full media disclosure of law enforcement activities could hinder the preservation of domestic order and impede counterterrorist efforts. Media coverage of such activities could lead to interference with law enforcement efforts in siege management crises. Or such disclosure could reveal particular law enforcement techniques and strategies of surveillance, investigation, or pursuit, and thus impede counterterrorist efforts in the future. 'The takeover of three buildings in Washington, D.C., in March 1977, for instance, became a major media event in which the media unknowingly worked at cross purposes with the responsible law enforcement officials. The media gave the Hanifi Muslim terrorists direct intelligence information (adding to the terrorists power) through on-site television coverage. Journalists directly telephoned the terrorists for interviews, thus hindering communication between the terrorists and police negotiators. During this incident, a television journalist publicly announced the lifting of a basket by rope to an upper floor, where some people, unknown to the gunmen, had barricaded themselves in a room. Hence, the gunmen were probably informed of the television reporter's observations by fellow terrorists who were monitoring the news media.'

During the same incident, a prominent Washington newscaster mistakenly labeled a gunman as a Black Muslim. Because the gunman's family had been murdered by Black Muslims, he flew into a rage, stormed into the hostages' room, and declared that he would kill one of them "in retaliation for the newsman's words. "In another incident of media irresponsibility during the siege, a local journalist, reporting live, over both the radio and television, described what he thought were boxes of ammunition being taken into the building in preparation for what he termed an "all-out police assault." The boxes, in fact, contained food for the hostages. ' The repercussions of such journalistic irresponsibility's could have been devastating. In some incidents, the media's irresponsibility has resulted in fatal repercussions. For example, journalists directly contributed to the death of a hostage in a hijacking incident. While terrorists on board the hijacked jet were listening to the public radio broadcast, the journalist reported that the jet's "captain was passing valuable intelligence information to the authorities on the ground through his normal radio transmissions." The terrorists subsequently executed the captain.

When a terrorist incident is covered by the media, an inevitable critical relationship develops between the media responsible for reporting the episode, and the law enforcement personnel handling the incident. A terrorist event can seldom be kept secret. Especially in a siege situation, blocked streets or a surrounded house quickly becomes a honey pot for journalists. Law enforcement officials must realize that some journalists will go to any extreme to get news. The police must therefore decide, case by case, between setting up a complete barricade or being so casual that the media may thwart the chances of a successful rescue.

3.1.3. Prolong the Crisis

Media attention may do more than interfere with law enforcement management during a terrorist crisis. It may actually prolong the crisis by introducing more variables into the equation. During the 1985 TWA hijacking, for instance, the White House considered asking the networks to limit their coverage on the grounds that "emotional pleas [were] making it more difficult to manage the crisis".

Once begun, media coverage gives the terrorist an incentive to prolong the crisis. For example, the American hostages kidnapped in Iran might not have been held as long as they were had the Iranians not realized that they had created an effective television stage which gave them immediate access to millions of people. The Iranians exploited the hostage crisis in a manner that would not have been possible without television cameras. ²⁶ Speculating about why the Amal seemed reluctant to give up the hostages on the final weekend of the TWA hijacking, Peter Jennings remarked: "They were at the center of the universe-these hostage holders-why should they give them up?"

3.2. Future of Terrorism

Media coverage of terrorism may further harm society by encouraging future acts of terrorism. The broadcasting of terrorist acts can lead to future acts because such coverage can (1) give terrorists advantages by providing worldwide publicity for their ideologies and organizational advantages, (2) result in imitated acts, and (3) make victims more vulnerable to repeated attacks.

3.2.1. Advantages to Terrorists

By its very nature, terrorism is meant to capture the attention of the public. It is directed at changing the way society thinks. Modern technology, through television and the capabilities of global satellite communications systems, has provided terror groups with a critical communications instrument through which the terrorist receives instantaneous worldwide publicity. Terrorists use the media as a form of political advertising. Since they cannot buy television time, they gain coverage through commission of terrorist acts. Just

as early television sponsors produced shows as vehicles for their commercials, 30 media terrorists now provide live drama-murder and kidnapping-in return for "advertising time".

In 1968, for example, the Palestine Liberation Organization's 32 terrorist acts were intended not to demoralize the Israelis, but to publicize political grievances. 33 The intended audience was not the immediate victims, the airline passengers, or even the Israelis, but the entire world. Thus, restrictions on media publicity might have prevented these terrorists' actions.

The Irish Republican Army – was also well aware of terrorists' ability to extort publicity. One of the few university graduates who joined the Provisional IRA (though she soon left it) articulated the importance that the group attached to propaganda:

Bombs were frequently timed to coincide with the evening rush hour when they would cause maximum impact. This had the added advantage that they would get a mention in the six o'clock TV news. The same applied to shooting incidents in which the aim was to involve the army; these would be timed so that the IRA's pre-drafted story, amended as necessary, could be issued to the press in time for news bulletin or newspaper deadlines-but carefully calculated to ensure that police or army accounts would be too late ....

In July of 1974, an analysis of sixty bomb explosions showed that over eighty percent were timed to obtain maximum coverage on television news.

It is also a concern that the media loses interest in covering now mundane hijackings and kidnappings, terrorists will then employ more spectacular methods of attracting publicity. The "fanatical" attack on the U.S. Marine Headquarters in Beirut, Lebanon, is one such example.

3.2.2. Organizational Advantage

Media coverage not only serves terrorists' ideological purposes by publicizing their campaign; it also gives them an organizational advantage by allowing a specific group to exhibit its strength and audaciousness in comparison with its rivals. Any organized "group" must periodically consider its organizational allegiance, effectiveness, and survival. Terrorist groups willing to sacrifice lives for their cause often engage in acts of terror to insure loyalty to that cause. Terror is also used by such groups to maintain internal discipline and to punish members for disobedience and defection. Their methods of internal discipline can be as brutal as the lynchings of the Japanese Red Army, or the kneecapping of the IRA. Acts of terror can also be used as a tool to prevent the formulation of splinter groups and an instrument of intergroup rivalry." An example of this "intergroup dynamic" is evident in the words of the Palestine Black September Organization. Responding to the western world's outrage at the Arab group's attack on the Israeli Olympic team, he stated:

Call us what you may but it's good for our morale, and it may help the moderate elements in the movement to take a more militant position. After all our defeats, this comes as uplift. We feel we have to do something. What does the world expect of young Arabs these days?

We have seen too many defeats.

3.2.3. Imitated Acts

Worldwide terrorist publicity may also lead to an imitation effect, which, in turn, can become a direct cause of subsequent acts of terrorism. When terrorist techniques are disseminated and stories of daring and success against authorities are created, the success can encourage angry and frustrated groups, even in other countries, to imitate the acts. An example of such imitation occurred when Argentina's Montoneros stole the body of ex-President Pedro Aramburu to insure that Eva Peron's body would be returned from Spain.⁴⁸ Shortly afterwards, Burmese terrorists stole the body of U Thant to use in negotiating with the Burmese government.

The recurrence of similar kinds of terrorist incidents following (and seemingly related to) particularly graphic reporting of a terrorist event has led some observers to conclude that there is a correlation between the reporting of an event and subsequent similar events. For instance, some studies assert that people who watch and listen to the exportation of violent techniques on the news media get ideas about doing the same things themselves. 5 ' The more publicity that the media gives to bomb scares, for instance, the more bomb scares there are likely to be. And reports about plane hijacking appear to have led to additional plane hijackings. Even if such a relationship exists, however, it would not prove that publicity of terrorist acts caused or encouraged later terrorist acts.

3.2.4. Vulnerable Victims

The media's coverage of terrorism events can also lead to future terrorist attacks by increasing particular

victims' vulnerability to terrorist demands. Coverage can increase terrorism victims' vulnerability by (1) initially putting victims in a position where they cannot protect their own interests, and (2) publicizing the concessions that such victims make to terrorists and hence increasing their susceptibility to future.

3.3. Sensationalism.

Media coverage of terrorism is often attacked for "sensationalism." While it is unclear exactly what is meant by media sensationalism, there are probably two primary objections. First, media coverage can justify terrorism by leading its audience to view terrorism in a favorable light. Second, it can offend its audience, or make people uncomfortable by espousing actions and doctrines which too many people are abhorrent.

4. Regulations on Coverage of Terrorism in Post 9/11 Scenario

On Sept. 11, 2001, it didn't matter if you were anchorman Tom Brokaw of NBC News or a rookie reporter at a small town newspaper, you were faced with a crisis you never before experienced or could have imagined. The decisions that were made in newsrooms across the country have left a lasting change in how media outlets cover stories to this day.

4.1. Sensationalism Gives Way to Sensitivity

The attacks needed no hyperbole, no creative writing to make them appear worse than they already were.

In the days after the attacks, David Westin, the president of ABC News, ordered that video of the jets hitting the World Trade Center in New York City not be repeated over and over so as not to disturb viewers, especially children.

That was a landmark decision, considering how many times Americans had been exposed to video of the Space Shuttle Challenger explosion and the assassination of Pres. John F. Kennedy. Before then, if you had good video you usually exploited it.

Today, news organizations are re-examining coverage of violent stories, such as the Virginia Tech massacre. Some are deciding that even when video is available; it is too graphic to put on TV.

4.2. Technology Brings Personal Stories to Life

Cell phones helped bring the horror to life on 9/11, as frantic people made calls to search for loved ones and to get help. While the news media has access to fragments of calls, most will never be heard on the public airwaves.

Today, cell phones can snap photos and record videos and post them online.

Ads

In the rush to get the story on the air, news managers have to decide how to use this form of communication. A key question is whether to use only the images that were sent directly to the media outlet, or to use whatever you can find on the Internet without regard to privacy or ownership.

The same is true for posts on Twitter or Facebook, which didn't exist in 2001. A media company needs to establish a social media policy about how to use these tools.

4.3. Patriotism Finds Its Place on TV

Remember the U.S. flag pins that politicians and newscasters began wearing shortly after the attacks? At first, they were seen as a sign that America would stand strong. Before long, critics said they were being used to show support for then-Pres. George W. Bush.

News organizations that would never take a political stance were faced with a unique dilemma -- by keeping the pins, some might think they supported a political agenda. Take them off and others would accuse them of being un-American. ABC was one organization with a policy stating symbols could not be worn.

The pin flap has faded, but the patriotism battle continues over a cable TV channel. Al Jazeera English (AJE) is a news channel that presents reports from a Middle East perspective, offering Americans a look at how people in the rest of the world view us.

Cable TV companies are reportedly worried about a backlash if they offered the channel. Even though AJE has won a Columbia Journalism Award, it's tough to find it on most U.S. cable systems. It's only recently been added in New York City.

4.4. Cultural Differences Become Social Dividers

Once the nation saw the faces and read the names of the 9/11 suspects, it became easy to target people of Middle Eastern ancestry or Islamic belief as possible terrorists. News organizations chose to actively fight that stereotyping or saw an opportunity to pander to it.

Fox News Channel has been accused of playing to Americans' fears of Muslims. Others in media are

criticized for assuming that all terrorist acts since 9/11 are committed by Muslim extremists, then acting surprised when the suspects in some violent acts, like the 2011 attack in Norway, turn out to be white and Christian.

Other media outlets have taken a different approach, seeking Muslims in their own communities to interview about their faith and rituals. Coverage of a threatened Islamic Jihad is replaced with stories explaining Ramadan, a holy month.

4.5. Possible New Threats Create Coverage

Bomb threats and mysterious white powder discoveries have become a part of U.S. society since 9/11. News managers often struggle as they decide whether rumors of a possible violent act are newsworthy or just feed into fear.

For years, a bomb threat at a neighborhood school was dismissed as the work of pranksters and ignored. Not anymore. Now they are often reported if arrests are made, even if the suspects are just mischievous teenagers.

White powder will bring out the news crews to this day. Most discoveries turn out to be harmless, like the dust found in Chicago or the instant soup uncovered in New York. Still, the coverage shows that reporters have conditioned themselves to treat every situation as serious.

In the years since the attacks, journalists have a delicate balancing act. Cover every development as a breathless alert and be accused of sensationalism. Downplay threats and be blasted for putting lives in jeopardy. News managers find themselves making the same judgment calls as politicians and law enforcement experts. But all these groups now have the wisdom that comes from witnessing and surviving 9/11.

5. The 9/11 Attacks and the Media

Without a doubt, the 9/11 attacks on the World Trade Center in New York and on the Pentagon near Washington, DC were shocking global media events that dominated public attention and provoked reams of discourse (Kellner 2004). Obviously, terrorists were aware of the fact that attacking the symbolic targets in the US, killing thousands of citizens, and causing a tremendous amount of damage to the American and international economy, as well as the image of the US would be sensational news around the globe.

The response of the media in the US was often far from being objective, calm, and prudent. Instead, media organs oozed hatred and hysteria, calling for action against mainly Arabs and Muslims and crying for revenge, as terrorists would have planned. The major corporate media tended to support the patriotic discourse and the policies of the then president George W. Bush, who was leading the nation against the forces of "political and cosmological evil" (Lewis 2005). This way of media coverage after a traumatic event dramatically changed the public perceptions, discourse at government and public levels, and the way people perceive events and "other" people, specifically ethnic and religious minorities who can be perceived as a "threat". As a result, as Altheide (2009) argues, the discourse of fear has been constructed through news and popular culture accounts and the main discourse of fear has clearly become terrorism in the post 9/11 era. In other words, "9/11 was used by the media and politicians to promote fear related agendas and ideologies. Citizens became accustomed to 'safety rhetoric' by police officials, which often required them to permit police searches, condone 'overaggressive' police action, as well as join in a myriad of crime-prevention efforts, many of which involved more human as well as electronic surveillance of work places, neighborhoods, stores, and even 'bodies'" (Altheide 2009).

The picture above suggests that the architects of the 9/11 attacks achieved their media-centered objectives, as the media conveyed the message that even the US was vulnerable to terror attack, that terrorists could create great harm, and that anyone at any time could be subject to a deadly terror attack. They also succeeded in immersing the US government in "a global information war to promote the interests, values, and the image of the US" (Kavoori and Fraley 2006). Terrorists were obviously aware of the magnitude of sensation their attacks would create; however, the way media covered news and stories rendered it possible for the terrorists to conceive an unimaginable victory in terms of penetrating into the daily lives of a huge audience. They attracted global attention, obtained global recognition, received a degree of respect among sympathizers, and gained legitimacy in the eyes of supporters and potential recruits, through the fear narrative the media employed.

6. Recommendations for Media on Coverage of Terrorism

The media plays a central role in the calculus of political violence and are put into positions where they can magnify or minimize these kinds of acts and their perpetrators, or, of course, they can provide coverage that avoids either one of those extremes (Nacos 2002a). Under this light, the recommendations below can be implemented to minimize the media-related effects of terrorism:

6.1. Desecuritization

There is no doubt that terrorism must be reported. However, the way the events are framed and the extent to which it is covered is also important. Accordingly, in order to alter the symbiotic relationship between terrorism and the media, it is of high importance for the media to reevaluate and change its rhetoric when covering the terrorism-related news and stories. Just as the security elite can desecuritize issues in international affairs through speech-acts, media can adopt the same approach and desecuritize terrorism-related acts and stories through covering those incidents just as any other story in a more responsible and less “sensational” manner. Achieving this may not only prevent terrorists from using media coverage as an important publicity and recruitment tool, but may also prevent the emergence of an atmosphere of fear at the public level. It may also force government and security elite to make more rational decisions regarding countering terrorism and dealing with public outrage. Hence, news coverage with less repetition of horrific scenes, less traumatization, less sensation and more information and prudence are essential in the first place to break the symbiosis.

6.2. Objectivity

The media should have a conscious sense of its responsibilities to the public, as one of the goals of terrorists is to shake public confidence in their own security. Thus, objectivity and bipartisanship should be key, when reporting a story. The media should present both sides of the story to the audience fairly and accurately without bias, so that the audience can make their own opinion of the news and/or story independent of the media’s negative influence. The media coverage of success stories should be balanced with the coverage of failure stories without speculation and dramatization in order to add to the credibility of the source and public order in the aftermath of an attack.

6.3. Clarity

Since a critical part of counterterrorism is information warfare, it is among the goals of terrorists to misinform the public and exploit the uncertainty and suspicion emerged afterwards. Given these, the media should provide the clearest, most factual, and most balanced information to the extent it is possible to prevent the misinterpretation of terrorism-related incidents by the public and government officials who can possibly make suboptimal decisions regarding the countering moves. The media should especially avoid presenting extreme and blindly partisan viewpoints to raise ratings and use a plain language that everybody can understand in order not to invite panic.

6.4. Selective use of soft power

Even though some advocate the use of media tools for propaganda against terrorists, specifically in the narrative warfare in radical extremism, this is generally fruitless, given that the media has certain limits and legal and moral obligations, while terrorists do not. It is also counterproductive, as media propaganda amplifies the perceived power of a terrorist organization. Instead, media can be employed as a public affairs and public diplomacy tool instead of a propaganda tool to influence foreign publics and potential recruits. To this end, without propaganda, through the “new” and “traditional” media tools, the extremist narrative can be countered with an equally clear and appealing narrative to deny access to the public terrorists draw their support from.

6.5. Differentiation

Since no terrorist group is alike, the media should differentiate between different types of terrorism and terrorist groups in order not to provoke and mobilize public against certain ethnic and/or religious minorities. In other words, it is of high importance not to cover news and stories in such a way to contribute to the “otherization” of the group in question and create an “us vs. them” scenario. Such dichotomy can give way to social unrest in multicultural societies that fail to integrate certain groups and trigger further attacks, as the anger and hopelessness become pushing forces for potential recruiters, sympathizers, and even moderates to uprise.

6.6. Counter cyber-terrorism

The Internet has become a central forum in a global scale for debate among numerous communities that are being directly affected by the global political violence. The communication of violent and oppressive groups has also heavily relied on the Internet. In other words, the age of the Internet has brought an age of online terrorism and enabled terrorists to use the web to recruit, raise money, and spread their messages. Even though the regulation of the media, specifically the Internet, presents a fundamental dilemma due to the inherent tension between censorship and the democratic tradition of free speech, privacy, and press freedom, it is crucial to take countering measures against the cyber activities of terrorists. These measures can include tracking their activities on online forums, following their conversations and activities on social media, and prevent the spread of radicalizing materials from specific websites. In addition to that, enacting laws at national level to punish the ones using the Internet to provoke the public, recruit and train, and propagandize can identify terrorists and prevent a potential attack.

6.7. Government assistance

Governments can give assistance to media organs by giving the political context and background of any terrorism-related act or story, as it is ideally the ultimate goal of the media to correctly inform the audience. To this end, a government-media partnership that is better informing the public, refuting the arguments of terrorists,

and depriving them of the publicity they need can be formed.

7. Conclusion

Terrorism is a category of political violence, which is intended to influence foreign and domestic governments, as well as communities. Terrorism uses its immediate victims and material targets for semiotic and symbolic purposes (Lewis 2005). Attacks are designed to create an atmosphere of fear or a sense of threat. In the same vein, terrorism can also refer to politically motivated deeds perpetrated by groups or individuals for the sake of communicating messages to a larger audience (Nacos 2002a). In any case, the terrorists' need for media publicity and media's need for a greater audience and profits form a symbiotic relationship between terrorism and the media.

This symbiosis is not inevitable. Implementing certain policies that are different than the previous failed policies can facilitate the breaking of that cycle by forcing at least one side of the equation—the media—to act in a more responsible, more conscious, and more cooperative manner. Only then starving the terrorists of the oxygen of publicity on which they depend can become possible and more robust steps can be taken to win the ideological and actual battle against terrorism.

References

- Altheide, David L. 2009. *Terror Post 9/11 and the Media*. New York: Peter Lang.
- Baran, Jessica. 2008. "Terrorism and the Mass Media after Al Qaeda: A Change of Course?" *The Peace and Conflict Review* 3. Available at: <http://www.review.upeace.org/index.cfm?opcion=0&ejemplar=7&entrada=63>
- Biernatzki, William E. 2002. "Terrorism and Mass Media." *Communication Research Trends* 21.
- Entman, Robert M. 2003. "Cascading Activation: Contesting the White House's Frame After 9/11." *Political Communication* 20.
- Feldman, Robert. 2006. "Fund Transfers – African Terrorists Blend Old and New: Hawala and Satellite Telecommunications." *Small Wars and Insurgencies* 17.
- Hess, Stephen and Marvin Kalb, eds. 2003. *The Media and the War on Terrorism*. Washington, DC: Brookings.
- Kavoori, Anandam P. and Todd Fraley, eds. 2006. *Media, Terrorism, and Theory*. USA: Rowman and Littlefield.
- Kellner, Douglas. 2004. "9/11, Spectacles of Terror, and Media Manipulation: A Critique of Jihadist and Bush Media Politics." *Critical Discourse Studies* 1 (April).
- Lewis, Jeff. 2005. *Language Wars: The Role of Media and Culture in Global Terror and Political Violence*. London: Pluto Press.
- Long, David E. 2002. "Coming to Grips With Terrorism After 11 September." *Brown Journal of International Affairs* 8 (Winter).
- Nacos, Brigitte L. 2002a. *Mass-Mediated Terrorism*. USA: Rowman and Littlefield.
- Nacos, Brigitte L. 2002b. "Terrorism, the Mass Media and the Events of 9-11." *Phi Kappa Phi Forum* 82.
- Nacos, Brigitte L. 2006. Terrorism/Counterterrorism and Media in the Age of Global Communication. *United Nations University Global Seminar Second Shimame-Yamaguchi Session, Terrorism—A Global Challenge*.
- Nacos, Brigitte L. and Oscar Torres-Reyna. 2002. "Muslim Americans in the News before and after 9-11." *Prepared for presentation at the Symposium "Restless Searchlight: Terrorism, the Media & Public Life," co-sponsored by the APSA Communication Section and the Shorenstein Center at the John F. Kennedy School, Harvard University*.
- Palmer, Nancy, ed. 2003. *Terrorism, War, and the Press*. USA: Hollis.
- Papacharissi, Zizi and Maria de Fatima Oliveira. 2008. "News Frames Terrorism: A Comparative Analysis of Frames Employed in Terrorism Coverage in U.S. and U.K. Newspapers." *The International Journal of Press/Politics* 13.
- Rhine, Staci, Stephen Bennett, and Richard Flickinger. 2002. "After 9/11: Television Viewers, Newspaper Readers and Public Opinion About Terrorism's Consequences." *Presentation at the Annual APSA Meeting*.
- Rohner, Dominic and Bruno S. Frey. 2007. "Blood and ink! The common-interest-game between terrorists and the media." *Public Choice* 133.
- Seib, Philip and Dana M. Janbek. 2011. *Global Terrorism and New Media*. GB: Routledge.
- "Terrorism and Media." 2008. *Transnational Terrorism, Security, and the Rule of Law*.
- Vasterman, Peter, C. Joris Yzermans, and Anja J. E. Dirkzwager. 2005. "The Role of the Media and Media Hypes in the Aftermath of Disasters." *Epidemiologic Reviews* 27.

PhD Ратнеш Двіведі, фахівець у галузі комунікаційних досліджень,
Школа комунікації в Амїті, Університет в Амїті (Уттар-Прадеш, Індія)
PhD Сара Т. Парлоу Лефевр, фахівець у галузі комунікаційних досліджень в Університеті штату Канзас,
директор Дебатного суспільства Джеймса М. і Шарона Е. Руппі; Університет штату Айдахо (Айдахо, США)
Dr Б'ют Сват, асистент професора, Школа комунікації в Амїті, Університет Амїті (Уттар-Прадеш, Індія)

МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ І ТЕЛЕБАЧЕННЯ: АНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС НА ОСНОВІ МЕДІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕРОРИЗМУ ДО І ПІСЛЯ СЦЕНАРІЮ 9/11

Існує безліч параметрів, які необхідно враховувати під час розгляду взаємозв'язку між засобами масової інформації й тероризмом. Відносини ускладнюються використанням засобів масової інформації терористами для оптимізації психологічного впливу їх терористичних актів поза безпосереднього розташування самого акту, що можна цинічно описати як використання ЗМІ тероризмом для залучення аудиторії.

Замах терористів на приватне життя жертв є прямою й очевидною шкодою від висвітлення тероризму в засобах масової інформації. Наприклад, вторгнення в приватне життя засобами масової інформації як під час, так і після терористичного акту (викрадення людей може бути травмуючим для жертв і для їх сімей як фактичне викрадення). Якщо керівники бізнесу можуть давати викуп, керівництво компанії буде сприйматися як нездатне на співчуття або матеріально зацікавлене. Таким чином, опубліковані рішення про викуп можуть негативно вплинути на моральний дух і збільшити вплив майбутніх терористичних атак.

Громадськість зацікавлена в збереженні внутрішнього порядку. Засоби масової інформації часто можуть зривати поліцейські операції, заважаючи поліції, посилюючи тиск на владу й порушуючи її здатність приймати рішення.

За своєю природою тероризм покликаний привернути увагу громадськості. Він спрямований на те, щоб змінити громадську думку. Сучасні технології за допомогою телебачення й можливості глобальних систем супутникового зв'язку надали терористичним групам критичний комунікаційний інструмент, за допомогою якого терорист отримує миттєву всевітню рекламу. Терористи використовують засоби масової інформації як форму політичної реклами. Оскільки вони не можуть купити телевізійний час, отримують покриття у вигляді скоєння терористичних актів. Так само, як ранні телевізійні спонсори випускали шоу як трансляційний засіб для своїх рекламних роликів, 30 медіатерористів тепер демонструють у мас-медіа живу драму-вбивство й викрадення людей в обмін на «реklamний час».

Ключові слова: тероризм; засоби масової інформації; регулювання; 9/11; висвітлення ЗМІ; самосвідомість.

PhD Ратнеш Двіведі, спеціаліст в області комунікаційних досліджень,
Школа комунікації в Амїті, Університет в Амїті (Уттар-Прадеш, Індія)
PhD Сара Т. Парлоу Лефевр, спеціаліст в області комунікаційних досліджень в Університеті штату Канзас,
директор Дебатного суспільства Джеймса М. і Шарона Е. Руппі; Університет штату Айдахо (Айдахо, США)
Б'ют Свати, доктор наук, асистент професора, Школа комунікації в Амїті, Університет Амїті (Уттар-Прадеш, Індія)

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТЕРРОРИЗМ И ТЕЛЕВИДЕНИЕ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС НА ОСНОВЕ МЕДИАЙНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОСВЕЩЕНИЯ ТЕРРОРИЗМА ДО И ПОСЛЕ СЦЕНАРИЯ 9/11

Существует множество параметров, которые необходимо учитывать при рассмотрении взаимосвязи между средствами массовой информации и терроризмом. Отношения осложняются использованием средств массовой информации террористами для оптимизации психологического воздействия их террористических актов вне непосредственного расположения самого акта и что можно цинично описать как использование СМИ терроризмом для привлечения аудитории.

Посвяительство террористов на частную жизнь является самым прямым и очевидным ущербом от освещения терроризма в средствах массовой информации. Например, вторжение в частную жизнь средствами массовой информации как во время, так и после террористического акта (похищения людей может быть травмирующим для жертв и для их семей как фактическое похищение). Если руководители бизнеса могут давать выкуп, руководство компании будет восприниматься как несочувствующее или материально озабоченное. Таким образом, опубликованные решения о выкупе могут негативно повлиять на моральный дух и увеличить воздействие будущих террористических атак.

Общественность заинтересована в сохранении внутреннего порядка. Средства массовой информации часто могут срывать полицейские операции, мешая полиции, усиливая давление на власть и нарушая их способность принимать решения.

По своей природе терроризм призван привлечь внимание общественности. Он направлен на то, чтобы изменить общественное мнение. Современные технологии с помощью телевидения и возможности глобальных систем спутниковой связи предоставили террористическим группам критический коммуникационный инструмент, посредством которого террорист получает мгновенную всемирную рекламу. Террористы используют средства массовой информации как форму политической рекламы. Поскольку они не могут купить телевизионное время, они получают покрытие посредством совершения террористических актов. Так же, как ранние телевизионные спонсоры выпускали шоу в качестве трансляционных средств для своих рекламных роликов, 30 медиатеррористов теперь демонстрируют в масс-медиа живую драму-убийство и похищение людей в обмен на «реklamное время».

Ключевые слова: терроризм; средства массовой информации; регулирование; 9/11; освещение СМИ; самосознание.

УДК 316. 6; 372.881.11; 373. 3/5 + 007 : 301 : 001 + 004.9

КОММУНИКАЦИЯ И КОЛЛАБОРАЦИЯ КАК ОСНОВЫ МЕТОДОЛОГИИ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ¹

Курдюмова Ирина Михайловна

(г. Москва, Российская Федерация)

Ключевая позиция в сравнительно-педагогическом исследовании основана на анализе проблем, определяющих позицию исследователя по данным проблемам. Цель исследования – раскрыть роль коммуникации и коллаборации в организации и стимулировании междисциплинарных исследований в Университетах Великобритании. Методология исследования определяется особенностями работы в сфере педагогической компаративистики и зарубежной педагогики.

Анализ принципов и процедур междисциплинарных исследований в Университетах Британии был проведен нами в нескольких направлениях: обогащение методов исследования за счет совместного применения методов, традиционно используемых в той или иной дисциплине; все более широкое использование информационных и коммуникационных технологий; усиление внимания к роли как внешних факторов (Советы, Центры, Университеты), так и внутренних (персональные качества исследователя, этика исследования, Соглашение (Конкордат) по проведению интегрированных исследований).

Модель организации междисциплинарных исследований в Британии следующая: Советы (по отраслям) – Центры – Университеты. В статье показано, что активное использование методов коммуникации и коллаборации является основой междисциплинарных исследований в Британии. Приведены примеры из опыта работы Университетов Варвика, Эберуствита, Кардиффа, Кембриджа, Ройхэмптона.

Рассмотрена роль организационной структуры, действующей на национальном уровне в Великобритании, в поддержке и стимулировании междисциплинарных исследований в социальных дисциплинах.

Ключевые слова: междисциплинарные исследования; междисциплинарность; методология; коммуникация; коллаборация; интегрирование исследований; организация; стимулирование.

1. Введение

Вопрос об междисциплинарности в исследованиях встал на повестку дня как национальных, так и интернациональных исследователей, так как признано, что вызовы XXI века: необходимость научных достижений в новых областях науки, усиление конкуренции на международном уровне – не могут получить достойные ответы в рамках традиционных дисциплин. Сегодня перед человечеством появляется много вызовов, которые требуют реализации самого разного рода технологий, новых знаний для своего разрешения, на этом пути междисциплинарные исследования являются важным звеном. Значимость междисциплинарности особенно очевидна при реализации политики, связывающей развитие исследований с потребностями формирования более тесного взаимодействия между наукой и обществом.

Характерная для современной науки междисциплинарность по самой своей природе предполагает активизацию участия исследователя в коммуникациях на самых разных уровнях. Это и организация

¹ Статья подготовлена в рамках государственной задачи ФГБНУ "Институт стратегии развития образования РАО" по проекту №27 8520.2017/БЧ

исследовательской работы, это и поиск возможных способов финансирования и поддержки исследований, и выбор методологии исследования. Сотрудничество (коллаборация) представителей разных областей знания при решении наиболее сложных и актуальных проблем, возникающих сегодня на стыке разных дисциплин, в значительной степени зависит от того, насколько успешно ученые, задействованные в разработке того или иного междисциплинарного проекта, реализуют себя в процессе коммуникации.

Цель данного исследования – показать возрастание роли коммуникации и коллаборации, раскрыть формы организации и стимулирования междисциплинарных исследований в сфере образования в Великобритании. Эта тема практически не рассматривалась в отечественной литературе по сравнительной педагогике. Между тем в англоязычной научной литературе имеются соответствующие публикации. Так, в 2006 году был подготовлен доклад «Междисциплинарность в междисциплинарных исследовательских программах в Британии», в котором рассматриваются определения междисциплинарности применительно к программам по социальным и гуманитарным дисциплинам, финансируемые Советами в рамках соответствующих исследовательских программ [1]. Авторы доклада подчеркивают, что междисциплинарные исследования тесно связаны с коллаборативными исследованиями. Исследовательские Советы в Британии организованы вокруг предметных областей (например, искусства и гуманитарные дисциплины). Они по-прежнему действуют на дисциплинарном уровне, поэтому исследование и в начале, и при оценке его результатов рассматривается с помощью терминов соответствующих дисциплин. Это создает структурные трудности для реализации междисциплинарности. Вместе с тем, сознавая важность междисциплинарного подхода, Советы декларативно поддерживают его в своих документах.

Близость участников исследований к другим дисциплинам внутри институтов и *сетевые связи между институтами* рассматриваются как необходимые для создания условий междисциплинарных исследований. Это является аргументом в пользу поддержки междисциплинарных исследований Центров и институтов. Исследователи, участвующие в проектах, рассматривают междисциплинарность как важный момент для будущих исследований, но признают, что существующие исследовательские структуры, финансирование и оценивание должны значительно измениться для того, чтобы проводить эффективные междисциплинарные исследования. Изменяются и требования к участникам таких исследований: возрастает роль кооперации и координации при организации работ, усиливается необходимость владения коммуникативными умениями.

2. Методы исследования

Сравнительное исследование в сфере социальных дисциплин проводится с точки зрения разрешения той или иной проблемы. Взаимопроникновение и взаимодействие с другими науками является определяющей чертой всех современных научных исследований. В процессе междисциплинарных исследований методы исследований становятся более разнообразными, в предмете исследования открываются новые аспекты. На данный момент ведущими методологическими подходами в области социальных исследований являются междисциплинарность и интегративность.

Развитие исследовательской методологии в ходе реализации междисциплинарных проектов показано на примере ряда исследований в Британских Университетах. Наряду с традиционными методами (например, эксперимент) появляются новые технологии: краудсорсинг (crowdsourcing), «большие данные» (Big data). Расширение методологической базы происходит за счет возможностей, предоставляемых ИТ-технологиями (возможность обработки значительных массивов данных, установление обратной связи и пр.). Развитие эксперимента происходит за счет расширения круга участников исследовательских проектов, усиления партиципации, демократизации.

3. Результаты и обсуждение

Анализ принципов и процедур проведения междисциплинарных исследований в Университетах Британии происходит в настоящее время в нескольких направлениях:

- прежде всего это обогащение методов исследования за счет совместного применения методов, традиционно используемых в той или иной дисциплине;
- все более широкое использование информационных и коммуникационных технологий, связанных с общим прогрессом в этом направлении;
- использование понятий места, времени и пространства, связанных со спецификой проводимых социальных исследований;
- усиление роли как внешних факторов (организационные меры правительства, научных организаций), так и внутренних (изменение подходов к персональным качествам исследователя).

Помимо расширения базы методов исследований, вызванного особенностями различных областей науки, проявляющимися при проведении совместных проектов, важное значение приобретают организационные аспекты (это компетенция государства и научных организаций), а также изменяющиеся требования к личным качествам исследователей. В Великобритании четко разделены вопросы организации междисциплинарных исследований на национальном уровне и на уровне организаций – Университе-

тов. Модель организации интердисциплинарных исследований в Британии следующая: Совет (отраслевой) – Центры – Университеты. Рассмотрим ряд примеров такой организации на базе ведущих Университетов Великобритании.

Центр интердисциплинарных методологий (СІМ) в Университете Варвика [2] основан в 2012 году для усиления производства инновационных и экспериментальных форм знаний с помощью акцента на методологии. Центр предназначен для расширения роли интердисциплинарных методов с помощью новых линий связи, которые проходят через дисциплинарные границы как интеллектуально, так и организационно. Команда исследователей рассматривает такие гуманитарные и социальные области, как экономика культуры, картография, эстетика, цифровые СМИ, топология, ценности, оценивание и пр. Имеется целый ряд проектов в этих областях, и в них активно осуществляется коллаборация между исследователями. В рамках Университета Варвика Центр выступает за методологические инновации и нацелен на стимулирование целого ряда интердисциплинарных исследований. Внутри Университета Центр защищает интердисциплинарные исследования и обучение, вне его стен Центр исследует новые формы вовлечения общественности в плане пользования результатами исследования как потребителями, так и экспертами, экспериментаторами и институтами (в бизнесе, гражданском обществе и в Правительстве), которые идут впереди в сфере применения методологических инноваций.

Методы и методологии. Направление исследований методов и методологий рассматривается в Центре с трех основных позиций:

- а) развитие новых методов и методологий, вносящих вклад в понимание полученных данных и общества;
- б) рассмотрение способов, которыми цифровые процессы меняют роль методов и методологии в повседневной жизни;
- в) использование интердисциплинарной природы отдельных методологических подходов и того, как они влияют на формирование области исследования дисциплин.

Работники Центра используют разные подходы к исследованию объектов, включая:

1. Развитие новых методологических подходов с использованием цифровой картографии и мобильных медиа.
2. Развитие композитной методологии, то есть методологии, которая понимает исследовательский процесс в терминах композиции новых форм знания.
3. Использование способов, которыми «большие данные» оказывают воздействие на процессы принятия решения.
4. Развитие цифровых методов для установления местной географии рисков и опасностей в городском окружении.
5. Исследования вопроса о том, как развивать альтернативные пути исследования комплексных социальных систем, которые учитывают изменения во времени и пространстве, а кроме того, организацию и структуру; альтернативные пути смещения методов; использование новых путей учета времени и временной методологии в социальных системах.
6. Рассмотрение демонстрации количественных данных, информации и моделей для анализа данных для вторичных пользователей [3].

Эксперименты. Существует заинтересованность в тестировании возможностей экспериментирования как интердисциплинарной методологии постольку, поскольку именно эксперимент открывает пространство между репрезентацией и интервенцией, между тем, «что есть», и тем, «что может быть». Это направление исследований Центра отражает заинтересованность в проверке взаимодействия между естественными науками, технологией и социальной и культурной жизнью. Эксперименты предлагают важный инструмент в нашем обществе для организации переговоров и взаимосвязей между различными группами участников, и авторы заинтересованы в экспериментах – и как в объектах, и как в ресурсах для интердисциплинарных исследований.

В ходе исследования эксперимента как все более используемого формата и возможности для продвижения, тестирования, критики и оценки науки и технологии работа проводится как в рамках существующих лабораторий, так и в рамках более широкой демо-культуры.

Так, авторы исследования в Университете Варвик рассматривали, изменяются ли условия и качество экспериментирования в цифровых сообществах; отслеживали, как экспансия экспериментальных инфраструктур в социальной жизни во все большей степени оказывает влияние на различия между лабораторией и окружающим миром – между *in vivo* и *in vitro* (в жизни и в пробирке). Изучали, какие возможности открываются для интердисциплинарных исследований в ходе экспериментов в социальной, культурной, общественной жизни.

Изучалась также специфика «экспериментов в партиципации», включая особенности дискуссии, возможности утечки данных и пр. Исследование стремится установить специфическую особенность таких событий, способствовать запросам на существующие условия и в то же время заставлять заклю-

чать соглашения между участниками.

1. *Эксперимент как метод изобретения нового.* Существует традиция сведения экспериментальных методов к случайной партиципации. Однако эти методы получают новое звучание в контексте современного изучения гражданских дисциплин, крауд-сорсинга, данных о волонтерах, социальных инноваций и пр. Как экспериментальные методы помогают стимулировать вовлеченность в более широкие ситуации общественной жизни и насколько они продуктивны для знания и изменений? Каковы риски и опасности, ассоциируемые с использованием таких методов, и как они могут быть продуктивно использованы? Поиску ответа на эти вопросы посвящен ряд исследований в Университете Варвика [3].

2. *Общественность и эксперимент.* Взаимосвязь между демократией и экспериментированием многогранна, так как эксперименты ассоциируются как с прогрессивными идеалами коллективного исследования, так и с репрессивными практиками манипуляции. Исследователи задаются вопросами. Предлагает ли экспериментирование возможность различать вовлеченность как преднамеренную, так и произвольную? Можем ли мы сказать, что экспериментирование расширяет списки участников партиципации на рабочем месте, в окружающей среде? [3] Эксперименты дают возможность представить много форм вовлеченности участников, включая разные формы взаимодействия между естественно-научными, артистическими и социальными традициями в экспериментировании, что предполагает взаимосвязь между ними. Таким образом, можно отметить, что в Университете Варвик расширяется область междисциплинарных исследований в социальной сфере, ставятся актуальные проблемы социальных дисциплин, в ходе решения которых происходит обогащение междисциплинарных методологий. Особое значение для успешного ведения исследований приобретают умения коммуникации и коллаборации.

Междисциплинарные исследовательские центры действуют и в *Университете Эберуствит (Уэльс)* [4]. В этом университете имеется 9 Исследовательских центров – IRC, которые объединяют исследователей из пяти Академических институтов, сотрудники которых ищут решения научных проблем с использованием междисциплинарных подходов. Для сотрудников Университета это прежде всего «Этика исследования» (Research Ethics). Университет в Уэльсе привержен идее построения исследовательского портфеля с учетом соблюдения этических подходов во всех исследовательских проектах. Чтобы этого достичь, важно поддерживать самые высокие *этические и профессиональные стандарты* исследования, начиная от проекта до процедуры внедрения. Исследователи всегда должны действовать в единстве, с учетом отчетности, честности, открытости и демонстрировать чувствительность к окружающей среде и ко всем культурам. Это достигается с помощью целого ряда приемов, направленных на поддержку и руководство самого широкого формата, в том числе и внутри департамента. Так, сотрудники заключают Договор об интеграции исследований (Research integrity Concordat) [5]. В Договоре содержатся принципы относительно всех видов исследовательской деятельности. Среди таких принципов выделяются следующие:

- Поддерживать лучшую координацию между существующими подходами к исследованиям.
- Осуществлять больше *эффективных коммуникаций* и поддерживать высокий уровень стандартов и интеграции во всех исследованиях.
- Поощрять большую прозрачность и отчетность как на уровне института, так и на уровне секторов.
- Стимулировать рефлексию существующей практики для определения возможных пунктов совершенствования [5].

Междисциплинарные исследования проходят и в других Университетах Уэльса (Кардифф) (Cardiff University). Справляться с современными вызовами означает создавать междисциплинарные команды для коллективной работы по решению проблем. Университет Кардиффа поддерживает и вдохновляет междисциплинарную работу, привлекая квалифицированный персонал и создавая возможности для инновационных исследований. Имеется целый ряд *Центров по междисциплинарным исследованиям* [6].

Позиция участников исследовательских сетей состояла в том, что только выход за рамки традиционных дисциплинарных барьеров поможет коллаборативной работе и творческому сотрудничеству в рамках междисциплинарных команд. Создана схема вознаграждений для выпускников, которые займутся междисциплинарными исследованиями. С этой целью создано объединение всех междисциплинарных сетей исследований, проводимых выпускниками по разным аспектам, а также организована помощь в финансировании.

Важность междисциплинарности становится особенно очевидной при реализации политики, связывающей междисциплинарность с потребностями создания более тесного взаимодействия между наукой и обществом.

Центр по междисциплинарным исследованиям по специальному и инклюзивному образованию

ведет исследования в *Университете Ройхэмптон, Лондон (CIRSIE)* [7]. Сотрудники Центра заинтересованы в развитии исследований, которые направляют вопросы включения (инклюзии) и исключения детей со специальными/дополнительными потребностями, которые могут происходить либо из-за врожденных особенностей, либо из-за социальных проблем. Исследователи участвуют как в развитии теоретических представлений в этой области, так и в работе со школами и учителями в целях развития переводной практики. В том же Университете действует *Центр Исследования неравенства, обществ и образования* [7], который призван развивать исследования в сферах социальной справедливости, равенства, различий и в образовании. Цель этого Центра – развить мощную сеть исследователей (ученых и практиков) на институциональном и национальном уровнях с тем, чтобы производить междисциплинарные исследования, виды деятельности, основанные на критической феминистской педагогике. Работа Центра направлена на развитие междисциплинарной и партиципативной исследовательской методологии с тем, чтобы оказать помощь вызовам в сфере социального неравенства как в сфере образования, так и в других социальных сферах. Коллективным решением сотрудников Центра является стремление использовать знания для развития воздействия результатов исследований на существующие вызовы, что должно способствовать росту их значимости. Исследователи в ходе своей работы влияют на формирование образовательного пространства с тем, чтобы оказывать поддержку доступным и актуальным исследованиям, которые стимулируют работу практиков и политиков, а также способствовать образовательному развитию и позитивным социальным переменам.

Еще одним важным результатом (скорее его можно назвать побочным эффектом) является создание живой интеллектуальной среды, в которой и персонал, и студенты могут продвигаться и в своих идеях, и в практике. Таким образом, Центр предлагает обогащающую и поддерживающую среду для аспирантов-исследователей и дает студентам и преподавателям возможность осуществлять обратную связь в ходе текущей работы, что способствует развитию коллаборации и коммуникации.

Обратимся к материалам доклада «Радикальные инновации: пересекая границы знания с междисциплинарными командами» (Ун-т Кембриджа) [8]. В этом докладе авторы обращаются к исследованиям того, как происходит обмен знаниями в социальных процессах, какие достижения имеются и что междисциплинарность может означать для всех, кто вовлечен в эти исследования. В докладе выделяются следующие виды коллаборации:

- коллаборация между различными дисциплинами внутри академических институтов;
- коллаборация между академией и бизнесом (или другими внешними партнерами);
- коллаборация между секторами (между Правительством, бизнесом и неправительственными организациями - NGO);
- коллаборация между различными персонами, фирмами или институтами, которые могут выходить за национальные границы [8, 103].

4. Выводы

Формирование образовательного пространства, создание живой интеллектуальной среды для исследователей дает возможность осуществлять обратную связь в ходе текущей работы, что способствует развитию коллаборации и коммуникации. В ходе аудита результатов исследовательских проектов рядом авторов отмечается, что междисциплинарность еще не стала в должной мере объектом внимания Советов, внимание к ней во многом остается на словесном уровне [9]. Так, Советы исследователей неукоснительно декларируют поддержку междисциплинарности в своих документах. Однако для эффективной реализации междисциплинарного подхода необходимо изменять не только структуру организации исследований: меняться должны и требования к качествам самих работников. Все большее значение придается *коммуникативным умениям*, позволяющим налаживать связи между группами, действующими в смежных областях. С этой позиции исследователей можно разделить на две группы: тех, кто работает в новом поле междисциплинарных исследований, и тех, кто выполняет междисциплинарные исследования параллельно с работой в традиционных дисциплинах, налаживая связи с коллегами в этих сферах.

Во многих случаях исследователи сталкиваются со сходными проблемами: недостаточным финансированием, недостаточной оценкой и публикацией работ, недостатком инфраструктуры и пр. Преодоление этих проблем зависит от умений налаживать коммуникации на самых разных уровнях. Предшествующие рабочие связи сотрудников в большинстве случаев являются ключом к установлению междисциплинарных команд исследователей. Важность социального (персональных и профессиональных связей) как источника достижений в исследованиях хотя и отмечается, но еще не оценена в должной мере и не изучена до конца. Участников междисциплинарных исследований характеризуют *следующие особенности*: открытость по отношению к другим дисциплинам, их терминологии, методам, способам мышления; предшествующая история междисциплинарного взаимодействия; местоположение, стимулирующее междисциплинарные исследования; наличие сетевых связей между дисциплинами; стремление осуществлять коммуникацию между разделенными дисциплинами; карьерная независимость; наличие авторитета в своей области, научная карьера, включающая деятельность между дисциплинами [9, 76].

Таким образом, коммуникация и коллаборация являются важными моментами, реализация которых в ходе междисциплинарных исследований в университетах Великобритании способствует повышению их эффективности.

Важно также и решение целого ряда организационных вопросов, связанных с усилиями как самих научных организаций, прежде всего университетов, так и государства. В Великобритании сделаны существенные шаги в направлении легализации междисциплинарных исследований. На национальном уровне поддержку такой деятельности осуществляют Национальные Британские Академии: Британская Академия (British Academy), Королевское общество (The Royal Society), Королевская Академия инженерии (Royal Academy of Engineering), Академия медицинских наук (The Academy of Medical Sciences) [10]. Созданный в 2012 г. Совет по исследованиям и инновациям Великобритании – UK Research and Innovation – UKRI – инкорпорирует функции Советов, которые отвечают за финансирование исследований по отраслям науки на национальном уровне.

В организации финансирования исследований на национальном уровне в Британии участвуют 7 отраслевых Советов UKRI; орган, отвечающий за финансирование высшего образования (UK's Higher Education Funding Council of England – HEFCE), а также Шотландский Совет (SFC), Министерство высшего образования Уэльса (HEFCW) и Департамент образования Северной Ирландии (DfENI) [11]. Все эти организации содействуют оказанию поддержки междисциплинарных исследований. Модель организации междисциплинарных исследований в Британии следующая: Совет – Центры – Университеты. Исследовательские Центры по междисциплинарным методологиям действуют по аналогичным схемам на базе различных университетов.

Исследование организации междисциплинарных исследований в англоязычных странах, в Великобритании в том числе, позволит раскрыть важные моменты, способствующие обогащению междисциплинарной методологии.

5. Благодарности. Редакции журнала «Социальные коммуникации: теория и практика» и организаторам симпозиума «Социальные коммуникации: теория и практика» (2018 г. в г. Киеве) профессору Анне Холод и профессору Александру Холод.

Список литературы

1. G.Griffin, P. Medhurst, T. Green. (2006) Interdisciplinarity in Interdisciplinary Research Programmes in the UK. University of Hull. www.hull.ac.uk/researchintegration
2. Centre for Interdisciplinary Methodologies, Social Sciences, University of Warwick cim@warwick.ac.uk
3. ESRC Seminar Series (2014–2017), Centre for Interdisciplinary Methodologies, Warwick, UK
4. Interdisciplinary Research Centres (IRC). Aberystwyth University - Wales. concordat@rcuk.ac.uk.
5. Cardiff University Brain Research Imaging Centre (CUBRIC); The Welsh Institute for Social and Economic Research, Data and Methods (WISERD).
6. CIRSIE – Centre for Interdisciplinary Research on Special and Inclusive Education, Roehampton, UK: website@roehampton.ac.uk
7. A.F. Blackwell, Lee Wilson, A. Street, C. Boulton, J. Knell (2009) Radical innovation: crossing knowledge boundaries with interdisciplinary teams. Technical reports published by the University of Cambridge <http://www.cl.cam.ac.uk/techreports/>
8. G. Griffin, with Pam Medhurst and T. Green (2005) Disciplinary Barriers between the Social Sciences and Humanities. National Report on the UK. www.hull.ac.uk/researchintegration.
9. UK National Academies (2016) *UK National Academies briefing on research proposals in the Higher Education and Research Bill* - <https://royalsociety.org/topics-policy/publications/2016/national-academies-briefing-higher-education-research-bill/>
10. UK National Academies (2016) *An overview of proposed changes to UK research* - <https://royalsociety.org/topic-policy/publications/2016/overview-of-proposed-changes-to-uk-research/>, www.rcuk.ac.uk.

Kurdyumova Irina Mihaylovna

COMMUNICATION AND COLLABORATION AS A METHODOLOGICAL BASIS OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH IN UK

A key position in comparative pedagogical research is based on the analysis of problems determining the researcher's position on the chosen problems. The main objective of the study is to consider the role of communication and collaboration in organization and stimulation of interdisciplinary research in the UK universities. The methodology of the study is determined by peculiarities of comparative pedagogy and foreign pedagogical studies.

Analysis of principles and procedures of interdisciplinary research in UK universities was undertaken in several directions: enrichment of traditional research methods by their common usage in collaborative research projects; broad usage of IT technology in social disciplines; increased attention both to external factors at national level of organization (Councils, Centres) and internal factors (personal qualities of researchers, research ethics, Research integrity Concordat).

The model of organization of interdisciplinary research in Britain is considered as follows: Councils (by branches of research) – Centres – Universities.

It was shown that an active usage of communication and collaboration methods is the basis of interdisciplinary research in the UK Universities. There are some examples from such Universities as Warwick, Aberystwyth, Cardiff, Cambridge, Roehampton. Also shown is the role of the organizational structure at the national level in supporting and stimulating interdisciplinary research in social sciences.

Key words: interdisciplinary research; methodology; inter-disciplinarity; communication; collaboration; organization; research integrity; stimulation.

Курдюмова Ірина Михайлівна, доктор педагогічних наук, доцент
(м. Москва, Російська Федерація)

КОМУНІКАЦІЯ Й КОЛАБОРАЦІЯ ЯК ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Ключова позиція в порівняльно-педагогічному дослідженні заснована на аналізі проблем, що визначають позицію дослідника за даними проблемам. Мета дослідження – розкрити роль комунікації та колаборації в організації та стимулюванні інтердисциплінарних досліджень в університетах Великої Британії. Методологія дослідження визначається особливостями роботи у сфері педагогічної компаративістики та зарубіжної педагогіки.

Аналіз принципів та процедур інтердисциплінарних досліджень в університетах Британії був проведений нами в декількох напрямках: збагачення методів дослідження за рахунок спільного застосування методів, що традиційно використовуються в тій чи іншій дисципліні; більш широке використання інформаційних і комунікаційних технологій; посилення уваги до ролі як зовнішніх чинників (Ради, Центри, Університети), так і внутрішніх (персональні якості дослідника, етика дослідження, Угода (Конкордат) щодо проведення інтегрованих досліджень).

Модель організації інтердисциплінарних досліджень у Британії така: Ради (за галузями) – Центри – Університети. У статті показано, що активне використання методів комунікації й колаборації є основою інтердисциплінарних досліджень у Британії. Наведено приклади з досвіду роботи університетів Варвік, Еберуствіта, Кардіффа, Кембриджа, Ройхемптона.

Розглянуто роль організаційної структури, яка діє на національному рівні у Великобританії, щодо підтримки й стимулювання інтердисциплінарних досліджень у соціальних дисциплінах.

Ключові слова: інтердисциплінарні дослідження; інтердисциплінарність; методологія; комунікація; колаборація; інтегрування досліджень; організація; стимулювання.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 007 : 304 : 070

КВАЗІКОМУНІКАЦІЯ В ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ТЕКСТІ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Павлюк Ігор Зиновійович

(м. Львів, Україна)

***Мета** цієї статті – дати аналіз архетипних моделей квазікомунікації в художньо-документальних текстах через психологічні матриці (брехня-захист, брехня-страх, брехня-агресія, іронія, гіпноз, медитація, брехня-ритуал) соціальних та біологічних систем, креативних індивідів, розрізнено й оприявлено закодовані в образи поняття гри та битви в людському суспільстві, рослинному й тваринному світах на індивідуальних та глобальних рівнях.*

***Методи дослідження:** феноменологічний (неупереджений опис), компаративний (порівняння квазікомунікаційних моделей поведінки у тваринно-рослинному світі та людському суспільстві й текстового виразу в різних часовопросторових координатах), психоаналітичний (зондування архетипів), герменевтичний (проникнення в смисли текстів), семіотичний (дешифровка знаків), ігровий (розкриття механізмів розвитку феномена), деконструктивістський (пошук маргінальних значень у текстах та смислах свідомості).*

***Результати й висновки дослідження.** Оскільки ми довели, що в будь-якому соціумі неможливо позбутися квазікомунікації, то ця стаття – спроба запропонувати методи її розпізнавання, як створити загальнонаукову методологію розпізнавання, апарат категорій, який не існує без метафізичного редуціоналізму, філософського дуалізму, природно-історичного походження явищ психіки й свідомості, співвідношення природного та штучного інтелектів, синтезу аналітичних традицій англосовної філософії й діалектичних традицій континентальної європейської філософії, взаємозближень природних, технічних, соціокультурних, гуманітарних, історичних дисциплін. Найбільшою суперечністю й найбільшим парадоксом, які найчастіше перетворюють «чесну» комунікацію на квазікомунікацію, є те, що комунікація індивідуально-національна за формою та масово-інтернаціональна, глобальна за змістом.*

***Ключові слова:** квазікомунікація; психологія; архетип; брехня; гра; битва; детектор брехні; текст.*

1. Вступ

Оскільки філософи твердять, що «релігії вмирають, якщо довести їхню істинність», то істинним має бути й твердження, що особи, особини помирають, якщо оточення (система) зрозуміє їхню неістинність (у даному варіанті вони нікому й нічому не потрібні) і брехливість – тоді вони для системи небезпечні, шкідливі, отруйні...

Отож, люблячі мудрість люди, мудро люблячі люди (філософи) так чи інакше, шукаючи причини фізичного руху атомів, світил, вітрів, людей, виходять на те, що прийнято (домовлено?) називати душею

(psyche – грецькою мовою). Це зацікавлення душею протягом відносно тривалого часу на відносно обширному просторі викристалізувалося в цілу понятійну науку про душу – психологію, яка, власне, часто не віддільна від філософії, біології, генеалогії, біохімії – і загалом усього того знання, яке навчилися відчувати, аналізувати люди [1] і «брати їх менші».

Важливим у дослідженні є використання досвіду наукових розробок, пов'язаних із проблемами, природою несправжньої, спотвореної комунікації як вітчизняних, так і зарубіжних філософів, психологів, істориків, культурологів, фізиків, зоологів, математиків, соціологів, серед яких варто назвати перекладені російською чи українською мовами З.Фрейда, Ж.Марітена, А.Камю, Б.Рассела, М.П.Фуко, Грамші, А.Тойнбі, К.Ясперса, окремі досліди з лабораторій Г.Маркузе, Р.Барта, К.Манхейма, Е.Дюркгейма, Ж.-П. Сартра, Е.Юнгера, В.-А.Адорно, К.Апеля, М.Бланшо, Д.Бонхюффера.

Чимало праць зарубіжних дослідників (не перекладених російською чи українською) присвячено природі правди, брехні, фікції (список літератури складений автором у New York Public Library).

До мудрих теоретичних книг, які неможливо обминути, досліджуючи філософію, психологію та ідеологію квазікомунікації, однозначно належать також: Липский Б. Практическая природа истины.– Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1988.– 152 с; Шерех Ю. Третья сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології.– К.: Дніпро, 1993.– 590 с.; Боннар Андре. Греческая цивилизация.– М.: Искусство, 1992.– 269 с.; Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь. Исследование религии и магии.– М.: Политиздат, 1980; Мілош Чеслав. Поневолений розум.– Сучасність.– 1985; Сабунаєв В.Б. Цікава зоологія: Науково-художня книга.– К.: Веселка, 1981.– 299 с.; Парандовский Ян. Алхимия слова.– М.: Прогресс, 1972.– 334 с.; Лосев Н. Страсть к диалектике: Литературные размышления философа.– М.: Советский писатель, 1990.– 320 с.; Поль Л. Сопер. Основы искусства речи.– М.: Прогресс; Прогресс-Академия, 1992.– 416 с.

До того ж, фундаментальною базою для роздумів є окремі художні книги, як-от: «Архипелаг Гулаг» О.Солженіцина (зокрема розділ «Ложь как форма существования»), «Сніги Каліманджаро» Ернеста Хемінгвея, «Життя Тараса Шевченка» Павла Зайцева, «Ніхто не сміятиметься» Мілана Кундери, окремі публікації Т.С.Еліота – «Три значення слова культура», Арнольда Меф'ю – «Культура й анархія», Володимира Винниченка – «Про мораль пануючих і мораль пригноблених», «Дізгармонія», Вячеслава Медведя – «Життя і правда» (із книги мемуарів).

Окремо – довідкова література: словники, енциклопедії, хрестоматії з психології, філософії, суміжних гуманітарних і «точних» наук [13], ще (безперечно) Біблія, Коран, праці українських дослідників комунікації, археологів гуманітарних наук, також дослідження автора: Павлюк І.З. Митець – Влада – Преса: історико-типологічний аналіз.– Луцьк: Надстир'я, 1997.– 112 с.

В усіх цих текстах так чи інакше є формули з додатками: правда й віра, фікція перед фактом, правда й життя, міф і правда, свобода й біблійна правда, символ і правда, правдива гра, брехлива правда й правдива брехня, мистецтво фікції, базові принципи фіктивного письма, різні види брехні: «як закони фізики брешуть», «як брешуть карти», «свобода брехати: дебати про демократію», «основна теорія брехливих алгебр», «золота брехня», «велика біла брехня: рабство, емансипація», «велике табу в американській літературі» (New York: St. Martin's Press, 1988. – 226 p.).

2. Методи дослідження

Це дослідження доцільно проводити за методологічним планом, що не оминає філософські, психологічні, історико-типологічні, технологічні аспекти брехні, її симптоматичність, соціальність, соціальну заангажованість.

У цій статті використано основні методи: феноменологічний (неупереджений опис), компаративний (порівняння квазікомунікаційних моделей поведінки у тваринно-рослинному світі та людському суспільстві й текстового виразу в різних часовопросторових координатах), психоаналітичний (зондування архетипів), герменевтичний (проникнення в смисли текстів), семіотичний (дешифровка знаків), ігровий (розкриття механізмів розвитку феномена), деконструктивістський (пошук маргінальних значень у текстах та смислах свідомості).

Дивні, ірраціональні і раціональні речі відбуваються при трансформації знань зі сфери класичної, загальної, легкої філософії у сферу індивідуальної чи соціальної психології (поведінки душі, душ, Універсуму). Тоді філософія стає психологією, а психологія рятується від мертвоточкового самоаналізу-самокопання за інстинктивними законами самозбереження, які при хворобливій розбалансованості систем впадають в анархію.

Але ми далекі від претензій вироблення порад, як позбутися квазікомунікації. Спробуємо запропонувати методи її розпізнавання, як створити загальнонаукову методологію розпізнавання, апарат категорій, який не існує без метафізичного редукціоналізму, філософського дуалізму, природно-історичного походження явищ психіки й свідомості, співвідношення природного та штучного інтелектів, синтезу аналітичних традицій англосовітської філософії й діалектичних традицій континентальної європейської філософії, взаємозближень природних, технічних, соціокультурних, гуманітарних, історичних дисциплін, оперуючи термінами:

фігура і фон, фобії, поріг чуттєвості, ейдетизм (вид, образ) – здатність до виразного (адекватного) відтворення образів; ефект ореола, баланс нервових процесів, соціальна функція особи (роль), психологічні сумніви, фатичне (дурне) спілкування, психоделики (галюциногени), психологія пропаганди, нервова модель стимулу, модальність (метод, спосіб), методи психогенетики, генотип, конфлікт і комфортність, космічна психологія, кримінальна психологія, лабільність, гіпотеза лінгвістичної відносності, конверсія (зміна, перетворення), надсвідоме, онтогенез, коефіцієнт інтелектуальності, теорія когнітивного дисонансу, теорія емоцій (вербальні та образні компоненти), каузальність (причинність), штучний інтелект, інтуїція (почуттєва та інтелектуальна), катаlepsія (сноподібне існування, знищення чуттєвості), оптико-геометричні ілюзії, гра, психологічний захист, соціологізація дитячого мислення, комп'ютерна метафора (аналогія психіки людини інформаційно-логічним і вичислювальним засобам), детектор брехні, гомеостаз (рухлива рівновага будь-якої системи), деперсоналізація (відчуття втрати свого Я), геїстальти (цілісні структури), перцепція соціальна (навіювання), аутогіпноз, вроджені рефлексі, біхівіоризм (поведінка), онтогенез та філогенез (індивідуальний та історичний розвиток), сугестія як вид комунікації, воля (саморегуляція діяльності), агнозія, надійність тексту, автоматизм, адаптаційний синдром, антиципація (здатність моделювати ситуації)...

Загалом же уречевлення термінів, понять зі сфери традиційної та нетрадиційної психології (читай медицини) уже виходить на чорно-біле комунікативне поле битви ілюзії та дійсності, цифри і ноти, ноти і букви, міфу та лозунгу, факту та ідеї, Правди і Брехні, Життя і Смерті.

3. Результати й обговорення

Саме вчення про душу (психологія) є вченням про домовленості, тобто відносності, тобто Брехню і Правду: «Ми розрізняємо кольори, солодке та гірке на основі домовленостей, але насправді світ складається лише з атомів та порожнього простору» (Демокрит). Звідси: атом + порожній простір – правда (яко спроба наближення до істини), а все інше (домовленості) – відносно: може бути як Правдою, так і Брехнею.

Ці домовленості можуть по-різному сприйматися племенами, націями, індивідами: звідси, наприклад, різні кольори трауру в різних народів, релігії, різне відчуття процесів перетворення та обміну матерії (енергії) у молодших і старших репрезентантів тих чи інших систем, тому й психологію розрізняють:

- вікову;
- медичну;
- інженерну;
- соціальну.

Знову ж таки цю класифікацію можна сміливо переносити (накладати) на Брехню, розрізливши, виокремивши хіба що тваринно-рослинну психологію, «інформаційну теорію емоцій».

Саме із нелюдського (тваринно-рослинного) синдрому (яко суми симптомів), як у дзеркальній кімнаті сміху-страху, найвиразніше проектується людський (етнопсихологічний, індивідуальний). Уроджена (об'єктивна, іноді самовбивча) цікавість жене нас як у глибини атома (Правди), так і в глибини кольорів і звуків, смаків – Великої Домовленості, де «протилежністю до правильного твердження є твердження неправильне, а протилежністю до глибокої істини може бути інша глибока істина» (Нільс Бор).

Звідси – китаєць скаже європейцю, що чорний колір не є жалобним, що твердження європейця не правильне: жалобним є білий колір... Бога теж він уявляє по-іншому, із чим, наприклад, не погодиться правовірний афганець чи турок – ні з китайцем, ні з європейцем: у нього своє відчуття й уявлення про таке серйозне основне. Не є каменем спотикання хіба що атом та вакуум. І це вже істина. Вона є третім рівнем людського досвіду – реальним, тоді як два інші (уявний та символічний) – істини відносні, фігові (як листок, що прикриває наге й гармонійне (красиве) тіло Аполлона, називаючись культурою). Вона і є тим (чи не найсуттєвішим), що вирізняє людину і, скажімо, мавпу, орієнтуючись на початок-кінець, на знаковість (середньовіччя), відсутність знаку (просвітництво), текст (знак, код, дискурс) + код.

*«Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи <...>*

*Дурю! Бо лучче одурить
Себе-таки, себе самого,
Ніж з ворогом по правді жить
І всує нарікать на Бога»*

(«Не нарікаю я на Бога»), – читаємо в Т.Г. Шевченка. І строфи ці однаково цікаві ідеологові й філософу, марпологові (марпология – наука про дурість), психологу.

Ключовим щодо об'єкта нашого дослідження терміном психології, безперечно, є валідність (придатність, дійсність, сильність), а ще достовірність, дієвість, адекватність, гармонійність, узгоджуваність... одне слово, не-брехливість, правдивість... Протилежністю до валідності є широковживане інвалідність. Як Гра та Битва, неправда і правда, смерть і життя, початок і кінець, альфа та омега...

Бажаючи Бути, істота (система) так чи інакше, свідомо чи підсвідомо тягнеться до психологічної (душевної) збалансованості, точності, регулятором чи індикатором якої прийнято називати совість:

«Блаженні спрагли правди: Ваша правда минула, тепер наша правда... (Біблія), «Людина, коли послугується неправдою, має дуже велику відвагу супроти Бога, а в той же час вона боязка супроти людей» (В.Бейкен – «Нарис про правду»)... хтось із психологів сказав, що «дитина не вмє приховувати правду, а геній не вважає це за доцільне», Шекспір закликав бути вірним самому собі (to thine own self be true), звідки робиться висновок, що головне, можливо, і не правда, а справедливість, яка абсолютніша, ніж правда і її супровід – брехня, яка буває нібито трьох видів: просто брехня, свята брехня й статистика.

Вірус брехні, можливо, не був би таким небезпечним у тій чи іншій ситуації, точці часу та простору, якби ті точки так чи інакше не підпорядковувалися законам логіко-психологічного ланцюга станів концентрації, збереження та передачі енергії: інформація – знання – розум – мудрість.

Природні системи оберігають себе від брехні (заповіддю воїна-індіанця було добре стріляти з лука й говорити правду, ритуали вірувань стали невіддільними від життя і аж ніяк не здавалися їх учасникам грою), у системах культурних гра і буття (битва) розрізнилися свідомо (вогник, скажімо, театр), у період смерті культур (у дитинстві їх старості) ще існує ілюзія воскресити міф, змусити себе забути відносно і або прийняти «правила гри» цивілізації (атома й вакууму, цифри та впорядкованого (убитого?) хаосу), або ж повернутися в крайність – печерний початок, у казку, минаючи неповторну стадію – культуру, яка й «замутила» ефір, сплутавши «святе і грішне», міт і мед, гріх і гріш і усвідомивши самостворення Поезії як чогось єдиного, що відрізняє нас від тварин, поезії яко брехні заради самої брехні, брехні заради краси, тобто красивої брехні, бо тварини також брешуть заради виживання, самого життя. Тварини граються, імітуючи битву-лови: «Найхитромудрішу пастку влаштовує личинка мурашиного лева. Вона робить у піску кругову борозенку – основу майбутньої пастки. Потім рухається по внутрішньому боці попередньо окресленого кола. Поступово ямка глибшає й вужчає. Кінець кінцем у піску утворюється конус, глибина якого приблизно дорівнює трьом четвертим діаметра основи. Коли пастка готова, мисливець заривається в пісок у самісінькій вершині конуса, виставивши назовні лише щелепи-кліщі. Залишається терпляче чекати. І личинка мурашиного лева чекає» [2, 117-118].

«Найкрасивішу і найправильнішу за формою сітку плете павук-хрестовик. Свою пастку він натягує між двома сусідніми деревами або гілками» [2, 119]. Влаштовують тварини і «полювання з принадою»: «Вугор-удав принаджує здобич червоним кінчиком хвоста, там він носить яскравий ліхтарик» [2, 121].

«Деякі птахи також уміють приманювати комах. У королівській тиранії на голові яскравий оранжево-червоний чубок. Подібний до квітки! Комаха підлітає, щоби поласувати нектаром, і... швидкий поворот голови, клацання дзьобом – мисливець уже чекає на іншу здобич» [2, 122]. «Яскрава принада приваблює рибок, яких краб ловить тією ж клешнею-принадою» [2, 122].

У цьому контексті, напевно, виробилася зоопсихологія – наука про психіку тварин, яка також оперує певними «своїми» термінами, як-от: зоосемантика, комунікація («мова тварин») (закрита вроджена система сигналів (звуків, поз, тілорухів, запахів), тут же – зоопрагматика, способи передачі інформації: оптичні, хімічні, акустичні, тактичні; рівень ритуалізації (церемонії) – із чітким інформаційним змістом.

Загалом, не зоопсихологія цікава ще з точки зору порівняння її із «психоаналізом та наукою про людину» [1, 3, 327], де, зокрема, читаємо, що й психоаналіз – це винайдений З. Фрейдом 100 років назад спосіб пояснення й лікування душевних розладів, в основі якого лежить ідея несвідомого, підсвідомого <...> «здається, що думка є чимось самозрозумілим. Філософи минулого бачили в ній характерний знак роду людського. Учені нашого часу розкрили його механізми. І масова уява, і творці замудрих теорій переживають нині ейфорію від ідеї штучного інтелекту і його моделей. Адже як все було б просто, якщо б ми насправді були машинами й нам не відомі були б ні бажання, ні самообман. Як ті антропоїди з популярних мультфільмів, ми подорожували б тоді з нашим надлюдським розумом і безмежною пам'яттю по всьому світу всім світом живого – хіба що вийдуть з ладу провідники. І тому питання, що прозвучало раптово: «А чому, власне, ми думаємо (мислимо)? – здалося б нам так само недоречним, як оклик дитини: «А король же голий!».

Мислимо – значить, існуємо... Мислимо – щоби існувати... виживати (боротися) за існування, інстинктивно-запрограмовано, як і ті ж тварини: «Здатність до «камуфляжу» притаманна багатьом тваринам. Загальновідоме явище мімікрії (англ. «мімікрії» – наслідую). Але деякі рятуються яскравістю забарвлення: сонечка, наприклад» [3, 145]. Тобто маємо справу не лише з індивідуальним «мисленням» тієї чи іншої особини (не людини), а з глобальнішим обманом, культивованим, еволюціонізованим самою Природою протягом відносно тривалого часу. Хоча межі між глобальним колективом (соціальним) та індивідуальним, як правило, досить розмиті: «У людей є слово симулювати. Воно походить від латинського «симуляре» – прикидатися, створювати неправдиве уявлення про наявність чогось. Симулянти є й серед тварин. Уміють прикидатися мертвими синички й жайворонки, дикі гуси, колорадські жуки. Добре прикидається американський дрізд. Завмирати вміють павуки, раки, змії, осетри... У водах Шрі-Ланки водиться рибка косколайя, що в перекладі нашою мовою означає «листок хлібного дерева». Коли за нею женеться хижак, вона хитрує: прикидається мертвою, падає на дно вниз головою і лежить там, наче жовтий вимоклий листок» [3, 166]. «Добре вмє прикидатися і хитрий єнот: тільки-но побачить, що не втек-

ти йому від собаки чи від людини, – одразу прикидається мертвим» [3, 167]. «Навіть слони прикидаються мертвими. Рефлекторна нерухомість, завмирання комах називається танатозом (від грецького «тонатос» – смерть). Тоді що – тварини знають про смерть?» [3, 168]... тварини обманюють, захищаючись від мисливця, обманюють (хитрують), самі стаючи мисливцями: «Хитрий, підступний, кровожерний і шкідливий хижак – так тривалий час називали тигра. Розібралися, і виявилось, що це – «великодушний джентльмен безмежної хоробрості», як назвав тигра відважний англійський мисливець-натураліст Д.Кербет <...>. Якщо тигра переслідують, то, помітивши те, він сам переходить у наступ. В.К. Арсен'єв у своїх «Зустрічах у тайзі» писав, що в такому випадку тигр спочатку йде геть, а потім, зробивши коло, залягає біля свого сліду, щоб напасти на мисливця збоку або ззаду. Часто тигр іде у зворотний бік паралельно своїм слідам, пропускає мисливця вперед, потім виходить на його слід і, буває, нападає ззаду. Відомий мисливець-калмик Мантик, що полював на тигрів біля озера Раїм на Сирдар'ї в середині минулого століття, добре знав цей прийом тигрів і успішно використовував його. Він повертався на 180° і зустрічав хижака віч-на-віч. Таким способом Мантик добув кілька тигрів» [3, 200]. «Тетер'ятник любить свійських курей: сховається, вислідить і хапає курочку <...>. Риби ловлять здобич із засідки» [3, 209].

Отже, захищаючись чи нападаючи, окрім відвертої сили (правди), тварини усвідомлено (індивідуалізовано) чи підсвідомо застосовують:

– камуфляж (маскування, мімікрія): хамелеон, восьминіг;

– отрута: тхір;

– аутомія (грец.: ауто – сам, томео – відсікаю): ящірка (відломлює хвоста, який потім відновлюється);

– прикидання мертвим (рефлекторна нерухомість): поросята, бики, ведмеді, сумчасті пацюки, гусениці.

Тобто як і способи передачі інформації, так і способи брехні можуть бути:

– оптичні (камуфляж);

– хімічні (отрута);

– акустичні (копіювання голосу);

– тактичні (заплутування слідів).

Борсук, обхитривши собаку, заплутує сліди. Кіт може зависнути між гілками, прикинувшись мертвим, щоби зловити пташку, яка сяде біля нього.

Ягуар п'є воду, але боїться піраній: то він ляскає лапою в одному місці, а п'є воду в іншому. Деякі тварини копіюють голос жертви. Білий ведмідь прикриває лапою, полюючи, свій чорний ніс на білому снігу. Африканський птах медовкажчик любить бджолині стільники, але боїться бджіл. Він зове людину до бджолиного гнізда, а вона, забираючи мед, залишає йому віск. Гадюки, маскуючись, наслідують ліани... [3, 316].

І, хоча політиків за характером (харизмою) умовно ділять на лисиць (хитрунів) і левів (шляхетно-сильних), леви також прикидаються мертвими...

Якщо під акваріум, у якому знаходиться камбала, підкласти шахову дошку, на рибі з'являться клітини, а якщо газету – рядки.

Грифова черепаха принадує риб додатком біля язика, що схожий на гробачка...

Отже, оптичні та хімічні способи тваринної гри (обману), очевидно, «заплановані», винайдені еволюційно та революційно самою природою, як і способи колективної оборони та колективного полювання (шпаки колонією проганяють яструба, сороки приходять на допомогу іншим птахам, чайки та чибіси залякують своїх ворогів зграєю), а тактичні й акустичні більш індивідуалізовані, інтелектуалізовані, менш стихійні. Тобто маємо справу із психологією соціальною та індивідуальною, а звідси – і реакціями на зовнішні та внутрішні збудники, які за направленістю поділяються (за Л.Ф. Бурлачуком та С.М. Морозовим) [4] на:

– екстраунітивні;

– імунітивні;

– перешкодно-домінантні;

– самозахисні;

– необхідно наполегливі.

Є також диференціація показників групової комфортності («усі разом – за, а кожен окремо проти (соціалізм)»), комп'ютерна психодіагностика, «принцип «пустої балаканини» (TV), «ситуація тваринного комфорту» (про цю позакомунікативну функцію мови писав Е. Сепір).

Цікавішою, аніж просто сума складників «Я», є психологія колективна, соціальна. Між Я і Ми, Ми – Ми, як правило, майже метафізичні (вирійні), біогенетичні, біофізичні зв'язки, логіки, пропаганди, інстинкти зграї, яка обманює іншу зграю, нав'язуючи їй (свідомо чи підсвідомо) свій міф, створюючи міф-вірус – убивцю для знешкодження міфу (-ів) свого ворога.

Хоча штучно витворити міф навіть пропагандистського розряду (червоний, коричневий, жовто-

синій, зелений), на наше переконання, неможливо. Хоча його, як і людину, можна вбити. Таємниця зародження міфу, як і біологічного життя, – одна з найбільших. Міфи (не лише як розгорнуті метафори, а як цілі релігії) створюють як політично, економічно слабкі, загнані народи, етноси, системи (виникнення християнства в маргінальній римській провінції), так і Системи-монстри, імперіали – американський міф всеохопної демократії, наприклад, який, глибоко проникаючи в кореневу систему інших, слабших держав-систем, руками їхніх же «сторожів генетичного коду», гуманітарної еліти, убиває правду-легенду чи легенду-правду, майже релігію про, наприклад, автентичність «Слова о полку Ігоревім» чи «Велесевої книги».

Одна імперія вбиває (забороняє офіційно) у провінцій чи своїх колоній їхню мову, природно неприродно нав'язуючи свою, інша тонко руйнує неагресивні, неекспансивні, як правило, культурологічні міфи, своїх провінцій і колоній, або (у боротьбі за сфери впливу) колоній тих самих. Соціальна психологія.

При тому нація-імперія свято фільтрує своє комунікаційно-міфотворче поле. У США існує Національний Центр фальшивої інформації.

Людство загалом, провівши через кров, зруйнувало вже чотири основних своїх міфи-теорії чи теорії-міфи:

- *статевий*;
- *расовий*;
- *класовий*;
- *національний*.

Залишається глобальний міф універсальності людства у Всесвіті та комплексні маргінальні недобитки деміфологізованих теорій (тих же расових, класових, національних, статевих, релігійних), які, воскресаючи, мов голови гідри, послуговуючись технічними (знову ж таки глобалізуючими) засобами, загрожують терористично зруйнувати Світ, борючись між собою не лише за землю, нафту, золото, а й за (парадоксально) істинність саме своєї релігії, історії, легенди, міфу... право на свій патріотизм, свій спектр веселки. Дух матеріалізується, як матерія фетишизується, метафоризується.

Енергетично сильна Система грається, слабша хитрує, бреше: як у таджицькій казці про лисицю: «Жила собі лисиця. Все життя вона крапа по селах курей. А коли на старості знесиліла й не могла більше красти курей, то стала хитрувати» [4, 6].

А оскільки процесом старіння, як і натхненням, загалом керувати неможливо, то й процес створення міфу регулювати можна лише «плюс-мінус»: «Поэты-ведуны первобытных племен учились приемам, стимулировавшим состояние «одержимости»; на Востоке духовные упражнения обязывали жрецов соблюдать определенное время и место для молитв, рекомендовали известные заклинания; и точно так же писатели нового времени учатся овладению творческим состоянием. Шиллер держал в ящике стола гнилые яблоки, Бальзак работал в монашеской рясе. Многие думают «горизонтально», они даже пишут лежа – например, такие разные писатели, как Пруст и Марк Твен. Одним нужны тишина и одиночество, другим хорошо пишется в семейном кругу, а то даже в шумном кафе» [6, 101].

Поza будь-якими законами «класичної» психології творчості народна – прислів'я, загадки, як-от: *«Все минеться, одна правда останется; Правду не сховаєш; Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже; Хто бреше, тому легше, а хто правдує, той бідує; І за рідного батька правду кажи; Правда в постолах, а кривда в чоботях; Де сила панує, там правда мовчить; Пес бреше на сонце, а сонце світить у віконце; Брехнею світ пройдеши, а назад не вернешся; Брехень багато, а правда одна; Правда суду не боїться; В очі – лисицею, за очі – вовчицею; Говорить прямо, а робить криво; Бійся пса не того, що гавкає, а того, що лащиться; Чисто бреше – і віяти не треба; Бреши, та знай міру; Одна збрехала, друга не розбрехала, а третя по-своєму перебрехала; Пес бреше, бо співати не вміє; Більше вір своїм очам, ніж чужим речам (прислів'я)».*

Іноді правда закамуфльована не в брехню, а в метафоричний захист, як відгадка загадки: «Чорна корова весь світ поборолала» (Ніч), «Скатертина біла увесь світ накрила» (Сніг), «Що без леза та без зуба розтина міцного дуба?» (Блискавка), «Летіло п'ять голубів, три мисливець убив, скільки зосталося?» (Три, бо двоє полетіло)»...

Є, як бачимо, прислів'я та приказки на користь брехні, а є (їх більше) проти брехні.

Загадки ж нагадують словесну гру, але не заради гри, а заради... можливо, інтелектуального тренінгу, перевіркового коду на здоровість того чи іншого об'єкта-творця дитини, бо ж, наприклад, «Ніцше і Достоевський є типовими «зворотними симулянтами», якщо так можна виразитися. Вони прикидалися душевно здоровими, хоча були душевно хворими. Вони добре знали, що хворі, але показували свій страх лише тією мірою, у якій дивацтво ще сприймається як оригінальність із вразливістю, що притаманна всім, хто знаходиться в постійній небезпеці, вони ніколи не переходили за відому межу» [7, 75]. Хоча Ніцше писав, що існує лжа, яка увійшла в нашу плоть і кров, і її називають «чистим сумлінням». Можна додати, що це основне підґрунтя ідеології» [8]. На сторінці 305 читаємо, що гра (за Й.Гейзінгом) – це формує культуру начало, яке пронизує мовну діяльність людини, що «сьогодні ця гра стає свідомою себе, вільною у своїх проявах і виборі традиції».

Сьогодні ж Європа стурбована модою (грою?) на сатанізм. У Франції, наприклад, сатаністи – це 14-15-річні пацани, у яких нема ні ідей, ні ідеології, але є стихійний протест проти офіційної церкви, скучних, зведених віковичною традицією до буденщини, омертвілих ритуалів. Сатанізм же щось страшне, заборонене... живе, напівживе, ще захоплює.

Те ж саме діти бачать натурально (дякуючи пресі, кіно, телебаченню, не залишається ніяких таємниць), двостатеву любов... їх кличе загадка, таїна... збочення, оце «упоение... у бездны мрачной на краю».

Гріх, неправда, бо «що правда – те не гріх» – гласить народне прислів'я. Тут справа знову зводиться до винайдення гуманітарно-технічного механізму розпізнаваності гріха, різновиди якого кожна релігія й церква бачать по-своєму, пропонуючи, наприклад, короткі переліки найпоширеніших у наш час гріхів, серед яких – слабка віра, «не имение к Богу ни должного страха, ни любви, не вспоминание о смерти, не благодарение Бога за его милости, оправдание своих грехов»... Тут же йдеться про порушення постів, про перехід у розкол (в іншу Церкву, секту), про гріховність віри в гороскопи, сни, виливання воску, окультну літературу, до якої належать пророцтва Нострадамуса, учення Реріхів, Лазарева («Діагностика карми»)... лінь, еротика, конкурси краси, торгівля тілом... заздрість, крадіжка, гординя, гнів... десять заповідей (Див.: *Исповедь с комментариями. – Лист, розповсюджуваний у православних церквах та монастирях напочатку ХХІ століття*).

Тобто маємо врешті-решт знаковий приклад боротьби міфів, коли кожен міф, претендуючи на «офіційність», вершинне місце в піраміді ілюзій, «вимагає» від своїх вірних «солдатів» межовонапруженої «муштри» душі, ритуалу, щоби протистояти іншим міфам, які від «своїх» потребують того ж. У результаті цієї боротьби якийсь міф стає панівним у якомусь часопросторі й природно намагається зберегти якнайдовше: якнайширше своє панівне становище, із цим усе зрозуміло. Це існує, є за законами Буття. Цікавіше, як завжди, із патологіями, отим: согріши – і на душі полегшає». Чи так само, як легшає після справжньої (правдивої) сповіді? І гріх, і сповідь, очевидно, наповнюють душевно-тілесну систему (організм) вітальністю тоді, як слідування церковно-релігійним заповідям – так чи інакше прокрустується (від Прокрустового ложа) аж до мертвизни. Звідси – найкращий святий – мертвий святий. Так само й поет... Адже загалом є справжня правда, скрита для нас усіх завісою смерті, потойбіччям, звідки, наскільки мені відомо, ще ніхто не повернувся, а отже, **об'єктивно відрізнити правду від брехні ми не можемо**. Тому й вважаємо, *що правда – добре, а щастя – краще*.

4. Висновки

Найбільша суперечність і найбільший парадокс, які найчастіше перетворюють «чесну» комунікацію на квазікомунікацію, – це те, що комунікація індивідуально-національна за формою та масово-інтернаціональна, глобальна за змістом, а ще – «передавачами духу» є матерія (неорганічна, органічна), яка разом із духом охоплює основні форми історично-цивілізаційного буття: духовну (мистецтво, Церква), політичну (законодавча, виконавча, судова влади), економічну (приватний та державний сектори), інформацію (мас-медіа, міжіндивідуальні комунікації, біофізичні процеси обміну та перетворення енергії). Більшість із цих означень (крім біофізичних процесів обміну матерії) входять у поняття «культура» із більшою чи меншою дотичністю через свою універсальність чи маргінальність.

Щоб довести гуманітарну теорему з умовою «життя – театр, і всі в ньому актори» дорівнює: «життя – брехня, і все в ній неправда, брехня, фікція, квазі...», ми постаралися довести однозначність рівності: театр (гра, ритуал) – Брехня.

На перший погляд, так воно і є: раціональне, досягнувши своєї крайньої межі, біфуркується (роздвоюється), стає ірраціональним – і навпаки: тобто вища поезія – математично точною, а вища математика – поезією. Головне – фіксація цієї «мертвої точки» гармонії, досягнення чи дотримання перманентного балансу в політиці, економіці, духовній та інформаційній сферах, у природі, балансу як раціональності, якої за (Апелем Карлом Отто) є чотири типи:

- *раціональність казуального аналізу;*
- *технологічна раціональність направленої дії;*
- *герменевтична раціональність розуміння;*
- *етична раціональність.*

Хтось вважає, що свобода брехати більша в політиці, де вона подібна до виконавчого мистецтва, яке потребує взаємодії між актором і глядачем, не створюючи нічого, окрім цієї взаємодії. Коли така свобода доводить себе до абсурду, стає ігом, терором, відбувається революція, яка чесно народжує нову свободу, новий міф (міт) зі своїми символами, нову брехню, яка намагається витіснити з колективного підсвідомого саму смерть (накладаючи табу на саму думку про неї), «побиваючи» її сексуальністю, що, звичайно, разом із тотальною технізацією найбільше руйнує людську спільноту. Смерть не варто обманювати, забувати, її не варто й любити. Із неї (із нею) можна сміятися, не опускаючи ритуал до міщанських умовностей, бо вважати світ досконалим є найбільшим проявом Віри, Надії, Любові, Творця.

Список літератури

1. Психологический анализ и науки о человеке. – М.: Прогресс-Культура, 1995. – 416 с.
2. Сабунаев В.Б. Цікава зоологія: Науково-художня книга. – К.: Веселка, 1981. – 296 с.
3. Заячковський І.П. Спадщина і спадкоємці. – К.: Веселка, 1976. – 360 с.
4. Бурлачук Л.Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – К.: Наукова думка, 1989. – 200 с.
5. Таджикицькі народні казки. – К.: Веселка, 1975. – 112 с.
6. Уэллек Р., Уоррен О. Теория литературы. – М.: Прогресс, 1978. – 326 с.
7. Шестов Лев. Апофеоз беспочвенности. Опыт адогматического мышления. – Л.: Изд-во Ленинград. университета, 1991. – 213 с.
8. Цит. за Яковенко Сергій. Логомахія в декоративному раю (з інтермедією) // Початки: Антологія молоді поезії. – К.: Смолоскип, 1998. – 328 с.

Павлюк Игорь Зиновьевич, доктор наук по социальным коммуникациям, старший научный сотрудник Института литературы имени Т. Г. Шевченко НАН Украины, профессор кафедры украинской прессы Львовского национального университета им. И. Франко, писатель (г. Львов, Украина)

КВАЗИКОММУНИКАЦИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННО-ДОКУМЕНТАЛЬНОМ ТЕКСТЕ. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Цель этой статьи – дать анализ архетипических моделей квазикоммуникации в художественно-документальных текстах через психологические матрицы (ложь-защита, ложь-страх, ложь-агрессия, ирония, гипноз, медитация, ложь-ритуал) социальных и биологических систем, креативных индивидов, разрознены и показаны закодированные в образы понятие игры и битвы в человеческом обществе, растительном и животном мирах на индивидуальных и глобальных уровнях.

Методы исследования: феноменологический (беспристрастное описание), компаративный (сравнение квазикоммуникационных моделей поведения в животно-растительном мире и человеческом обществе и текстового выражения в разных часовоплоскостных координатах), психоаналитический (зондирование архетипов), герменевтический (проникновение в смыслы текстов), семиотический (дешифровка знаков), игровой (раскрытие механизмов развития феномена), деконструктивистский (поиск маргинальных значений в текстах и смыслах сознания).

Результаты и выводы исследования. Поскольку мы доказали, что в любом социуме невозможно избавиться от квазикоммуникации, то эта статья – попытка предложить методы ее распознавания, как создать общенаучную методологию распознавания, аппарат категорий, который не существует без метафизического редукционализма, философского дуализма, естественно-исторического происхождения явлений психики и сознания, соотношение естественного и искусственного интеллектов, синтеза аналитических традиций англоязычной философии и диалектических традиций континентальной европейской философии, взаимосближений естественных, технических, социокультурных, гуманитарных, исторических дисциплин. Самое большое противоречие и самый большой парадокс, которые чаще всего превращают «честную» коммуникацию в квазикоммуникацию, – это то, что коммуникация индивидуально-национальная по форме и массово-интернациональная, глобальная по содержанию.

Ключевые слова: квазикоммуникация; психология; архетип; ложь; игра; битва; детектор лжи, текст.

Pavlyuk Ihor Zinovievich, Doctor of Science in Social Communications, Senior Researcher of the T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor of the Department of the Ukrainian Press of the Lviv National University. I. Franko, writer
Lviv, Ukraine

QUASICOMMUNICATION IN ARTISTIC DOCUMENTARY TEXT. PSYCHOLOGICAL ASPECTS

The **purpose** of this article is to analyze the archetypal models of quasi-confrontation in artistic and documentary texts through psychological matrices (lie-defense, lie-fear, lie-aggression, irony, hypnosis, meditation, lie-ritual) of social and biological systems, creative individuals, the concept of game and battle in human society, flora and fauna on the individual and global levels encoded in images is shown.

Methods of research: phenomenological (unbiased description), comparative (comparison of quasi-confessional models of behavior in the animal-plant world and human society and text expression in different hourly coordinates), psychoanalytic (sounding archetypes), hermeneutic (penetration into the meanings of texts), semiotic, game (the disclosure of the mechanisms of the development of the phenomenon), deconstructivist (search for marginal values in texts and meanings of consciousness).

Results and conclusions of the study. Since we have proved that in any society it is impossible to get rid of quasi-communication, this article - an attempt to offer methods for its recognition, how to create a general scientific methodology of recognition, the apparatus of categories, does not exist without metaphysical reductionalism, philosophical dualism, the natural and historical origin of the phenomena of the psyche and consciousness, natural and artificial intelligence, the synthesis of analytical traditions of English-speaking philosophy and dialectical traditions of continental European philosophy, interrelations of natural, technical, social, cultural, humanitarian, historical disciplines. The biggest contradiction and the biggest paradox that most often turn "honest" communication into quasi-communication is that communication is individually-national in form and mass-international, global in content.

Key words: quasi-communication; psychology; archetype; lie; game; battle; lie detector; text.

УДК 007 : 304 : 070

РУБРИКА “ЗА КОРДОНОМ” У ГАЗЕТИ “КІНО-ТИЖДЕНЬ” (1927): ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН

Холод Ганна Ярославівна

(м. Київ, Україна)

Мета статті “Рубрика “За кордоном” у газеті “Кіно-тиждень” (1927): жанрово-тематичний діапазон” – з’ясувати жанрово-тематичний діапазон рубрики “За кордоном”, розміщеної в газеті “Кіно-тиждень” (1927).

У зв’язку з труднощами чіткого визначення жанру деяких інформаційних матеріалів, що, на нашу думку, зумовлено процесом формування жанрової системи журналістики у 20-х роках ХХ століття, було запропоновано такі варіанти: журналістський текст, що частково має ознаки замітки; журналістський текст, що частково має ознаки анонсу; журналістський текст, що частково має ознаки рецензії, стаття з елементами рецензії та репортажу. Крім вищезазначеного, у рубриці “За кордоном” є такі жанри: огляд, нарис, стаття.

В інформаційних матеріалах вищезгаданої рубрики висвітлюються такі теми: специфіка закордонного кінематографа, особливості демонстрації радянської кінопродукції за кордоном, діяльність закордонної кіноцензури, закордонної кінопреси.

Ключові слова: рубрика; газета “Кіно-тиждень”; жанр; тематичний діапазон.

1. Вступ

Рубрика “За кордоном”, розміщена в газеті “Кіно-тиждень” (1927), ще не була досліджена журналістознавцями. Її аналіз дозволить з’ясувати специфіку висвітлення в радянській Україні пов’язаних із кінематографом подій, які відбувалися за кордоном, і дасть уявлення про жанрово-тематичний діапазон інформаційних матеріалів, розміщених у рубриці.

Мета статті – з’ясувати жанрово-тематичний діапазон рубрики “За кордоном”, розміщеної в газеті “Кіно-тиждень” (1927).

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1. Ознайомитися з інформацією, розміщеною в рубриці “За кордоном” вищезгаданої газети.
2. Проаналізувати тексти, розміщені в рубриці “За кордоном” газети “Кіно-тиждень” (1927).
3. З’ясувати жанрово-тематичний діапазон рубрики “За кордоном”, розміщеної в газеті “Кіно-тиждень” (1927).

2. Методи дослідження

Під час дослідження було використано метод проблемно-тематичного аналізу інформаційних матеріалів рубрики “За кордоном”, завдяки якому вдалося визначити їх теми. Метод систематизації завдяки виділенню окремих груп дозволив окреслити тематичний діапазон вищезгаданих журналістських текстів. Метод ідентифікації було використано для визначення жанрового діапазону інформаційних матеріалів. Описовий метод дозволив сформулювати цілісне уявлення про жанрово-тематичний діапазон рубрики “За кордоном”, розміщеної в газеті “Кіно-тиждень” (1927).

3. Результати й обговорення

У газеті “Кіно-тиждень” (1927) у випусках №1, №3, №4, №6, №7, №8, №9, №27 є рубрика “За кордоном”, інформаційні матеріали якої мають таке тематичне наповнення: специфіка закордонного кіне-

матографа, особливості демонстрації радянської кінопродукції за кордоном, діяльність закордонної кіноцензури, закордонної кінопреси.

Специфіку закордонного кінематографа висвітлено в статті К. Каца “Новий Рим, чи болото?”, статті Мих. Михайленка “За двома зайцями (Лист з Парижу)”, журналістському тексті з елементами анонсу “Варшава готує міжнародну кіно-виставку”, “Кіно-словничку Бестера Кітона”, статті з елементами рецензії та репортажа Євгена Деслава “Паризька “вільна кіно-трибуна””, журналістських текстах з елементами замітки “Америка б’є рекорд”, “Америка й Німеччина”, “Спеціалізація операторів”, “Кіно в суді”, “Індуські раджі – кінопідприємці”, “Австралія на екрані”, “Бен Гур”, “Фільм про вбивство”.

Завдяки заголовку статті К. Каца “Новий Рим, чи болото?”, яку виділено жирним накресленням і у якій автор, неодноразово проводячи аналогії між розвитком американського кінематографа (“Колись під ознакою хреста, християнство виступало, щоб завоювати світ, при чому католицька церква стала на цілі сторіччя й тисячиріччя єдиним джерелом інтелектуального життя. Так само й тепер з Голлівуду іде новий “духовний наступ на Європу”” [1, 3]) і розвитком католицької церкви в Римі, констатує активність утвердження американським кінематографом своєї позиції на світовому ринку. За допомогою використання прикладки, про що свідчить наявність коми в заголовку статті, автор сугестує читачеві думку про ідентичність нового Риму, зокрема Голлівуду, і болота. Автор акцентує особливу увагу на конкурентоспроможності американського кінематографа, зокрема його популярності й використання нових технічних засобів. Оцінивши ступінь загрози, який виникає через популяризацію американської кінопродукції та її негативний вплив на пролетаріат, автор спонукає розвивати протилежну Голлівуду силу, тобто пролетарський кінематограф, який ідеологічно правильно виховуватимуть народ.

У статті “За двома зайцями (Лист з Парижу)” Мих. Михайленко повідомляє читачам про нюанси американського кінематографа, що намагається задовольнити потреби глядачів – представників різних націй для продовження кінопрокату в різних країнах із комерційною метою. Зокрема, ідеться про американський фільм “Великий Парад”, у якому з метою задоволення різноманітних кіноглядацьких потреб і за умови демонстрації фільму в різних країнах (США, Франція) у сюжеті й текстах було зроблено деякі заміни (“Зміни робляться відповідно тому, де фільм буде показуватись. Коли в Америці – то в ньому побачите американських салдат, що з посмішкою йдуть у бій, а поруч з ними французького офіцера, що труситься від жаху. [...] Коли-ж фільм іде у Франції, то салдати з незмінною посмішкою йдуть на смерть за братом по зброї французом, що подає зразки героїзму” [2, 3]). Мих. Михайленко зазначає, що для більшої популяризації залежно від глядацької аудиторії його інтерпретують як антимилітаристичний і як “зразок фільму з “високими та гарними почуттями героїзму”” [2, 3]. Фірма “Гомон Метро” на офіційне звернення “союзу французьких авторів фільму” до фірми “Гомон Метро” щодо тотожності американської й французької версій фільму, точності перекладу надписів продемонструвала спробу уникнути чітких відповідей на поставлені запитання. Автор також згадує про скандал, який виник у Франції щодо американського фільму “Троянда з канави”, де змодельовано вже стереотипний для американських фільмів образ повії-парижанки (“американці завжди виводять французьку, як проститутку” [2, 3]) і що закінчився закликами бойкотувати подібну кінематографічну продукцію. Прикметним є те, що в цій великій статті жирним накресленням виділено речення й фрагменти речень, які містять найбільшу інформативність, корелюючи з назвою статті, що репрезентована приказкою, яка характеризує американський кінематограф із його прагненнями до збільшення прибутків. Такі накреслення не тільки лаконічно відтворюють суть статті, а й репрезентують позицію автора щодо американського кінематографа.

Надрукований сатиричний кінословник коміка Бестера Кітона оприявнює недоліки закордонного, зокрема американського, кіновиробництва: непрофесіоналізм (“Оператор – той, що складає провину за погану з’йомку на електрика...” [3, 3]; “Написувачі – категорія чоловіків та жінок, що-то завдяки їм натрапляємо на чудернацькі титри” [3, 3]; “Керівник виробництва – людина, що заздалегідь призначає 4 тижні для фільму, який нормально потребує 4 місяці роботи. – Першорядний фахівець, що вмів зменшувати видатки, звільняючи костюм’ера й заразом збільшуючи платню “зорі”” [3, 3]), підлабузництво й домінування меркантильних інтересів (“Перший помічник – завжди згоден з постановщиком, поки йому платять...” [3, 3], “Другий помічник – точнісінька копія попереднього” [3, 3]), самовпевненість і егоїстичність учасників кінопроцесу (“Автор сценарія – дехто, що може “зробити краще”, ніж Шекспір, Анатоль Франс, або Дікенс...”). Перед вищезгаданими словниковими статтями розміщено вступну частину, де є лаконічна інформація Ціліна про вищезгаданий кінословник, що, на нашу думку, містить елементи рецензії.

У статті з елементами рецензії та репортажу “Паризька “вільна кіно-трибуна””, де автор Євген Деслав, повідомляючи про історію заснування в Парижі “La Tribune libre du cinema”, у якій двічі на місяць збирається “паризьке кіно-суспільство” [4, 3] для обговорення переглянутого фільму, оформленням у лапках частини заголовку натякає на необ’єктивність аналізу кінопродукції, що підтверджується в останньому абзаці інформаційного матеріалу, де автор констатує факт відсутності дебатів щодо фільму (“Починаються дебати, що в більшості нічого спільного з фільмом та його якістю не мають” [4, 3]). При-

кметним є те, що, крім ознак рецензії непопулярного в глядачів фільму “Пригоди принця Ахмета”, тобто виокремлення недоліків кінофільму (використання “живих малюнків, зроблених мультиплікаційним шляхом” [4, 3] своїми рухами “деконцентрує око глядача” [4, 3], недосконала композиція й монтаж, примітивна образна система), у журналістському тексті з огляду на ефект присутності, що створюється завдяки дієсловом теперішнього часу, детальному зображенню події, є елементи репортажа.

У журналістських матеріалах, що містять ознаки замітки, ідеться про розвиток кіноіндустрії в США (“Америка б’є рекорд”, “Америка й Німеччина”) та Німеччини з наведенням статистичних даних щодо прибутків, витрат на створення кінокартини, кількості службовців, глядачів, кінотеатрів; про зацікавлення закордонних кінофірм спеціалізацією кінооператорів з огляду на якість знятих планів і залучення для зйомок фільмів кількох кінооператорів (“Спеціалізація операторів”); про використання кіно для захисту підсудного, якого було звинувачено в крадіжці діамантів, під час судового засідання, що відбулося в місті Бове у Франції: адвокат підсудного запропонував ознайомитися з “документальним фільмом”, що точно відбудовує всю картину крадіжки” [8, 3] (“Кіно в суді”); про утворення кіноспілки з метою виготовлення кінопродукції й популяризації багатого культурного й національного матеріалу (“Індуські раджі – кінопідприємці”), про зйомки кінофільмів (“Австралія на екрані”, “Бен Гур”, “Фільм про вбивство”). У журналістському матеріалі з деякими ознаками (повідомлення про місце проведення міжнародної кіновиставки, лаконічний виклад суті події) анонсу “Варшава готує міжнародню кіновиставку” є інформація про те, що кореспондент одного з паризьких кіножурналів повідомляє, що у Варшаві відбудеться “міжнародня виставка кінематографії” [13, 3] (виділено жирним накресленням), що матиме 7 секцій (“ательє, виробництво, кіно, музичні інструменти, прожектори та інше встаткування” [13, 3]), буде організовано почесний комітет, заплановано конкурси з врученням премій “за оформлення, за плакати й іншу рекламу, за рукописи, за гру кіно-зірок, тощо” [13, 3].

Особливості демонстрації радянської кінопродукції за кордоном висвітлюються в нарисі Міри “Кіно в запіллі”, виділеному жирним накресленням. Автор Міра, констатує свою причетність до робітництва, детально знайомить читача зі специфікою підпільного перегляду радянських фільмів і загальною атмосферою негативного ставлення до радянської кінопродукції в капіталістичних країнах. Автор, двічі перепрошуючи в читача щодо неможливості назвати місце подій і окреслюючи його згідно з традицією казкових зачинів (“Було це одного року, в одній капіталістичній далекій країні...” [14, 3]), завдяки кільцевому обрамленню, повторенню на початку й наприкінці нарису речення “Не думайте, що це фантазія” [14, 3] наголошує на реальності описаної події. Детальним висвітленням “подорожі” забороненого цензурою радянського фільму “Дві республіки” і неможливості його легальної демонстрації автор підкреслив нелегітимність його демонстрації й увиразнив небезпечність його перегляду.

Приділивши особливу увагу висвітленню підготовки до підпільного перегляду фільму, автор детально описав поведінку робітників, які зібралися після дванадцятої години ночі в темному будинку, увиразнивши тишу в ньому завдяки використаній антитезі (“Але в темному будинку будинку, в залі для вистав, сиділи робітники й робітниця й майже не балакали між собою. [...] А за стіною гуділи авто, дзвеніли трамваї, важкою ходою проходили поліцаї...” [14, 3]). Намагаючись передати емоційну атмосферу, що виникла після епізоду з Леніним, автор нарису, який фіксує все, що відбувається під час перегляду фільму, і створює ефект присутності за допомогою повторення лексеми “ось”, змінює свою нарацію, використовуючи тавтологію (“...Володимир Ілліч за столом в старому Кремлю. Володимир Ілліч! Ілліч цілого трудящого світу” [14, 3]), парцельовані й називні речення (“Як живий. Не картина-ж, не мертвий малюнок, а дійсність” [14, 3]), апосіопезу, і унаочнює за допомогою емотивів психологічний стан глядачів (“Всі забули про конспірацію, всі були сповнені якоїсь безмежної радості, перемішаної з безмежним сумом” [14, 3]).

У статті Леопольда Каца “Потьомкин” і “Емден” Леопольд Кац констатує те, що за кордоном радянські фільми не популяризуються через цензуру й конкуренцію, однак, попри це, деякі радянські фільми не тільки стали відомі за кордоном, а й вплинули, за словами автора, на закордонну кінопродукцію та кінотехніку. Зокрема, ідеться про фільм “Панцерник Потьомкин”, демонстрація якого була заборонена в багатьох європейських містах і який спричинив появу низки закордонних фільмів, схожих за тематикою (“Емден”, “Панцерник Гессен”). Автор наголошує на тому, що закордонні кінофабрики з комерційною, а також пропагандистською метою знімають “російські” фільми (“Танцівниця царя”, “Перли цариці”, “Брехлива королева”, “Чорний орел”, “Сибір”, “Російський тігр”, “Волжський рибалка”, “Кур’єр царя”) на експорт, що вводить радянського кіноглядача в оману.

Діяльність закордонної кіноцензури висвітлюється в журналістському тексті з деякими ознаками замітки “Німецька кіно-цензура шаліє” ідеться про заборону “німецької головної цензури” [16, 3] демонструвати виготовлений у Баварії фільм “Натан Мудрий” (за твором Лесінга) і про дозвіл цього фільму баварською кіноцензурою. Прикметним є те, що фрагменти тексту, у якому йдеться про заборону демонстрації фільму, виділені жирним накресленням.

Діяльність закордонної кінопреси висвітлюється в огляді Є. Деслава-Слабченка “Французька кі-

но-преса” і журналістському тексті, що містить деякі ознаки замітки “Зник Чарлі Чаплін?”

Автор огляду “Французька кіно-преса” аналізує контент і художнє оформлення французького тижневика “Мон Сіне”, тираж якого становить 10.000 примірників, негативно оцінюючи його змістове наповнення за допомогою епітетів “дешевий” (“Невеликий розмір, мала ціна – 50 сантимів, такий же дешевий зміст забезпечують певний успіх цьому журналу” [17, 3]), “даремний” (“... і яко даремний додаток – образ “кіногероя дня” на скромному шматочку блискучого паперу...” [17, 3]), тавтології лексеми “жодний” (“Типовий взірець кіно-часопису Америки й Європи, жодної ідеології, жодної поважної статті, жодних тенденцій”. [17, 3]), антитези (“Переважають американські фотографії, багато статей відносно приватного життя “Stars” (зірок), лише а прогосде-неде за своїх французьких артистів...” [17, 3]), що увиразнює тенденцію інформаційної політики тижневика в бік американізації контенту. За твердженням автора, тижневика “Cine-Revue”, “Cine-Miroir”, “Monfilm” за змістовим наповненням і художнім оформленням схожі на вищезгаданий журнал.

Більш схвальні відгуки автора про тижневик “Cinemagazine” і двотижневик “Cine”. Зокрема, автор відзначає якість контенту й розповсюдження вищезгаданих друкованих засобів масової інформації, однак констатує наявність проплачених інформаційних матеріалів і реклами (“Поруч цікавих статей, в ньому можна знайти й комерційну критику фільмів і добре заплачену рекламу якоїсь артистки, або артиста” [17, 3]). Автор у статті згадав про друковані органи: “VieuxColombeir”, “Cinematographie”, “Courriercinematographique”, “Filma”, “L’Ecran”, присвячені висвітленню специфіки кіновиробництва, а також ті газети (“Comedia” “L’Humanite”), що мають “кінематографічний відділ” [17, 3]. Негативно автор оцінив змістове наповнення двох часописів: “Cine-Teatre” (Ніцца), “Royal-Magazine” (Біярка) – і повідомив про планування появи інших видань на кінематографічну тематику.

У журналістському тексті “Зник Чарлі Чаплін?” з ознаками замітки ідеться про те, що американська та закордонна кінопреса містить багато сенсаційної інформації про Ч. Чапліна, пов’язаної з його розлученням із дружиною і його раптовим зникненням. Детально проінформовано читача про юридичні наслідки розлучення, зокрема розподіл майна між Ч. Чапліним і його дружиною.

4. Висновки

Під час аналізу інформаційних матеріалів рубрики “За кордоном”, розміщених у газеті “Кіно-тиждень” (1927), було з’ясовано їх жанрово-тематичний діапазон:

1. У зв’язку з труднощами чіткого визначення жанру деяких інформаційних матеріалів, що, на нашу думку, зумовлено процесом формування жанрової системи журналістики у 20-х роках ХХ століття, було запропоновано такі варіанти: журналістський текст, що частково має ознаки замітки; журналістський текст, що частково має ознаки анонсу; журналістський текст, що частково має ознаки рецензії, стаття з елементами рецензії та репортажу. Крім вищезазначеного, у рубриці “За кордоном” є огляд, нарис, стаття.

2. Специфіка закордонного кінематографа, особливості демонстрації радянської кінопродукції за кордоном, діяльність закордонної кіноцензури, закордонної кінопреси – тематичний діапазон рубрики “За кордоном”, розміщеної у газеті “Кіно-тиждень” (1927).

Список літератури

1. Кац Л. Новий Рим, чи болото? / Л. Кац // Кіно-тиждень. – 1927. – №8. – С. 3.
2. Мих. Михайленко За двома зайцями (Лист з Парижу) / Михайленко Мих. // Кіно-тиждень. – 1927. – № 6. – С. 3.
3. Цілін Кіно-словничок Бестера Кітона / Цілін // Кіно-тиждень. – 1927. – №3. – С. 3.
4. Деслав Євген “Паризька “вільна кіно-трибуна”” / Євген Деслав // Кіно-тиждень. – 1927. – № 7. – С. 3.
5. Америка б’є рекорд // Кіно-тиждень. – 1927. – №4. – С. 3.
6. Америка й Німеччина // Кіно-тиждень. – 1927. – № 27. – С. 3.
7. Спеціалізація операторів // Кіно-тиждень. – 1927. – №27. – С. 3.
8. Кіно в суді // Кіно-тиждень. – 1927. – №27. – С. 3.
9. Індуські раджі – кіно підприємці // Кіно-тиждень. – 1927. – №1. – С. 3.
10. Австралія на екрані // Кіно-тиждень. – 1927. – №1. – С. 3.
11. Бен Гур // Кіно-тиждень. – 1927. – №1. – С. 3.
12. Фільм про вбивство // Кіно-тиждень. – 1927. – №1. – С. 3.
13. Варшава готує міжнародню кіно-виставку // Кіно-тиждень. – 1927. – №4. – С. 3.
14. Міра Кіно в запіллі / Міра // Кіно-тиждень. – 1927. – №9 – С. 3.
15. Кац Леопольд “Потьомкин” і “Емден” / Леопольд Кац // Кіно-тиждень. – 1927. – №1. – С. 3.
16. Німецька кіно-цензура шаліє // Кіно-тиждень. – 1927. – №1. – С. 3.
17. Деслав-Слабченко Є. Французька кіно-преса / Е. Деслав-Слабченко // Кіно-тиждень. – 1927. – №3. – С. 3.
18. Зник Чарлі Чаплін? // Кіно-тиждень. – 1927. – №4. – С. 3.

Reference

1. Kats L. Noviy Rim, chi boloto? / L. Kats // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №8. – S. 3.
2. Miy. Mikhaylenko Za dvoma zaytsyami (List z Parizhu) / Mikhaylenko Mikh. // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – № 6. – S. 3.
3. Tsil'tín Kíno-slovnichok Bestera Kítóna / TSílín // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №3. – S. 3.
4. Deslav Evgen "Pariz'ka" víl'na kíno-tribuna "" / Evgen Deslav // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – № 7. – S. 3.
5. Amerika b'e rekord // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №4. – S. 3.
6. Amerika y Nímechchina // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – № 27. – S. 3.
7. Spetsiyalizatsíya operatorív // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №27. – S. 3.
8. Kíno v sud // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №27. – S. 3.
9. Índus'kí radzhí – kíno pídpríemtsí // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №1. – S. 3.
10. Avstraliya na yekraní // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №1. – S. 3.
11. Ben Gur // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №1. – S. 3.
12. Fil'm pro vbivstvo // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №1. – S. 3.
13. Varshava gotue mízhnarodnyu kíno-vistavku // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №4. – S. 3.
14. Míra Kíno v zapíllí / Míra // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №9 – S. 3.
15. Kats Leopold' "Pot'omkin" í "Yemden" / Leopold' Kats // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №1. – S. 3.
16. Nímets'ka kíno-tsenzura shalíe // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №1. – S. 3.
17. Deslav-Slabchenko T. Frantsuz'ka kíno-presa / Ye. Deslav-Slabchenko // *Kíno-tizhden'*. – 1927. – №3. – S. 3.

Холод Анна Ярославовна, кандидат филологических наук,
профессор кафедры рекламы и связей с общественностью, ВУЗ «Институт рекламы»
(г. Киев, Украина)

**РУБРИКА "ЗА КОРДОНОМ" В ГАЗЕТЕ "КІНО-ТИЖДЕНЬ" (1927):
ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧЕСКИЙ ДИАПАЗОН**

Цель статьи "Рубрика "За кордоном" в газете "Кіно-тиждень" (1927): жанрово-тематический диапазон" – выяснить жанрово-тематический диапазон рубрики "За кордоном", размещенной в газете "Кіно-тиждень" (1927).

В связи с трудностями четкого определения жанра некоторых информационных материалов, что, по нашему мнению, обусловлено процессом формирования жанровой системы журналистики в 20-х годах XX века, были предложены следующие варианты: журналистский текст, частично имеет признаки заметки; журналистский текст, частично имеет признаки анонса; журналистский текст, частично имеет признаки рецензии, статья с элементами рецензии и репортажа. Кроме вышеупомянутого, в рубрике "За кордоном" есть такие жанры: обзор, очерк, статья.

В информационных материалах вышеупомянутой рубрики освещаются следующие темы: специфика зарубежного кинематографа, особенности демонстрации советской кинопродукции за рубежом, деятельность зарубежной киноцензуры, зарубежной кинопрессы.

Ключевые слова: рубрика; газета "Кіно-тиждень"; жанр; тематический диапазон.

Kholod Anna Yaroslavovna, Candidate of Philology,
Professor of the Department of Advertising and Public Relations,
Higher Education Institution «Institute of Advertising»
(Kiev, Ukraine)

**RUBRIC «ABROAD» IN THE NEWSPAPER OF THE «CINEMA-WEEK» (1927):
GENRE-THEMATIC RANGE**

The purpose of the article «Rubric «Abroad» in the newspaper «Cinema-Week» (1927): genre-thematic range» – to find out the genre-thematic range of the rubric «Abroad», published in the newspaper «Cinema-Week» (1927).

Due to the difficulties in clearly defining the genre of some information materials, which, in our opinion, is due to the genre system of journalism formation in the 1920s, the following options were proposed: journalistic text, in part has signs of a note; journalistic text, partially has signs of announcement; journalistic text, partially has signs of a review, an article with elements of review and reportage. In addition to the above, in the rubric «Abroad» there are such genres: review, essay, article.

The informational materials of the above rubric cover the following topics: the specifics of foreign cinema, the features of the demonstration of soviet film production abroad, the activities of foreign cinema censorship, foreign cinema press.

Key words: heading; the newspaper «Cinema-Week»; genre; thematic range.

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

UDC 007 : 304 : 004.9 + 001 + 008 + 659.3

SOCIAL COMMUNICATION AS SENSE-MAKING IN SITUATIONS OF SOCIAL CONTROL IN ETHNIC MINORITY FAMILIES

Elbeshausen Hans, Demir Ahmet (M.Ed.)

(Copenhagen, Denmark)

Objectives: *The article aims to depict the analytical framework for a research project on how to limit the intensity of intergenerational conflicts in ethnic minority families and, correspondingly, the extent of social control. Theoretical and moral background is the tension between cultural authenticity and individual autonomy.*

Methodology: *The article's methodology refers to the phenomenology of the alien. According to Waldenfels, there is a crucial conceptual difference between episodes that are perceived from a perspective of otherness and episodes that are perceived from a perspective of alienness. Otherness turns into alienness when sense-making communication stops functioning.*

Results: *Initial analyses have shown that ethnic minority families after completing the therapy can succeed in a) regaining control of their lives and b) establishing both helpful social relationships and consistent patterns of meaning in their live-worlds. However, it is also true that only the interplay of life-world analysis, existential therapy and a sense-making information practice guarantees an effective and ethically responsible transformation of alienness into otherness.*

Conclusions: *In more general terms: social communication is a generic concept, encompassing both aspects of instrumental reason and communicative sense-making.*

Key words: *social control; dialogical intervention; analytic model; otherness.*

1. Cultural recognition and social control

In Denmark, as in other countries with persistent migration, there is huge political, public and scientific attention to how children and young people with a migration background are educated in a cultural context foreign to their families. The increased attention is due to the fact that these children and adolescents often show deviant behavior, lack of language skills or other developmental deficits. Particular attention is paid to episodes in which ethnic families violate the physical and mental integrity of children. Episodes of abusive behavior have been classified and discussed under the heading "social control". Numerous studies document the extent and content of social control in families with a migration background.

In Denmark the political discourse of integration often equates social control with an outdated style of education. Young girls feel more exposed to social control behavior than boys (Als Research 2011). Social control is defined as "ascension [of the social HE] over the goals and actions of the individual exercised on behalf of the group" (Ross 1896). In our study, social control includes, for example, physical punishment,

threats of abduction, psychological violence and other identity-destroying behaviors.

The Danish authorities (state and local) as well as the civil society have done a lot to improve the framework for social inclusion and cultural integration. Many attempts have been made to minimize educational shortcomings in order to create equal opportunities for all. Nevertheless, extended social control in ethnic minority families is not necessarily eliminated by more information and better education. In particularly serious cases, the authorities resort to direct interventions into family parenting. However, these interventions are not without problems.

In migration societies in particular, people expect their cultural differences to be respected (Habermas 1998, Honneth 2013). One of the most important questions, however, concerns the relationship between cultural authenticity and individual autonomy. Does the recognition of cultural differences within the frame of European modernity apply even if ethnic authenticity does not go hand in hand with the principle of individual autonomy? Habermas for example insists on "that the constitutional state carefully keep both the shared political culture and common civic identity separated from the subcultures and collective identities which are, as a consequence of equal rights to cultural membership, entitled to equal coexistence within the polity." (Habermas 1995, p. 851) However, in modern multicultural and democratic societies, all ethnic communities can expect their cultural values, beliefs and traditions to be recognized and not rejected. The principle of autonomy competes with the principle of authenticity. Referring to Taylor (1992), you may add that recognition of cultural differences should be based on the assumption that the value of all individuals is equal towards the community.

Intervening in the family's autonomy will always be perceived as debasing and disempowering. Ethnic families often view measures of the authorities as arbitrary interference and violation of their right to cultural self-determination. In addition, many ethnic families have already experienced traumatic situations before, and their social vulnerability is not always sufficiently recognized in the respective intervention processes. Consequently, interfering in the family's autonomy has to be well justified, proportionate and with well-trying means. Its success depends largely on whether the intervention is acknowledged fair and meaningful.

Finally, interventions by the authorities are also an act of social control. The challenge is that ethnic families rely on cultural traditions and social norms that are anchored in these traditions, whereas the Danish authorities stress the legal aspects. The principle of legal equality says that all people resident in Denmark are subject to the same laws of justice and that official measures are always subject to a legal review. Although the Danish practice is legal, this does not mean that it is culturally neutral. They reflect the cultural values and social norms of the majority. The technical aspects of the intervening practices appear elsewhere (Elbeshausen & Demir 2016).

2. Case: Sense-making, cultural recognition and social vulnerability

Using a case study design, we want to show how social control as a result of intercultural conflicts and post-traumatic stress disorder (PTSD) can be reduced by existential therapy and supportive information practice. The first case is about a young girl with Afghan roots forced into a marriage at the age of 15th. She opposed the family's decision; but the family did not give up their plans. The social control became so violent that the girl was placed outside the home by social services. At the same time a family-therapeutic process and conflict mediation began. During the therapy, the following interview took place:

Young girl: "I want to live the life for me. I will not live the life for others."

The parent's reaction by talking to the family therapist: "As you can see, we have lost our daughter to Denmark. She has no respect."

It appears that inter-cultural differences between Denmark and Afghanistan play a major role. The parents expect greater respect and fear their daughter has started to think and act like Danes, and their concerns do not end here. It is evident from the little episode and the entire interview that they no longer perceive their world as coherent, orderly and reasonable. Simultaneously, their measures to restore order and coherence are suspended because the social services do not accept physical and mental violence as a means to solve conflicts in families. The parents and the family as a collective unit experience a situation of increasing helplessness - a feeling that confirms their role as cultural outsiders and traumatized refugees. Their differing views can to some extent be explained by the fact that cultures have different ontological understandings of what is meant by a person. A person is conceptualized differently, depending on whether one belongs to an individualistic or collectivist culture.

In individualist cultures like the Danish, the individual is a self-supporting unit, compiled of skills, experiences, needs, desires and rights. Sociality emerges "on the bases of instrumental interests and goals of participating individuals." (Markus & Kitayama 2010, p. 423) In contrast, in collectivist or socially-centered cultures, the individual is part of the entire ensemble, not its counterpart. The expectations of others are not limitations, but the foundation for the individual's self-realization. The self is connected to not separated from other people's expectations, values and actions. Markus & Kitayama (1991) define the self in two ways. If the generalized other (Mead) plays a central part in all communication and interaction then we witness an interdependent self-conception. If the schema for the self is independent then it is likely that own thoughts, feelings and goals are emphasized and expressed.

Classifying cultures as individualistic or collectivist is often used to explain social control in ethnic families. But we are witnessing a threefold conflict. Intercultural differences become virulent due to intergenerational conflicts. In addition, the social networks of parents and children are quite differently structured. Zhou & Bankston III (1994, 2001) have examined how Vietnamese migrants in the US raise their children. Their conclusion is that young girls experience personal freedom among US peers as a great temptation. In turn, their parents fear loss of family cohesion if and when they are too permissive facing their daughters' desire for more personal freedom. In conflict situations like these, social control means to strengthen and protect the family's unity and to ensure the Vietnamese culture's continued existence. Young girls with a Muslim background in Britain (Basit 1997) also see their parents argue that girls are unable to make rational decisions because they lack life experiences. The needs of young women are determined by their families, and it is also the family that forms the framework for the personal autonomy of their daughters.

Nevertheless, differences between cultures and divergent self-concepts are not sufficient to explain why social control in our case proves to be quite violent and destructive. Our assumption is that the social-psychological perspective on the individual-family-nexus does not take into account the unequal distribution of social power. For example, ethnic families consider the lack of cultural recognition as a threat to the group's existence and a violation of its self-esteem. The above example shows clearly that ethnic families fear losing their foothold and livelihood when their children choose individual autonomy rather than traditional cultural values. (Esser 1996; Elbeshausen & Demir 2016).

In the case of official interventions in particular, well-founded and precise background information on previous traumatic experiences is required. In the above case, the young girl's family comes from Afghanistan and had to flee. Her father took part in a war against a foreign invasion army. Later on, he admitted that all these experiences of the past still cause persistent pain today. For example, he cannot find peace of mind but does not want to share the hard experiences of the past. He finds it difficult to participate in trauma therapy for refugees. After many years of family therapy, he recognized the need to participate in a therapy at the Danish Center for Victims of Torture. In many of our cases, one or more family members suffer traumatic episodes.

Forced migration is a double burden of stress as Angel & Angel point out.

“Those forced from their homes and country of origin by civil war, natural disaster, or political upheaval face even more serious health threats. Many witness the loss of family members and experience serious post-traumatic stress disorders. Refugees often experience multiple forms of trauma as the result of political persecution, war, and detention. Their sense of safety is often undermined by armed attacks on refugee camps, forced recruitment of family members into military service, and sexual violence. Under such conditions, families are often separated and their supportive function undermined. Refugees face rejection in both intermediate and destination countries because of their number and the burden they represent”. (Angel & Angel 2008, p. 238)

Children and adolescents experience a conflict of loyalty against the background of traumatic family experiences. Their adults are no convincing role models; they are often unable to perform even elementary educational tasks, they lack the necessary energy or sufficient knowledge of the educational tasks in Western cultures (Dansk Flygtninge Hjælp 2011). In addition, there is a conflict with regard to cultural value orientation. Individual autonomy is perceived as attractive, but cannot be practiced because the family environment does not allow this. In our case, the young woman asserted herself against her family and then joined a religious-totalitarian group.

Our cases show that traumatization is not (just) manifested in the family environment as dysfunctionality and a lack of mental robustness. The most important aspect is: all meaningful communication has stopped, stable roles are suspended, isolation increases, and finally violent emotional impulses prevail in most internal communication. However, the trauma concept can only partly explain why communication no longer makes sense. Families who lack sufficient cultural resources, social capital, and symbolic tools are exposed to both traumatic episodes and to cultural alienness.

3. What questions are explored?

This article aims to sketch an analytical frame that includes both family therapeutic and communicative elements. The family therapy process, supplemented by problem-solving information practices, has to be based on cultural awareness and an expanded dialogue. In our research project, the main focus is on information practice. We claim that the quality of social communication systems must legitimize the need for intervention by external sources, or at least clarify when and by what means it is possible to intervene in the self-determination of families and their members. That is why interventions should be carried out from the outset as a culturally sensitive dialogue. We define dialogical intervention as a family therapeutic process combined with sense-making information practices.

The communicative part of dialogical intervention processes must convey meaningful information and knowledge to those affected in order to promote the therapeutic process and to free people from a state of powerlessness and unawareness. In practical terms, dialogical intervention has to

1. make the intercultural frame transparent for the family therapy;
2. establish an appropriate and responsive way to communicate. This might partly concern technical issues such as to find a good interpreter partly to make sure that the terminology and register fit the context;
3. inform the social services about the course of the therapy on an ongoing basis;
4. get other institutions involved in order to implement sustainable solutions;
5. provide practical help in situations where the parties involved are silent and paralyzed due to lack of cultural knowledge.

The final purpose with dialogical intervention is to create a new view on the conflict, to change its value structure and to modify the cognitive structure of conflict parties. The family's inherited schemata of sense-making and their action patterns have to be deconstructed to some extent because their members behavior is affected by unconscious projections and fantasies. Unconscious projections lead to distorted and disrupted communication processes with serious destructive effects (Honneth 2013 p. 264).

Our research questions are: Will the family therapy performed in a social-communicative framework enable satisfactory results for all parts? What does a sense-making information practice look like and how does it contribute a) to establish a more efficient therapeutic framework and b) to support its continued functioning. By satisfactory results, we understand development of autonomy and mutual recognition, not only effective problem solving

4. Methodological considerations

In our cases, we mostly deal with different forms of non-recognizing and destructive communication in vulnerable families. In foreign cultures, ethnic minority families frequently are exposed to senselessness and insecurity. The former cultural practice of the country of origin has become less important. From a cultural point of view, the family's position is characterized by the lack of the necessary social and cultural capital and by the experience of not being understood. This makes dialogical intervention more difficult and requires a clear positioning and distribution of roles between therapists and the family members affected.

However, the intervening process is not triggered by episodes, situations or conditions that are perceived as different. Otherness can be understood as cognitive divergence, which makes it possible to experience and recognize situations or people as different. The fact that migrant families differ from ethnic Danish families only means that the respective family types differ in terms of internal structure, values and communication. Nevertheless, their otherness is accepted and sometimes respected. In our empirical material, however, the experience of irritation, incomprehension and distortion is predominant.

When meaningful communication no longer functions properly, episodes of otherness turn into episodes of alienness (Waldenfels 2006, 2007). The task of the dialogical intervention is to transmute the state of alienness into accepted diversity. Alienness occurs when otherness causes disturbances, irritations and the lack of understanding. Alienness not otherness requires action. For example, if children in vulnerable families show learning disabilities or deviating social behavior, or if parents are unable to raise their children or use improper methods of upbringing, the social authorities must take a stand and intervene.

In family therapeutic contexts, the dialogical intervention takes place on three levels (Demir & Elbeshausen 2017). Firstly, in order to intervene properly in family communication with the outside world, the therapist must have a good knowledge of the family's cultural traditions and world-view. This is done by means of a life-world analysis. Because phenomenology is the epistemological frame of reference in our project Alfred Schütz's phenomenological life-world analysis has been chosen (Schütz 1981). Secondly, the existential counseling theory of Emmy van Deurzen (Van Deurzen & Adams 2016) is adduced to eliminate mental blockades and prevent unconscious and uncontrolled impulses. Thirdly, much communication take place in a foreign cultural context and in institutions which rules and language games are unknown. In order to create greater confidentiality with communication practices in relevant institutional environments, a communication analysis is conducted. The emphasis is on sense-making. The sense-making paradigm is used in order to re-establish sensible processes in internal and external communication. (Weick 1993; Naumer et al. 2008).

The ethic rules for dialogical intervention consist in the fact that all arguments, attitudes and values are recognized as equivalent. The dialogue must therefore take into account both the autonomy of the individual and the family's right to cultural self-determination. The daily practice uses a model from the Kempler Institute, which consists of different aspects. First it is important to establish good contact because that is the foundation for the work ahead. The contract sets out mutual expectations for the future work process. The working point describes the purpose of the intervention and way how to achieve their objectives. In dealing with families whose vulnerability also includes PTSD, the intervention process should also provide practical help in the daily fight for survival. The help consists of participating in visits to doctors, creating a basis for motivating school-parent conversations, or advising parents on the education of children and adolescents or on the organization of everyday life.

5. Theoretical perspectives

5.1 The life-word approach

According to sociologist Alfred Schütz, life-world is the part of existence in which the awake and normal adult feels at home in a natural way. Life-world is perceived as unproblematic as long as everyday practical tasks are solved without any greater problems. It is perceived as transparent as long as it is possible to give meaning to unknown episodes. This is done with the help of cognitive schemes and experiences that have proven to be socially robust in the past. It is perceived as trustworthy, as far as it is possible to create a social world together with others. In other words, the life-world is an important resource as long as it is perceived as reasonable, transparent and trustworthy. If, on the other hand, we encounter alienness and meaninglessness, e.g. episodes beyond our comprehension, the life-world will collapse completely in the worst case.

In phenomenological sociology, the system of relevant knowledge determines whether the individual is able to work actively with experiences and events that are unknown or have an unclear and ambiguous meaning. Successful interpretative work increases the individual's knowledge store. However, if the knowledge store is not applicable due to the foreignness of the experience, then the interpretative work stops with the ending of meaningful communication. Past experience determines whether something becomes an issue and a practical challenge. Intentions and plans that extend into the future are made possible or limited by cultural, social and individual knowledge (Stichweh 2011).

In our cases, traumatic experiences have overshadowed the normality of the life-world. Families and individuals are often trapped in a world of deception and paralysis. Cultural and social knowledge from the country of origin no longer organizes current experiences. When sense-making ceases to function, existential alienation increases. The therapeutic work aims to overcome constraining experiences and to integrate foreign reality into a life-world that interacts with social and cultural knowledge relevant in Danish contexts. Only in this way personal autonomy and independence can be recovered.

5.2 Existential therapy

The life-world concept is also used in existential therapy. While phenomenological sociology mainly describes the state of normality, existential therapy is more interested in the paradoxes and dilemmas of the life-world. According to Emmy van Deurzen, philosopher and psychologist, the concept of the life-world also includes the physical, social, private and ideological aspects of human existence. In cooperation with the client, experiences referring to chaotic aspects in the client's life are explored. In this way, a cognitive map is created showing the possibilities, bonds and limitations in his or her life. The therapy aims to reduce destructive impulses and limiting bonds, to expand the scope of possibilities and help the client to identify the good life.

A dominant theme in our cases was the experience of meaninglessness and chaos - whether due to traumatic episodes in the home country, during flight or due to a failed integration in Danish society. Convictions and cultural values that once served as a good social and emotional compass are now meaningless in relation to the private, social and ideological aspects of the life-world. Ibrahim, who was 15 years old at the beginning of the therapy, for example, had a father who was unable to give his son love, affection and care due to imprisonment and torture. With the help of visualizations, the therapist succeeds in showing how great the father's care, responsibility and love before imprisonment were in a situation when Ibrahim was seriously ill. This experience has helped to make the father-son relationship less tense today.

The therapeutic dialogue has paved the way for the family and the individual to reflect on paradoxical life experiences and to deal with difficult emotions. The degree of vulnerability and insignificance experienced, the fear of losing personal freedom and integrity are factors that limit the autonomy of the individual but do not destroy all possibilities in life. This is done in the hope that with the regaining of a meaningful life, social control in the family will also decrease.

“When people are lost they are better off with a map they can use to find their own way, rather than remaining blindfolded while someone leads them out of passively to safety (or into an impasse). Therapists need to be imaginative and sensitive to help their clients articulate their sense of direction. They also need to encourage them to gradually take off their blindfold.”(Van Deurzen & Adams 2016 p. 119)

5.3 The sense-making approach

In interventions to eliminate social control, it is important that the parties involved are able to gather relevant knowledge and to develop an understanding of the psychological, legal, and moral implications and consequences of the conflict. Therefore, the project focuses on how to modify best an existing information practice. The concept of information practice relates the use of information and communication to specific social contexts. Information practice differs from the concepts of information behavior and information work. Savolainen (2007) stresses that information behavior is mainly driven by needs and motives of individuals whereas information practices are associated with social habits, cultural factors and their adoption through communication and interaction.

In situations of social control, the experience of loss of meaning often seems large for all parties. According to organizational theorist Karl Weick, sense-making is a means of creating meaning or restoring

distorted meaning. "The basic idea of sense-making is that reality is an ongoing accomplishment that emerges from efforts to create order and make retrospective sense of what occurs." (Weick 1993 p. 635). To determine the extent of distorted meaning Weick deploys the term cosmology episode. "What makes such an episode so shattering is that both the sense of what is occurring, and the means to rebuild that sense collapse together." (Weick 1993, p. 633).

Brenda Dervin, professor of communications, has articulated a methodology for applying a sense-making information practice in information and communication sciences (Naumer et al. 2008). Her methodology is based on the premise that people are always involved in their own practice. This is the case with research processes as well.

"It is important to note that Sense-Making conceptualizes the research situation as itself an applied communication situation involving attempts to understand how others have designed their senses of their worlds. In this situation, the researcher is involved in a meta design focusing on design." (Dervin 1999, p. 47).

6. Conclusion

The need to change information practice in situations of social control closely relates to the fact that both the meaning and the means to restore the meaning have collapsed. Dialogical intervention and culturally sensitive dissemination of information are regarded as important tools to gain insight into the nature of an intergenerational conflict and to create a viable framework for family therapy. The project encompasses moral considerations and instrumental aspects such as effective problem solving.

With respect to moral aspects, we address avoidance of violence, accommodation of mutual recognition, and liberation from dependency and immaturity. Social communication is an umbrella term for strengthening the ability of social authorities to intervene constructively with vulnerable families, to change conflict dynamics in ethnic families, and to optimize communication processes between social institutions and such families.

The primary purpose of the research project is to explore, in a context of information practice, the balance between the need to influence individuals to act in their own interests on the one hand and the need to ensure their integrity and promote their right to self-determination on the other.

Initial results of our case study have shown that families, adults and children, can succeed in regaining control of their lives after completing the therapy. Most of them have succeeded in establishing both helpful social relationships and consistent patterns of meaning in their live-worlds. However, it is also important to stress that the interplay of life-world analysis, existential therapy and a sense-making information practice seems to make it possible to transform alienness into otherness.

Literature

- Angel, R. J., & Angel, J. L. (2008). Family, the state, and health care: Changing roles in the new century. *The Blackwell companion to the sociology of families*, 233-252.
- Als Research (2011). Ung i 2011. Nydanske unges oplevelse af social kontrol, frihed og grænser. København: Als Research. Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold.
- Basit, T. N. (1997). 'I Want More Freedom, but Not Too Much': British Muslim girls and the dynamism of family values. *Gender and education*, 9(4), 425-440.
- Dansk Flygtninge Hjælp (2011). Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser. Forskningsregistrant om psykosociale interventioner for børn og unge med flygtningebaggrund. www.integrationsnet.dk
- Demir, A. & Elbeshausen, H. (2017). Dialogisk Intervention i terapeutisk arbejde med udsatte familier. *Tidsskrift for Psykoterapi*, (2), 22-29
- Dervin, B. (1999). Chaos, order and sense-making: A proposed theory for information design. In: R. Jacobson (edit) *Information design*, Cambridge: The MIT press.
- Elbeshausen, H., & Demir, A. (2016). Jeg vil leve livet for mig, ikke for andre. In: M. Goli & B. Greve (edit.) *Integration, Dynamikker og Drivkræfter*. Hans Reitzel.
- Esser, H. (1996). Etnische Konflikte als Auseinandersetzung um den Wert von kulturellem Kapital. In: W. Heitmeyer & R. Dollase (edit.) *Die bedrängte Toleranz*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1995). Address: multiculturalism and the liberal state. *Stanford Law Review*, 849-853.
- Habermas, J. (1998). *Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State*. In: *The inclusion of the other: studies in political theory/Jurgen Habermas* : edited by Ciaran Cronin and Pablo De Greiff.
- Honneth, A. (2013). *Das Ich im Wir: Studien zur Anerkennungstheorie*. Suhrkamp Verlag.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological review*, 98(2), 224-253.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (2010). Cultures and selves: A cycle of mutual constitution. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 420-430.
- Naumer, C., Fisher, K., & Dervin, B. (2008). Sense-Making: a methodological perspective. In *Sensemaking Workshop, CHI'08*.
- Ross, E.A. (1896). Social control. *The American Journal of Sociology*, 1(5): 513-535

- Savolainen, R. (2007). Information Behavior and Information Practice: Reviewing the “Umbrella Concepts” of Information-Seeking Studies 1. *The Library Quarterly*, 77(2), 109-132.
  - Schütz, A. (1981). *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt: Eine Einleitung in die verstehende Soziologie*. Suhrkamp-Verlag.
  - Stichweh, R. (2011). „Von der Soziologie des Fremden zur Soziologie der Indifferenz. *Zur Zugehörigkeit des Fremden in Politik und Gesellschaft*“. 23. December 2017 retrieved from: http://www.fiw.unibonn.de/demokratieforschung/personen/stichweh/pdfs/84_stw_von-der-soziologie-desfremden-zur-soziologie-der-indifferenz.pdf,
  - Taylor, C. (1992). Multiculturalism and “The Politics of Recognition”(with commentaries by A. Gutmann, S. Wolf, S. Rockefeller, and M. Walzer).
  - Van Deurzen, E., & Adams, M. (2016). *Skills in existential counselling & psychotherapy*. Sage.
  - Waldenfels, B. (2006). *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*. Frankfurt: Suhrkamp
  - Waldenfels, B. (2007). *The question of the other*. Chinese University Press.
  - Weick, K. E. (1993). The collapse of sensemaking in organizations: The Mann Gulch disaster. *Administrative science quarterly*, 628-652.
  - Zhou, M., & Bankston III, C. L. (1994). Social capital and the adaptation of the second generation: The case of Vietnamese youth in New Orleans. *International migration review*, 821-845.
  - Zhou, M., & Bankston III, C. L. (2001). Family pressure and the educational experience of the daughters of Vietnamese refugees. *International Migration*, 39(4), 133-151.
- Note:** Some passages of the article have been published in 2017 in Danish in the journal "Tidsskrift for Psykoterapi" – see reference nr. 5.

Ханс Эльбесхаузен, доцент,

Відділ інформаційних досліджень Копенгагенського університету (м. Копенгаген, Данія)

Ахмет Демір (M.Ed.), сімейний терапевт,

сертифікований екзистенціальний психотерапевт (PI) (м. Копенгаген, Данія)

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК СЕНСОВЕ РІШЕННЯ В СИТУАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В РОДИНАХ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН

Мета статті – показати аналітичні рамки дослідницького проекту про те, як обмежити інтенсивність конфліктів між поколіннями в сім'ях етнічних меншин і ступінь соціального контролю. Теоретичний і моральний фон – це напруженість між культурною автентичністю й індивідуальною автономією.

Методологія статті відноситься до феноменології «чужака». Згідно з В. Waldenfels є ключове концептуальне розходження між епізодами, які сприймаються з точки зору «інакшості», й епізодами, які сприймаються з точки зору чужості. «Інакшість» перетворюється на чужість, коли смислова комунікація перестає функціонувати.

Результати. Початкові аналізи показали, що родини етнічних меншин після завершення терапії можуть досягти успіху в: а) відновленні контролю над своїм життям і б) установленні як корисних соціальних відносин, так і послідовних моделей сенсу в їхньому світі. Однак правильно й те, що тільки взаємодія життєвого аналізу, екзистенційної терапії та практики сприйняття інформації гарантує ефективну й етично відповідальну трансформацію чужорідності в інакшість.

Висновки. У більш загальних термінах: соціальна комунікація – це загальна концепція, що охоплює як аспекти інструментального розуму, так і комунікативний сенс.

Ключові слова: соціальний контроль; діалогічне втручання; аналітична модель; несхожість.

Ханс Эльбесхаузен, доцент,

Отдел информационных исследований, Копенгагенский университет (г. Копенгаген, Дания)

Ахмет Демір (M.Ed.), семейный терапевт,

сертифицированный экзистенциальный психотерапевт (PI) (г. Копенгаген, Дания)

СОЦИАЛЬНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ КАК СМЫСЛОВОЕ РЕШЕНИЕ В СИТУАЦИЯХ СОЦИАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ В СЕМЬЯХ ЭТНИЧЕСКОГО МЕНЬШИНСТВА

Цель статьи – показать аналитические рамки исследовательского проекта о том, как ограничить интенсивность конфликтов между поколениями в семьях этнических меньшинств и степень социального контроля. Теоретический и моральный фон – это напряженность между культурной автентичностью и индивидуальной автономией.

Методология статьи относится к феноменологии «чужака». Согласно В. Waldenfels существует ключевое концептуальное различие между эпизодами, которые воспринимаются с точки зрения «инаковости», и эпизодами, которые воспринимаются с точки зрения чуждости. «Инаковость» превращается в чуждость, когда смысловая коммуникация перестает функционировать.

Результаты. Первоначальные анализы показали, что семьи этнических меньшинств после завершения терапии могут преуспеть в: а) восстановлении контроля над своей жизнью и б) установлении как полезных социальных отношений, так и последовательных моделей смысла в их живом мире. Однако верно и то, что только взаимодействие жизненного анализа, экзистенциальной терапии и практики восприятия информации гарантирует эффективную и этически ответственную трансформацию чужеродности в инаковость.

Выводы. В более общих терминах: социальная коммуникация – это общая концепция, охватывающая как аспекты инструментального разума, так и коммуникативный смысл.

Ключевые слова: социальный контроль; диалогическое вмешательство; аналитическая модель; непохожесть.

УДК 007 : 304 : 659.3 + 004.9

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАТУ УКРАЇНСЬКИХ ФАКТЧЕКІНГОВИХ ПРОЕКТІВ

Островська Наталія Василівна, Єськова Катерина Вікторівна

(м. Запоріжжя, Україна)

У статті досліджено особливості реалізації формату «фактчек» в українських проектах: «Слово і діло», «StopFake», «FactCheck-Ukraine», «VoxCheck».

Методи дослідження: опис, який допомагає зафіксувати специфіку форматів українських проектів із фактчекінгу; метод аналогії, завдяки якому встановлюються подібності і розбіжності аналізованих форматів; аналіз і синтез на теоретичному та емпіричному рівнях; метод узагальнення для встановлення загальних властивостей українських проектів із фактчекінгу.

З'ясовано, що у своїй діяльності українські ресурси використовують методики міжнародних фактчекінгових організацій. У той же час особливості інформаційного середовища скоригували форми подачі матеріалів. Зокрема, необхідність протидії російській пропаганді стала стимулом для виникнення верифікаційних проектів відповідного спрямування. Відмінність форматів за змістом і формою зумовлена роботою проектів у різних напрямках: перевірка фейкової інформації, аналіз публічних заяв політиків, викриття в них маніпуляцій, популізму та неправдивих фактів, контроль виконання обіцянок політиків і посадовців, фактчекінг ЗМІ.

Ключові слова: фактчекінг; формат; фактчекер; фейки; маніпуляції.

1. Вступ

Загроза глобальної епідемії дезінформації та посилення політичного популізму підвищили попит на верифікацію інформації. В Україні ця проблема є питанням національної безпеки, актуалізується проникненням в інформаційний простір російських пропагандистських меседжів. Реалізувати потребу в «сторожовій» журналістиці (watchdog journalism), яка б охороняла інтереси суспільства, допомагають ресурси й організації, що спеціалізуються на перевірці фактів. Причому як у форматі окремих проектів, на зразок «Factcheck.org», «Politifact.com», «FactCheckEU.org», так і в складі редакційних медіа: наприклад, «Fact Checker» газети «The Washington Post».

Дослідницький центр Reporters' Lab з Університету Дюка (Duke University) назвав 2017 рік визначним роком для фактчекерів. За його даними, у світі діють 137 активних проектів, приблизно третину яких становлять ресурси із США. На сайті центру можна побачити карту з інтернет-проектами, що займаються фактчекінгом [1].

Поняття «фактчекінг» прийшло в нові медіа з традиційної журналістики, точніше з принципів роботи редакції: перевірка інформації на достовірність – необхідна умова в технології роботи журналіста. У сучасних медіадослідженнях фактчекінг визначають як оригінальний інструмент перевірки правдивості висловлювань публічних персон, який використовує тільки офіційні відкриті джерела; доступний формат аналітики; різновид журналістського розслідування; новий концептуальний формат; інструмент доказу; базу аналітичної інформації [2, 5]; форму спростувань; метод спіндоктора; інструмент інформаційного протиборства [3].

Та насамперед фактчекінг – світовий тренд, який акумулює кращі традиції аналітичної журналістики й науки. Однією з його головних цілей є підвищення громадської обізнаності щодо процесів, що відбуваються в найважливіших для суспільства сферах діяльності [4].

© Островська Наталія Василівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя, Україна)
Єськова Катерина Вікторівна, викладач кафедри журналістики Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Бурхливе зростання кількості проектів з фактчекінгу за кордоном зумовило активне їх обговорення як у науковій, так і практичній площині. Найбільш наполегливо дослідники працюють над завданням автоматизувати фактчекінг (Н. Хассан, Б. Едейр, Дж. Т. Гамільтон, М. Тремейн, Ч. Лі, Ю. Янг, К. Ю [5], С. Ридель, А. Влахов [6] та ін). Одним із найвідоміших проектів є «Fake News Challenge» [7], запущений групою вчених світового рівня, інсайдерів айті-індустрії та журналістів з метою навчитися виявляти фейки за допомогою машинного алгоритму.

Також предметом уваги науковців є тенденції розвитку фактчекінгу, вплив результатів проектів на політичних журналістів [8], на пересічних громадян (фактчекінг переконує людей відмовитися від дезінформації) [9; 10], на поведінку політиків (обрані посадові особи стають більш обережними у висловлюваннях, якщо знають, що їх перевіряють) [11].

Науковців хвилює й питання незалежності й неупередженості фактчекінгових ресурсів. Зокрема, К. С. Роджерсон у своєму дослідженні здійснює фактчекінг фактчекерів, пропонує типологію веб-сайтів із фактчекінгу (Канада, Великобританія, США), урахувавши такі критерії: яким чином установлюються онлайн-верифікатори, які механізми використовуються для перевірки фактів у заявах, чи є експерти неупередженими у своєму аналізі, чи представляють позицію якоїсь партії [12].

Про ризики акцентуації фактчекінгу говорить українська дослідниця К. Рубель. Серед основних – сприяння перетворенню медіаподії на подію (безкоштовний «піар» для інформаційного вкиду); негативні наслідки несвоєчасного фокусування уваги аудиторії на проблемах забезпечення обороноздатності країни, зокрема стану її оборонно-промислового комплексу [3, 10]. Підвищення маніпулятивних можливостей цього медіатренду дослідниця пов'язує зі схильністю масофікованої аудиторії до патерналістських моделей поведінки: «про мій захист від недостовірної інформації хтось подбає – держава, цар чи то герой». Саме такими героями в очах масової аудиторії можуть виступати фактчекери [3, 11].

В Україні зазначена проблематика є предметом дослідження здебільшого професійного й експертного середовища, що зумовлює актуальність теми нашої розвідки. Серед спроб теоретичного осмислення феномена відзначимо практичний посібник О. Гороховського – головного редактора ресурсу «FactCheck-Ukraine», куратора «Checkregion-ua» «Фактчек як тренд розслідувань. Можливості та перспективи» [2].

2. Постановка проблеми

Метою дослідження є визначення особливостей реалізації формату «фактчек» у таких українських проектах: «Слово і діло», «StopFake», «FactCheck-Ukraine», «VoxCheck».

Методи дослідження: опис, який допомагає зафіксувати специфіку форматів українських проектів із фактчекінгу; метод аналогії, завдяки якому встановлюються подібності і розбіжності аналізованих форматів; аналіз і синтез на теоретичному та емпіричному рівнях; метод узагальнення для встановлення загальних властивостей українських проектів із фактчекінгу.

3. Результати дослідження

Організації, що систематично займаються фактчекінгом в Україні, – це «StopFake», «VoxUkraine», «FactCheck-Ukraine», «FactCheck-Region» та «Слово і діло». Специфікою діяльності українських проектів є робота в різних напрямках, що зумовлює відмінність форматів за змістом і формою. Одним із основних напрямків фактчекінгу є перевірка неправдивої фейкової інформації незалежно від джерела та форми. Перші верифікаційні проекти виникли завдяки громадським організаціям активістів із метою протидії російській пропаганді (stopfake.org, informnapalm.org, sprotyv.info та ін.).

Спеціалізованим фактчекінговим ресурсом зазначеної спрямованості є «StopFake», що виник з ініціативи викладачів, випускників і студентів Києво-Могилянської школи журналістики НаУКМА [13]. Згодом до проекту долучились викладачі Українського католицького університету, а також журналісти та редактори з різних країн світу. Команда проекту постійно зростає, приєднуються медіапрофесіонали, які перевіряють, редагують, перекладають і поширюють інформацію десятима мовами: російською, англійською, іспанською, румунською, болгарською, французькою, італійською, голландською, чеською та німецькою. Стартуючи, «StopFake» мав основною метою спростування перекрученої, недостовірної інформації й пропаганди про події в Україні, що поширювалися в ЗМІ. Надалі перетворився в інформаційний хаб, де аналізується таке явище, як кремлівська пропаганда у всіх аспектах і проявах. Крім впливу пропаганди на Україну, фахівці проекту досліджують і методи тиску на інші країни й регіони – від Сирії та Туреччини до країн ЄС і колишнього Радянського Союзу [13].

Контент ресурсу можна читати на сайті, дивитися в інтернеті й на місцевих телеканалах в Україні, каналі «Ukraine Today», слухати подкасти та радіопроекти, а також спілкуватися з членами редакції в соціальних мережах. Зокрема, у рубриці «Відео» можна переглянути записи «StopFakeNews» (на грудень 2017 року – 189 випусків програми). У рубриці «Подкаст» розміщені аудіозаписи «StopFake-програми про пропаганду», у якій відбувається огляд пропаганди на телебаченні та у друкованих ЗМІ (на грудень 2017 року – 98 випусків). Рубрика «Газета» знайомить з електронною версією випусків газе-

ти «Твоє право знати», друк якої команда проекту здійснює за підтримки Посольства Великобританії в Україні.

Проект був представлений на конкурсі для онлайн-активістів «The Bobs», який організує «Deutsche Welle». На думку члена журі конкурсу, директора ІМІ Оксани Романюк, «The Bobs» цікавий тим, що показує тренди, які панують у громадянських суспільствах різних частин світу. Одна із сучасних тенденцій – серед проектів-фіналістів було доволі багато антифейкових ініціатив. Команди таких проектів самостійно аналізують інформацію, перевіряють факти й пропонують альтернативні погляди на теми, які гаряче дискутуються в медіа й суспільстві [14]. На «The Bobs», який проводиться 14 мовами світу, є номінації, де лауреатів обирають тільки інтернет-користувачі. Саме в такій номінації «StopFake» 2014 року був обраний «Найкращим сайтом або блогом» російською мовою.

На сьогодні «StopFake» вийшов за межі проекту журналістських розслідувань та перетворився на міжнародну аналітичну платформу, яка спеціалізується на вивченні й фіксації прикладів медіавпливів, а також є важливим осередком медіаосвіти в Україні. Ще одне завдання, яке визначив для себе колектив проекту, – це не лише продемонструвати приклади викривленої інформації, а й підготувати аудиторію до критичного сприйняття неправдивої інформації. Як переконані журналісти проекту, саме медіаосвіта й формування критичного мислення в різних верств населення України можуть призупинити пропагандистські впливи. Представники «StopFake» спільно з Академією української преси, організацією «IREX» розробили методичний комплекс із верифікації й аналізу інформації, а також провели серію тренінгів із медіа грамотності [15].

Журналісти й експерти ресурсу беруть активну участь в інших проектах, зокрема «Інформаційна війна в інтернеті» (про що розповідає рубрика «Новини про нас»). «StopFake» і партнери з країн Центральної та Східної Європи завершили проект моніторингу прокремлівської дезінформації в ЗМІ й представили результати дослідження на прес-конференції в Українському кризовому медіацентрі (УКМЦ) [16]. Головним завданням моніторингу було знайти загальні техніки й теми, які використовує прокремлівська пропаганда в локальних медіа аналізованих країн. Дослідження показало, що і в Україні, як і в інших країнах Центральної та Східної Європи, кремлівська пропаганда використовує схожі інструменти й меседжі, змінюючи акценти залежно від специфіки кожної окремої країни, маніпулюючи фактами й емоціями, тиснучи на слабкі точки, граючи на спірних моментах і роздуваючи проблеми [16].

За словами заступника головного редактора Вікторії Романюк, активна міжнародна діяльність членів команди довела існування кремлівської пропаганди (обговорення цієї проблеми на різних рівнях у 20 країнах світу), а сайт StopFake.org став унікальним архівом прикладів брехні, маніпуляцій і медіафейків, створених російськими службами [15].

Журналісти «StopFake» пропонують такий базовий алгоритм перевірки фактів для журналістів-фактчекерів:

- 1) обрати матеріал і виділити з нього твердження, що потребують перевірки; обрати найоперативніший та найякісніший спосіб перевірки;
- 2) пошукати в авторитетних джерелах інформації підтвердження, що допоможуть класифікувати повідомлення як правдиве, неправдиве, оманливе або таке, що не можна перевірити;
- 3) відібраний і проаналізований факт супроводжувати коментарем, у якому аргументується вибір перевірки саме цього факту та її результат;
- 4) експерт перевіряє коментар – якість і надійність джерела, відповідність класифікації;
- 5) якщо коментар проходить перевірку, необхідно здійснити перехресний фактчекінг (фінальна перевірка на внутрішню логіку); якщо ні – дослідник виправляє коментар, урахувавши зауваження експерта;
- 6) залучити зовнішнього експерта, який, якщо це потрібно, оцінює текст;
- 7) публікація перевірених даних; публікуючи їх, слід покликатися на джерела перевіряння та експертів [17].

Експерт проекту Олексій Набожняк рекомендує візуалізувати результати перевіряння якомога лаконічніше. Якщо повідомлення містило факти чи цифри, краще подати їх у вигляді простих діаграм або графіків: це полегшить читачам розуміння того, у чому була брехня. І, якщо перевірені тези є правдивими, про це теж потрібно писати. Він також не рекомендує складати рейтинги тих, хто бреше більше чи менше, адже для того, щоб вони були адекватними, потрібна велика та пропорційна вибірка. І нагадує, що до людини чи організації, впійманої на брехні, слід звернутися по коментар-пояснення, адже вона має право на відповідь. Експерт зауважує, що більшість повідомлень потребує елементарної перевірки з доступних джерел за один клік, доступної не лише фахівцям, а й пересічним людям [17]. На сайті видання (рубрика «Інструменти») зібраний значний перелік інструментів, що дозволяють перевірити достовірність інформації. На думку авторів «StopFake», розвінчування міфів повинно стати звичайною практикою для ЗМІ.

Фактчек у класичному його розумінні спрямований на аналіз заяв публічних політиків і посадовців

(рідше – фактів), викриття в них маніпуляцій, популізму та неправдивих фактів. В українському медіапросторі представлений такими проектами: «Слово і діло», «Дослівно», «FactCheck-Ukraine», «VoxCheck», «FactCheck-Region»).

Одним із проєктів, що відстежують заяви політиків і перевіряють, наскільки їхні слова розходяться зі справами, є аналітичний портал «Слово і Діло» [18]. Ресурс є одним із перших фактчек-ЗМІ в Україні, мета – забезпечити реалізацію принципу транспарентності й підзвітності влади, сприяти зростанню рівня відповідальності політиків і посадових осіб перед громадянами. Реалізує мету через визначення рівня відповідальності вітчизняних політиків та посадових осіб на підставі систематичного моніторингу та фіксації їхніх обіцянок, а головне – відстеження стану їх виконання. За наслідками моніторингу формує рейтинги відповідальності політиків.

За вісім років роботи колектив «Слова і Діла» зібрав понад 40 тис. обіцянок. Станом на 2017 р. із 40 тис. обіцянок чверть виконано. Ще майже стільки – не виконано. У процесі перебуває близько 6,5 тис. самозобов'язань. Решту занесено до архіву через порушення умов моніторингу. Наприклад, якщо чиновник, що зробив відповідну заяву, іде з посади до завершення заявленого терміну або помирає, інші форс-мажорні обставини [19].

У регламенті аналітичного порталу зазначено, у який спосіб відбувається пошук та фіксація обіцянок посадових осіб, перелік об'єктів дослідження, методика відстеження виконання обіцянок, статус обіцянки, оскарження статусу обіцянки [18].

Однак у громадських активістів виникли зауваження щодо принципу вибору обіцянок, адже завдяки вибірковості в переліку обіцянок, можна накручувати будь-який рейтинг «відповідальності» будь-якій публічній особі. Та найбільшим закидом до засновників проєкту є приналежність до попередньої влади [20].

Із вересня 2016 року в такому ж напрямку працює проєкт «Дослівно», запущений ВГО «Комітет виборців України» у мережах «Фейсбук» і «Твіттер» (<https://www.facebook.com/doslivno>, <https://twitter.com/doslivno>). 2017 року розпочав роботу сайт doslivno.org. Аналіз обіцянок політичних сил і окремих політиків експерти Комітету виборців здійснюють через перевірку публічних висловів політиків, законотворчих ініціатив, виборчих програм.

«VoxCheck» є проєктом «VoxUkraine» – незалежної аналітичної платформи, заснованої після Революції гідності 2014 року групою висококваліфікованих економістів та юристів, які працюють в Україні й за кордоном [21].

Журналісти проєкту «VoxCheck» публікують короткі фактчеки на Facebook та великі статті на сайті voxukraine.org. Крім того, здійснюється регулярний випуск відеороликів разом із «Громадським» ТБ за підтримки «National Endowment for Democracy», запущений спільний проєкт Громадського радіо та організації «Vox Ukraine» «Правда проти політиків». 2017 року «VoxCheck» став інформаційним партнером телепрограми «Гра слів» («24 канал») [22]. Головна ідея передачі – нагадати можновладцям про персональну відповідальність за те, що вони обіцяють, щоб бути обраними чи залишитися на посадах. В однойменній рубриці експерти-фактчекери аналізують, наскільки правдивими є твердження політиків, обрані для аналізу. Із червня 2017 року ресурс розпочав щотижневий проєкт перевірки слів найвпливовіших політиків «VoxCheck Impact-17», у якому стежить за заявами сімнадцятьох топ-політиків. Журналісти закликали читачів долучатися до ініціативи й надсилати цитати висловлювань посадовців із зазначенням джерела для перевірки на правдивість [23].

Команда ресурсу також займається просвітницькою діяльністю про фактчекінг: прочитали відповідні лекції журналістам та медіафахівцям Могилянської школи журналістики, Українського католицького університету, Університету ім. Грінченка. Окремим досягненням із точки зору просвітницької діяльності журналісти вважають проведення конференції «Сила слова. Відповідальність медіа та виклики-2017» про журналістську етику та фактчек, на якій виступили провідні західні експерти, журналісти та фактчекери.

Ресурс «FactCheck-Ukraine» заснований ГО «Українська команда реформаторів» за підтримки Міжнародної школи лідерства (CAPS), на сьогодні керуючою організацією проєкту є ГО «Центр аналітики і розслідувань». Проєкт є аналітичною платформою, фахівці якої, крім того, що аналізують заяви українських політиків та можновладців за класичною методикою «фактчек», розробляють нові підходи й формати фактчеку, здійснюють науково-дослідну діяльність у цьому напрямку [2], просувають фактчек у регіони країни шляхом проведення тренінгів [4]. 2017 року реалізовано унікальний навчальний проєкт із 26 тренінгів у 16 містах і 2 міжнародних тренінги для казахстанських колег. Як результат освітньої діяльності – запущено сайт «FactCheck-Region», на якому працюють регіональні журналісти, навчені під час тренінгів. Об'єктом дослідження є заяви місцевих політиків, депутатів та інших публічних осіб.

Ресурс активно співпрацює з казахстанськими й російськими фактчекерами, один із напрямів – спільна робота зі стандартизації методології та впровадження фактчекінгу в журналістику розслідувань. У грудні 2017 року «FactCheck-Ukraine» за підтримки Асоціації міжнародних справ (АМО, Чехія) провів

конференцію «Практика FactCheck – можливості і перспективи. Український і міжнародний досвід», що стала підсумком річної тренінгової діяльності організації. На конференції, крім нових розробок й особливостей реалізації формату в різних країнах, порушені питання нових напрацювань і досліджень у сфері боротьби із пропагандою та іншими засобами маніпуляції, упровадження фактчекінгу в навчальний процес підготовки журналістів, розглянуті проблемні аспекти методології, запропоновано теоретичне обґрунтування концепту «фактчек».

У своїй роботі авторський колектив «FactCheck-Ukraine» використовує унікальні механізми й принципи, закладені в концепції фактчекінгу як інструменту дослідження й перевірки достовірності того чи іншого факту. Методики таких міжнародних фактчекінгових організацій, як американський проект «PolitiFact» (<http://www.politifact.com>) і грузинський «Factcheck.ge» (<http://factcheck.ge/en>), дають українському ресурсові практичні напрацювання й приклади реалізації оптимальних схем розслідувань й аналітики. На сьогодні команда проекту від простої перевірки фактів перейшла до класифікації напрацювань. Зокрема, до систематизації маніпуляційних прийомів, класифікації фейків та визначення їх чітких ознак [2].

Матеріали, написані в класичному форматі «фактчек», мають такі структурні елементи: об'єкт дослідження (публічні заяви особи, які можна дослідити); суть питання (подається в інформаційній преамбулі); доказова база (факти, статистичні дані, документи та документальні свідчення, отримані тільки з відкритих офіційних джерел, та інформація від експертів, підкріплена документальними свідченнями чи посиланнями на відкриті джерела); логічний висновок (вердикт із коротким аргументованим поясненням) [2, 23].

Крім класичних статей у форматі «фактчек», команда експертів готує CheckQuiz – короткі аналітичні інформаційні повідомлення, у яких перевіряється достовірність висловлювань політиків і публічних осіб у форматі «блиць». Доказ або спростування цих фактів не вимагає глибоких аналітичних пояснень, розкриття передісторії.

Особливістю українських фактчекінгових проектів є те, що при виборі об'єкта дослідження вони віддають перевагу заявам політиків вищого ешелону, на відміну від західноєвропейських й американських організацій, які з-поміж іншого перевіряють заяви партій, громадських організацій [24].

Як пояснюють журналісти «VoxCheck», цей факт спричинено перевіркою тих політиків, які створюють гучні інформаційні приводи й чії слова активно цитуються в ЗМІ або які активно висловлюються на злободенні теми [25].

Вибір таких об'єктів дослідження зумовлює переважання загальнополітичної й економічної проблематики. Як свідчать результати дослідження О. Ярошука, із січня по квітень 2017 року ресурсами «Factcheck» і «Voxcheck» найчастіше аналізувалися заяви на такі теми: «політика», «економіка» та «блокада Донбасу». Менш досліджуваними були теми «ринку землі», «залізниці», «медицини» та «судовий процес над колишнім головним податківцем країни Романом Насіровим» [24].

Обидва проекти дотримуються принципу відкритості джерел у доказовій базі. Однак відмінними є підходи до оформлення логічного висновку, або вердикту.

У практиці «FactCheck-Ukraine» використовуються чотири типи вердиктів: «правда», «напівправда», «брехня», «без вердикту». Критерії чітко прописані й знаходяться у відкритому доступі на сайті видання [26].

Журналісти проекту «VoxCheck» у своїй діяльності дотримуються тактики, яку радить Джордж Лакофф – професор когнітивної науки та лінгвістики в університеті Berkeley (George Lakoff, a professor of cognitive science and linguistics at UC Berkeley): «Якщо ви просто спростовуєте те, що було сказано, то ви когнітивно підсилюєте слова спікера, повторюючи їх, а потім кажучи, що це була неправда». Чим більше ви повторюєте неправдиві твердження, тим більший ефект це має на слухачів, які, навпаки, починають цьому вірити. Замість цього, треба шукати реальні причини, чому політик бреше та від яких тем він намагається відволікти суспільство своєю брехнею. На прикладі промови Д. Трампа професор пропонує більш ефективну модель боротьби з брехнею – це казати «Трампа відволікає суспільство від більш важливої проблеми в рамках тієї теми, яку обговорює» [27].

Тому експерти не так часто ставлять вердикт «неправда» за результатами перевірок, адже часто у вузькому контексті політики говорять правду або просто перебільшують. Але реальний, більш загальний стан речей зовсім інший і є великою маніпуляцією. Фактчек має обмежений перелік висновків, а саме: «правда», «неправда», «маніпуляція» та «перебільшення». Досить часто фраза, яку перевіряють, підпадає під декілька вердиктів. Тоді редактори обирають той, що, на їхню думку, найбільше відповідає ситуації [27].

За результатами перевірок журналісти зазначених проектів готують рейтинги брехні, дайджести, антології маніпуляцій тощо. Започаткував традицію оприлюднення таких рейтингів проект «FactCheck-Ukraine», упродовж 2016 року експерти проекту представляли щотижневий рейтинг в ефірі телеканалу «Еспресо.TV». Наприкінці року презентовано підсумковий рейтинг заяв політиків [28].

Найбільш знаковим матеріалом 2017 року є «Теорія брехні. Перший рейтинг популістів і брехунів в українській політиці від VoxUkraine» [29]. Із початком політичного сезону, тобто з вересня 2017, фактчекінговий проект «VoxCheck» два місяці стежив за висловлюваннями 20 топ-політиків, які формують політичний порядок денний. У кінцевий рейтинг увійшли 15 з 20 політиків, які зробили за вересень–жовтень 10 і більше заяв, що містять факти, які можна перевірити. Політики в рейтингу «брехунів та маніпуляторів» проранжовані за сумарною часткою неправдивих, маніпулятивних та дуже перебільшених заяв за період моніторингу.

Наступним напрямком фактчекінгу є фактчек медіа, однак він не представлений окремим спеціалізованим ресурсом. У різних виданнях час від часу з'являються окремі аналітичні матеріали, публікації результатів моніторингів ЗМІ, що ідентифікують «джинсу», фейки, маніпулятивні технології. Про необхідність такого ресурсу свідчать результати моніторингів медіа на предмет дотримання журналістських стандартів ГО «Детектор медіа», Інституту масової інформації, Інституту демократії ім. Пилипа Орлика, Академії української преси, Інституту соціології НАН.

4. Висновки

Отже, українські спеціалізовані проекти з фактчекінгу активно розвивають цей напрям журналістської діяльності. Відмінність форматів за змістом і формою зумовлена роботою проектів у різних напрямках: перевірка фейкової інформації, аналіз публічних заяв політиків, викриття в них маніпуляцій, популізму та неправдивих фактів, контроль виконання обіцянок політиків й посадовців. Менш розвинутим, водночас затребуваним є напрям фактчекінгу ЗМІ. Функціонування проектів сприяє підвищенню медіаграмотності, розвитку критичного мислення суспільства.

У своїй діяльності українські проекти використовують методики міжнародних фактчекінгових організацій. Експерти проводять ретельний моніторинг висловлювань політиків та інших публічних персон. Відібрані висловлювання, які стосуються найбільш актуальних і нагальних для країни й суспільства питань, перевіряються на достовірність. При цьому дотримуються головного принципу – неупередженості та використання виключно відкритих джерел для підготовки доказової бази.

Редактори й журналісти українських видань із фактчекінгу активно займаються просвітництвом: розробляють методичні матеріали про фактчек, здійснюють тренінгову діяльність, організують конференції, круглі столи, виступають на різних комунікаційних майданчиках із метою популяризації концепту.

Перспективи дослідження: дослідити позитивні і негативні аспекти фактчекінгу як інструменту інформаційного протиборства.

Список літератури

1. Duke Reporters' Lab [Electronic resource]. – Mode of access: <https://reporterslab.org/fact-checking/>
2. Гороховський О. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи : практичний посібник / О. Гороховський. – Дніпро : ЛІРА, 2017. – 124 с.
3. Рубель К. Р. Фактчекінг як медіатренд в контексті завдань доктрини інформаційної безпеки України // Новинний контент аудіовізуальних мас-медій у соціальному вимірі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 5 квітня 2017 р.). – К. : Інститут журналістики, 2017. – С. 8–12.
4. FactCheck [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.factcheck.com.ua
5. Hassan N. The Quest to Automate Fact-Checking [Electronic resource] / N. Hassan, B. Adair, J. T. Hamilton, M. Tremayne, Ch. Li, J. Yang, C. Yu. – Mode of access: <http://ranger.uta.edu/~cli/pubs/2015/claimbuster-cj15-hassan.pdf>
6. Vlachos A. Fact Checking: Task definition and dataset construction [Electronic resource] / A. Vlachos, S. Riedel. – Mode of access: <http://anthology.aclweb.org/W/W14/W14-25.pdf#page=30>
7. Fake News Challenge [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fakenewschallenge.org/>
8. Graves L. The Diffusion of Fact-checking Understanding the growth of a journalistic innovation [Electronic resource] / L. Graves, B. Nyhan, J. Reifler. – Mode of access: <https://www.americanpressinstitute.org/wp-content/uploads/2015/04/The-Growth-of-Fact-Checking.pdf>
9. Nyhan B. When Corrections Fail: The persistence of political misperceptions [Electronic resource] / B. Nyhan, J. Reifler // Political Behavior. – Mode of access: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11109-010-9112-2>
10. Nyhan B. Misinformation and Fact-checking: Research Findings from Social Science [Electronic resource] / B. Nyhan, J. Reifler // New America Foundation Media Policy Initiative Research Paper. – Mode of access: http://www.dartmouth.edu/~nyhan/Misinformation_and_Fact-checking.pdf
11. Nyhan B. The Effect of Fact-Checking on Elites: A Field Experiment on U.S. State Legislators [Electronic resource] / B. Nyhan, J. Reifler // American Journal of Political Science. – Mode of access: <https://www.dartmouth.edu/~nyhan/fact-checking-elites.pdf>
12. Rogerson S. K. Fact Checking the Fact Checkers: Verification Web Sites, Partisanship and Sourcing [Electronic resource] / S. K. Rogerson. – Mode of access: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2301235##
13. StopFake.org [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stopfake.org/>

14. Грабська А. Оксана Романюк: «Найбільша проблема українських медіа – вплив олігархів» / А. Грабська. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/оксана-романюк-найбільша-проблема-українських-медіа-вплив-олігархів/a-19228388>
15. Михаил. Проект StopFake: інтерв'ю з Вікторією Романюк [Електронний ресурс] / Михаил // Global Ukraine News. – Режим доступу: <http://global-ukraine-news.org/2016/03/18/proekt-stopfake-interv-yu-viktoriyeyu-romanyuk/>
16. Інструменти російської пропаганди у країнах Східної Європи однакові – дослідження [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/53099-information-warfare>
17. Ейсмут В. Інструменти фактчекінгу: як професійно відрізнити брехню від правди [Електронний ресурс] / Вікторія Ейсмут. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/analytics/55129-instrumenti-faktchekingu-yak-profesiyno-vidriznyati-brehyu-vid-pravdi.html>
18. Слово і діло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/pro-proekt>
19. Одаренко С. Як розпізнати порожні обіцянки в політичній рекламі [Електронний ресурс] / С. Одаренко. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/yak_rozpiznati_porozhni_obitsyanki_v_politichniy_reklamii/
20. Неганов В. «Слово і діло» чи проект Партії Регіонів? [Електронний ресурс] / В. Неганов. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/blog/victor_neganov/344498_slovo_i_dilo_chi_proekt_partii.html
21. VoxCheck [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/category/proekti/voxcheck-uk/>
22. Гра слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bihus.info/projects/gra-sliv>
23. VoxCheck Impact-17. Щотижневий проект перевірки слів найвпливовіших політиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/voxcheck-impact-17-shhotizhnevij-proekt-perevirki-sliv-najvplivovishih-politikiv/>
24. Ярошук О. Фактчекінгові проекти: кого перевіряють і як досягають точності [Електронний ресурс] / О. Ярошук. – Режим доступу: <https://ua.ejo-online.eu/3729/etyka-ta-yakist/faktchekingovi-proekty-kogo-pereviriyayut>
25. #VoxCheck: брехати в українській політиці – норма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Mt2P8WYGfdw>
26. Факт-метр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.factcheck.com.ua/ua/metodika/fakt-metr/>
27. VoxCheck: результати проекту за 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biggggidea.com/project/voxcheck/blog/1591/>
28. Fact Check. Політики-брехуни: ТОП року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=izzl5-k0e4>
29. Шкарпова О. Теорія брехні. Перший рейтинг популістів і брехунів в українській політиці від VoxUkraine [Електронний ресурс] / О. Шкарпова. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/longreads/lie-theory/index-ua.html>

References

1. Duke Reporters' Lab (2017), available at: <https://reporterslab.org/fact-checking/> (accessed 04 September 2017).
2. Horokhovskiy, O. (2017) *Fact check as a Trend of Investigations: Opportunities and Prospects*, LIRA, Dnipro, 2017, 124 p.
3. Rubel, K. R. (2017) "Fact checking as a media trend in the context of the tasks of the doctrine of Ukraine's information security", *Materials of the Ukrainian Scientific Conference "New content of audiovisual mass-media in a social dimension"*, Institute of Journalism, Kyiv, 5 April 2017, Kyiv, pp. 8–12.
4. FactCheck (2016), available at: www.factcheck.com.ua (accessed 04 September 2017).
5. Hassan, N., Adair, B., Hamilton, J. T., Tremayne, M., Li, Ch., Yang, J. & Yu, C. (2015) "The Quest to Automate Fact-Checking", available at: <http://ranger.uta.edu/~cli/pubs/2015/claimbuster-cj15-hassan.pdf> (accessed 04 September 2017).
6. Vlachos, A. & Riedel, S. (2015) "Fact Checking: Task definition and dataset construction", available at: <http://anthology.aclweb.org/W/W14/W14-25.pdf#page=30> (accessed 04 September 2017).
7. Fake News Challenge (2017), available at: <http://www.fakenewschallenge.org/> (accessed 04 September 2017).
8. Graves, L., Nyhan, B. & Reifler, J. (2015) "The Diffusion of Fact-checking Understanding the growth of a journalistic innovation", available at: <https://www.americanpressinstitute.org/wp-content/uploads/2015/04/The-Growth-of-Fact-Checking.pdf> (accessed 04 September 2017).
9. Nyhan, B. & Reifler, J. (2010). "When Corrections Fail: The persistence of political misperceptions", *Political Behavior*, available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11109-010-9112-2> (accessed 04 September 2017).
10. Nyhan, B. & Reifler, J. (2012). "Misinformation and Fact-checking: Research Findings from Social Science", *New America Foundation Media Policy Initiative Research Paper*, available at: http://www.dartmouth.edu/~nyhan/Misinformation_and_Fact-checking.pdf (accessed 04 September 2017).
11. Nyhan, B. & Reifler, J. (2014). "The Effect of Fact-Checking on Elites: A Field Experiment on U.S. State Legislators", *American Journal of Political Science*, available at: <https://www.dartmouth.edu/~nyhan/fact-checking-elites.pdf> (accessed 04 September 2017).
12. Rogerson, S. K. (2013) "Fact Checking the Fact Checkers: Verification Web Sites, Partisanship and Sourcing", In *Proceedings of the American Political Science Association*, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2301235## (accessed 20 October 2017).
13. StopFake.org (2017), available at: <http://www.stopfake.org/> (accessed 04 September 2017).

14. Hrabka A. (2016) "Oksana Romaniuk: "The biggest problem of the Ukrainian media is the influence of the oligarchs", available at: http://www.dw.com/uk_оксана-романюк-найбільша-проблема-українських-медіа-вплив-олігархів/a-19228388 (accessed 20 October 2017).
15. Mykhayl. (2016) "StopFake project: an interview with Viktoriya Romanyuk", *Global Ukraine News*, available at: <http://global-ukraine-news.org/2016/03/18/proekt-stopfake-interv-yu-viktoriyeyu-romanyuk/> (accessed 20 October 2017).
16. "Russian propaganda tools in Eastern Europe are the same – research" (2016), available at: <http://uacrisis.org/ua/53099-information-warfare> (accessed 20 October 2017).
17. Eismunt, V. (2016) "Fact checking tools: How to distinguish professionally a lie from the truth", available at: <http://imi.org.ua/analytics/55129-instrumenti-faktchekingu-yak-profesiyno-vidriznyati-brehyu-vid-pravdi.html> (accessed 05 September 2017).
18. Odarenko, S. (2017) "How to recognize vain promises in political advertising", available at: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/yak_rozpiznati_porozhni_obitsyanki_v_politichniy_reklami/ (accessed 02 September 2017).
19. Slovo i dilo (2017), available at: <https://www.slovoidilo.ua/pro-proekt> (accessed 03 September 2017).
20. Nehanov, V. (2016) "Word and Business" or the Party of Regions project", available at: https://ukr.lb.ua/blog/victor_neganov/344498_slovo_i_dilo_chi_proekt_partii.html (accessed 20 September 2017).
21. VoxCheck (2017), available at: <https://voxukraine.org/uk/category/proekti/voxcheck-uk/> (accessed 04 September 2017).
22. Hra sliv (2017), available at: <https://bihus.info/projects/gra-sliv> (accessed 12 September 2017).
23. "VoxCheck Impact-17. Weekly project of the most influential politicians speeches verification" (2017), available at: <https://voxukraine.org/uk/voxcheck-impact-17-shhotizhnevij-proekt-perevirki-sliv-najvplivovishih-politikiv/> (accessed 12 September 2017).
24. Yaroshchuk, O. (2017) "Fact checking projects: who is checked and how they reach accuracy", available at: <https://ua.ejo-online.eu/3729/etyka-ta-yakist/faktchekingovi-proekty-kogo-pereviriyut> (accessed 20 October 2017).
25. #VoxCheck: Weekly project of the most influential politicians speeches verification (2017), available at: <https://www.youtube.com/watch?v=Mt2P8WYGfdw> (accessed 04 September 2017).
26. Fact-meter (2017), available at: <https://www.factcheck.com.ua/ua/metodika/fakt-metr/> (accessed 04 September 2017).
27. VoxCheck: project results for 2016 (2016), available at: <https://biggggidea.com/project/voxcheck/blog/1591/> (accessed 04 September 2017).
28. "Fact Check. Politicians-liars: TOP of the year" (2016), available at: <https://www.youtube.com/watch?v=izxlz5-k0e4> (accessed 17 December 2017).
29. Shkarpova, O. (2017) "The theory of lies. The first rating of populists and liars in Ukrainian politics from VoxUkraine", available at: <https://voxukraine.org/longreads/lie-theory/index-ua.html> (accessed 17 December 2017).

Островская Наталия Васильевна, кандидат наук по социальным коммуникациям,

доцент кафедры журналистики Запорожского государственного технического университета (г. Запорожье, Украина)

Еськова Екатерина Викторовна, преподаватель кафедры журналистики

Запорожского государственного технического университета (г. Запорожье, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ФОРМАТА УКРАИНСКИХ ФАКТЧЕКИНГОВЫХ ПРОЕКТОВ

В статье исследованы особенности реализации формата «фактчек» в таких украинских проектах : «Слово и дело», «StopFake», «FactCheck-Ukraine», «VoxCheck».

Методы исследования: описание, которое помогает зафиксировать специфику форматов украинских фактчекинговых проектов; метод аналогии, благодаря которому устанавливаются сходства и различия рассматриваемых форматов; анализ и синтез на теоретическом и эмпирическом уровнях; метод обобщения как установление общих свойств украинских проектов в формате «фактчек».

Установлено, что в своей деятельности украинские ресурсы используют методики международных фактчекинговых организаций. В то же время особенности информационной среды скорректировали формы подачи материалов. В частности, необходимость противодействия российской пропаганде стала стимулом для создания верификационных проектов соответствующего направления. Отличие форматов по содержанию и форме обусловлено работой проектов в различных направлениях: проверка фейковой информации, анализ публичных заявлений политиков, разоблачения в них манипуляций, популизма и ложных фактов, контроль выполнения обещаний политиков и чиновников, фактчекинг СМИ.

Ключевые слова: фактчекинг; формат; фактчекер; фейки; манипуляции.

Ostrovska Nataliia Vasylivna,

(Candidate of Science in Social Communications);

Yeskova Kateryna Viktorivna

FEATURES OF UKRAINIAN FACT CHECKING PROJECTS FORMAT

In 2017, fact checking is referred to the world's leading media trends. The media projects of the corresponding profile are actively developing in Ukraine as well.

The main objective of the study is to determine the peculiarities of "fact check" implementation in Ukrainian projects "Slovo i dilo", "StopFake", "FactCheck-Ukraine", and "VoxCheck".

Methodology: a description that helps to fix the specifics of Ukrainian fact checking projects; analogue method, due to which the similarities and differences of the analyzed formats are established; analysis and synthesis at the theoretical and empirical levels; the method of generalization as the establishment of general properties of Ukrainian fact checking projects.

It is found out that Ukrainian resources use in their activity the methods of international fact-checking organizations. The information is analyzed only from open sources. Statements containing a valid "fact" are subject to checking. Experts hold to the main principle - impartiality and the use of exclusively open sources for the preparation of evidence base.

At the same time, the peculiarities of the information environment adjusted the forms of materials presentation. In particular, the need to counter Russian propaganda has become an incentive for the emergence of verification projects of the appropriate direction. The difference between the formats in terms of content and form is determined by the work of projects in different directions: verification of fake information (StopFake), analysis of public statements of politicians, disclosure of manipulations, populism and false facts (FactCheck-Ukraine, VoxCheck) checking of redemption of politician and officials' promises ("Slovo i dilo"), fact checking of the media.

Editors and journalists of Ukrainian editions on fact checkng are actively involved in education: they develop methodological materials on fact check, carry out training activities, organize conferences, round tables, perform at various communication platforms in order to popularize the concept. After all, the formation of critical thinking in various segments of the population of Ukraine can halt propaganda influences.

Keywords: fact checking; format; factchecker; fakes; manipulations

УДК 007 : 304 : 001 + 004.9 + 659

НЕГАТИВНІ ЗМІНИ В МОДЕЛЯХ ПОВЕДІНКИ СУСПІЛЬСТВА ПІД ВПЛИВОМ РЕКЛАМИ

Холод Олександр Михайлович

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Стаття присвячена аналізу реклами як інмутації суспільства, метою якого став аналіз реклами як інмутації суспільства.

Методи. Основними теоретичними методами нашого дослідження стали гіпотетико-дедуктивний метод, методом сходження від абстрактності до конкретного. Емпіричними методами для нашого дослідження обрали якісне спостереження, опис, кількісно-якісний аналіз.

Гіпотеза: реклама є показником інмутації суспільства (зміни моделей поведінки суспільства на гірше).

Мета: рекламу слід вважати фактором інмутації суспільства.

Висновки. У результаті здійсненого теоретико-емпіричного дослідження ми змушені констатувати, що висунута нами гіпотеза підтвердилася частково, а поставлена мета доведена не повною мірою. У гіпотезі висловили думку про те, що реклама є фактором інмутації суспільства, але результати дослідження дозволяють констатувати, що реклама (рекламне явище) може фіксувати не тільки інмутацію суспільства, а і його мутацію. Процеси мутації суспільства під впливом рекламного явища щільно пов'язані з процесами інмутації суспільства. Мутація та інмутація є двома боками одного й того самого явища, а саме – маніпуляції суспільства. Останнє твердження доводиться як наявністю диференціації реакцій респондентів нашого дослідження на оцінки, що свідчать про мутацію суспільства, так й інмутацію. Мета нашого дослідження була досягнута неповною мірою тому, що рекламу слід вважати фактором не тільки інмутації суспільства, а й мутації тощо. Також було встановлено, що взаємозв'язок мутаційних та інмутаційних процесів у суб'єкт-індивідуальних та об'єкт-соціальних оцінках респондентів рекламних явищ крізь призму епістем різних історичних епох є свідченням їхнього системного характеру.

Ключові слова: інмутація; мутація; модель інмутації суспільства; реклама.

1. Вступ

Проблема, якій присвячене дослідження, полягає в тому, що нині відсутня відповідь на питання про негативні зміни в моделях поведінки (інмутацію) суспільства під впливом реклами. Багато сучасних досліджень присвячено негативному впливові реклами в різних галузях життєдіяльності людини [6; 18–20; 24; 28–29; 34; 39; 43]. Відсутні дослідження реклами як інмутації суспільства. Іншими словами, проблема полягає в тому, що немає аналізу явища реклами, яка вже є показником зміни суспільства на негативне.

Згадана проблема дозволила нам висунути *гіпотезу* про те, що реклама є показником інмутації суспільства (зміни моделей поведінки суспільства на гірше).

Висунута гіпотеза підштовхнула до здійснення теоретико-емпіричного дослідження, *метою* якого став аналіз реклами як інмутації суспільства.

Об'єктом дослідження було обрано інмутацію суспільства, *предметом* – рекламу як інмутацію суспільства.

2. Методи дослідження

Основними *теоретичними методами* нашого дослідження стали гіпотетико-дедуктивний метод, методом сходження від абстрактності до конкретного. *Емпіричними методами* для нашого дослідження ми обрали якісне спостереження, опис, кількісно-якісний аналіз.

Методика дослідження передбачала дослідницькі процедури, описані далі.

1. Спочатку слід здійснити уточнення термінів, до яких звертаємось у дослідженні, а саме: «реклама», «інмутація суспільства», «модель інмутації суспільства».

2. Подати суть моделі інмутації суспільства.

3. Довести висунуту гіпотезу.

4. Сформулювати висновки щодо доведення чи спростування висунутої гіпотези.

3. Результати й обговорення

Хід дослідження полягав у здійсненні описаної методики.

Термін «реклама» розуміємо в традиційному його значенні, а саме: це «спеціальна інформація про осіб чи продукцію, що розповсюджується в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого чи опосередкованого одержання прибутків» [21]. Визначення терміна «реклама», запропоноване електронною енциклопедією «Вікіпедія», збігається з тим, яке пропонує Закон України «Про рекламу»: «інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару» [9]. Академічне словникове значення терміна «реклама» має три тлумачення, а саме: «1) популяризація товарів, видовищ, послуг і т. ін. з метою привернути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін.; 2) поширення відомостей про кого-, що-небудь для створення популярності; 3) плакат, об'ява і т. ін., що використовуються як засіб привертання уваги покупців, споживачів» [22].

Наведені тлумачення терміна «реклама» схожі між собою й саме тому не викликають необхідності обирати те, що більше відповідає реальності. Саме тому ми надалі вживаємо термін «реклама» у значенні, яке пропонує Закон України «Про рекламу».

У дослідженні активно вживатимемо термін «інмутація суспільства», який був запропонований нами 2006 року [35, 8–9] й уточнений 2011 року [36–37]. Значення терміна тлумачиться таким чином: інмутація (дослівно з лат. *inductum* – внесення, *nego* – заперечувати, *mutation* – змінення = внесення заперечувальних змін) – це внесення змін на гірше. Термін «інмутація суспільства» тлумачимо як внесення негативних змін у суспільство або **зміну моделей поведінки суспільства на гірше**.

У дослідженні термін «модель інмутації суспільства» і тлумачимо як «зменшена копія зміни моделей поведінки суспільства на гірше».

У поєднанні згадані терміни утворюють сукупний смисл, який слід розуміти як дослідження змін моделей поведінки суспільства на гірше як результат циркулювання інформації про особу чи товар, розповсюдженої в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначеної сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару. Отже, розтлумачивши значення термінів, до яких звертаємось надалі, та їхній сукупний смисл, виконали першу процедуру дослідження.

Виконуючи другу процедуру методики дослідження, опиняємося перед необхідністю пояснити функціонування реклами як інмутації суспільства. Із цією метою слід звернутися до нашої оригінальної теоретичної моделі інмутації суспільства, яка після доповнень й уточнень колег Т. О. Клінкової [12–14], Н. О. Кравченко [15–16], Р. Я. Василюшина [2–3], Д. О. Борисенка [1] була названа нами «теоретична модель інмутації суспільства в метамоделі маніпуляції». У графічному вигляді модель подається в Додатках (рис. 1).

Тлумачення теоретичної моделі інмутації суспільства в метамоделі маніпуляції потрібно почати з її обґрунтування.

Метамоделі маніпуляції підлягає теорії діяльності О. М. Леонтьєва, який вважав, що будь-яка цілеспрямована дія є діяльністю. Остання базується на категорії «відображення», що означає: будь-яка реакція на будь-який подразник є відображенням навколишнього або внутрішнього світу індивіда. Наслідуючи положення культурно-історичної теорії Л. С. Виготського і теорії діяльності О. М. Леонтьєва, стверджуємо, що, оскільки суб'єкт у своїй поведінці є відображенням суспільства, будь-яке відображення підлягає соціальним змінам у межах системи. Отже, будь-яка зміна суспільства на позитивне (суспільна мутація) або на негативне (суспільна інмутація) спричиняє зміну індивіда на позитивне (індивідна мутація) або негативне (індивідна інмутація). Будь-яка мутація чи інмутація (суспільна чи індивідна) вимірюється через оцінку. Мірилом, нормою оцінки є поняття «норма соціуму» і «норма індивіда». Якщо в основі епістемі як системи знань певної історичної епохи лежить норма суб'єкта, таку оцінку слід називати суб'єктивною або *суб'єкт-індивідною оцінкою*. У випадку, коли в основі епістемі лежить норма суспільства, таку оцінку називатимемо суспільною, або *суб'єкт-соціумною оцінкою*.

Із метою визначення оптимального кількісного показника епістемі, умовно будемо вважати за одиницю (1,0) ту систему знань, яка була притаманна давньогрецькій епосі. Показник давньоєгипетської

епохи дорівнюватиме показникові 2,0, а показник римської епохи – у робочому порядку будемо вважати таким, що дорівнює 3,0. Епоха Середньовіччя буде мати показник 4,0, епоха Відродження – 5,0. Відповідно до відомої й розповсюдженої класифікації епох наступну – епоху Просвітництва – варто означити показником 6,0. Епоха механістичності (XVIII ст.) матиме показник 7,0, тоді як епоха становлення капіталізму (XIX ст.) буде мати показник 8,0, а індустрійна епоха XX ст. має право на високий показник 9,0. Залишається тільки означити останню епоху – найближчу до нашого часу, тобто XXI ст., яку називають інформаційною епохою (епохою інформаційного суспільства): їй ми надамо найвищий показник – 10,0.

Ураховуючи зазначені показники різних епох, пропонуємо епістемі (системі знань певних епох) означити за допомогою літерних індексів у сукупності з кількісними показниками-індексами. Наприклад, епоха Відродження буде означатись як E 5,0, а індустрійна епоха XX ст. – E 9,0. Відповідно, якщо йтиметься про епістемі перехідного періоду, наприклад, кінець епохи давньогрецької культури і початок епохи давньоєгипетської культури, варто означити як E 1,5. Межу епохи Просвітництва й епохи механістичності слід буде називати як E 6,5.

Кожна епоха має свою епістему, свої оцінки й свої показники, що відбито в частинах метамоделі маніпуляції. Остання розподілена на дві частини (верхню «суб'єкт-індивідну оцінку», або «S-I», та нижню «об'єкт-соціальну оцінку», або «O-S») жирною лінією, яка означає «епістему» (систему знань певної історичної епохи).

Верхня зона «S-I» метамоделі маніпуляції має ще дві частини, розмежовані горизонтальною лінією, яка означає «норму індивіда», або «NI». Нижня зона «O-S» метамоделі маніпуляції має також розподіл на дві частини завдяки горизонтальній лінії, що позначена як «NS», або «норма суспільства».

Розрахунок показника інмутації через оцінку суспільства здійснюється за формулою 1 (див. далі).

$$In_{os} = \frac{OOS - OSI}{E} \quad (1)$$

де: OOS – об'єкт-соціумна оцінка,
OSI – суб'єкт-індивідна оцінка,
E – епістема.

Розрахунок показника інмутації через оцінку суб'єкта здійснюється за формулою 2 (див. далі).

$$In_{si} = \frac{OSI - OOS}{E} \quad (2)$$

де: OOS – об'єкт-соціумна оцінка,
OSI – суб'єкт-індивідна оцінка,
E – епістема.

Варто зазначити, що суб'єкт-індивідна оцінка (S-I) має ліворуч від показника «0» («норма індивіда») позитивні показники (+2 і +1), ліворуч – показники з негативним знаком (-2 і -1). Проміжок між показниками «0» і «+1» означає мутаційний процес додавання, або, за словами Т. О. Клінкової, «початкову стадію мутації». Під час такого процесу відбувається внесення позитивних часткових змін у моделі поведінки суспільства або індивіда. Такі часткові зміни є зворотними, тому що накладають тимчасовий відбиток на поведінку суспільства або індивіда й дозволяють повернутися до початкової стадії.

Відстань між показниками «+ 1» і «+ 2» на шкалі «S-I» означає процес модифікації, який Т. О. Клінкова називає «проміжною стадією», що «задає вагомих змін» [12] моделям поведінки суспільства чи індивіда.

Відстань по шкалі «NI» (норма індивіда) від «+ 2» і далі означає стадію трансформації, або, як вважає Т. О. Клінкова, «кінцеву стадію, коли через вплив на споживачів інформації відбувається формування» [12] нової зміненої моделі поведінки соціуму або індивіда.

На шкалі «NI» (норма індивіда) відстань від «0» до «-1» означає стадію «розбалансування», яку тлумачимо як втрату рівноваги суспільства чи індивіда й початок негативних змін у моделях їхньої поведінки. Відстань від «- 1» до «- 2» слід тлумачити як стадію «руйнування», яку пропонуємо тлумачити через знищення окремих складових моделі поведінки суспільства чи особистості. Процес руйнування призводить до остаточного знищення моделей суспільства чи індивіда (назвали його «знищення» і визначили діапазон від «- 2» і далі).

У запропонованій нами метамоделі маніпуляції верхня її частина (модель суб'єкт-індивідної оцінки в межах мутації та інмутації по шкалі «NI») відмежована від нижньої частини (модель суб'єкт-соціальної оцінки в межах мутації та інмутації по шкалі «NS») жирною лінією, яку назвали

«ЕПІСТЕМА». Термін «епістема» вживається нами в традиційному значенні, а саме: «структура, яка істотно зумовлює можливість певних поглядів і концепцій, наукових теорій і власне наук у той чи інший історичний період» [44]. У спрощеному тлумаченні пропонуємо епістемою називати систему знань певної історичної епохи.

Особливістю нижньої частини метамоделі маніпуляції є те, що процеси й стадії мутації «міняються» місцями: якщо за шкалою «NI» (норма індивіда) мутація посідала місце ліворуч від «0», за шкалою «NS» вона опинилася праворуч. На місці мутації на нижній шкалі з'явилася інмутація, а на місці інмутації – мутація. Пояснюємо таке «рокірування» об'єктивним впливом епістем, або систем знань певних історичних епох.

Звертаючись до поняття «відтяжка», запропонованого Д. О. Борисенком [1], пропонуємо розглянути доцільність його тлумачення з орієнтацією на епістемні зміни.

Для початку з'ясуємо значення терміна «відтяжка» (далі – без лапок). Як зазначає його автор, «відтяжка – це той період часу, у який суб'єкт не змінює своєї моделі поведінки після усвідомлення впливу» [1]. Варто також взяти до уваги й думку Д. О. Борисенка щодо умов, які дозволяють фіксувати явище відтяжки. Дослідник вважає, що «механізм відтяжки реакції “вмикається” тоді, коли реципієнт відчуває страх перед нездійсненням його бажань, нереалізацією його інтересів тощо, та застосовується для того, щоб здійснювати бажання, реалізовувати інтереси, бути здоровим тощо» [1]. Дотично до теоретичної моделі інмутації суспільства відтяжки функціонують таким чином: явище, яке в певній епістемі оцінювалось як позитивне, в іншій епістемі може мати негативну оцінку. Наприклад, у Давній Греції актор театру вважався представником «низької» професії. У XX столітті професія актора посідає одне з престижних місць у системі знань людства. Отже, епістема 1,0 оцінювала акторство як інмутацію, епістема 9,0 – як мутацію. Інший приклад, бої гладіаторів в епістемі 3,0 (система знань і оцінок Римської імперії) визнавались як яскраве видовище, одна з високих цінностей насолоди. Уже в епістемі 4,0 (в епоху Середньовіччя, від V до XIV–XVI століття) будь-який натяк у європейській культурі на публічні криваві ігрища засуджувався й вважався інмутацією суспільства. Мутацією, тобто зміною на краще моделі поведінки суспільства, вважались інші жорстокі видовища (публічні страти через відрубання голови, спалювання на вогні «відьом», четвертування, таврування, колесування тощо). Отже, епістема 3,0 убивство на арені оцінювала як суспільну норму (мутація першого ступеня), епістема 4,0 підняла статус оцінки ще вище (мутація другого ступеня), епістемі 5,0 – 8,0 оцінювали страту за злочин як мутацію. Уже в епістемі 9,5 (XX–XXI століття) страта злочинця за скоєний ним страшний злочин вважалась і вважається інмутацією, відсутністю демократії й порушенням прав злочинця. Іншими словами, епістема 9,5 оцінює мутацію епістем 3,0–8,5 як інмутацію. На підставі вищевикладеного змушені констатувати факт «перегорнутості» і взаємозаміни пунктів відліку в аксіологічних епістемологічних системах шкал. Те, що означено як мутація у верхній частині метамоделі маніпуляції суспільства, перегортається в нижній її частині й набуває забарвлення інмутації. У межах нашої теорії інмутації суспільства з'являється необхідність констатувати ефект відтяжки або уповільненого орієнтування в системі знань наступних історичних епох.

Отже, процес відтяжки щодо нашої теоретичної моделі інмутації суспільства в метамоделі маніпуляції є залежним від типу й характеру епістемі. Наприклад, якщо йдеться про інмутацію суспільства в межах епістемі 1,0 (Е 1,0 – системи знань давньогрецької епохи), оцінка моделей поведінки людей, що жили в епоху Середньовіччя, коли панувала епістема 4,0 (Е 4,0), може повністю змінитися. У формульному записі обговорювана «рокіровка», або процес відтяжки, буде мати такий вигляд:

$$VIn_s = \frac{OOS - OSI}{E 1,0 - E 4,0} \quad (3)$$

де: VIn_s – відтяжка інмутації суспільства,
 OOS – об'єкт-соціумна оцінка,
 OSI – суб'єкт-індивідуальна оцінка,
 E 1,0 – епістема давньогрецької епохи,
 E 3,0 – епістема епохи Середньовіччя.

Процес інмутації суспільства з позицій *об'єкт-соціальної оцінки* (O–S) слід проілюструвати таким прикладом. Корупція в Україні 1991–2011 років вважається припустимим явищем у тому випадку, коли бюрократичні перепони майже неможливо подолати. Кожний українець, за даними [33], хоч один раз давав хабар (лікарю, учителю, чиновнику, міліціонеру, даїшнику на дорозі, слюсареві, водієві тощо). Хабарі як ознака корупції завжди були кримінальним злочином, завжди карались у будь-якому суспільстві. Будь-яка епістема визнавала боротьбу з проявами корупції вищою цінністю. Але те, що нині Україна

посідає 134 місце за рівнем корупції [30], свідчить про послаблення антикорупційних дій і нездатність чинної влади подолати таке соціальне зло. Зрозумілим є те, що корупція в різні епохи по-різному оцінювалася суспільством та індивідами. Здійснимо спробу розрахувати показник корупції як інмутації. Із цієї метою приймемо інмутацію (корупцію) епістемі ХХІ століття за $E 10,0$, а інмутацію (корупцію), наприклад, епохи механістичності (ХVІІІ ст.) – за $E 7,0$. Для вирахування показника оцінки інмутації (корупції) у двох зазначених епохах із позицій їхніх епістем здійснимо опитування (для $E 10,0$) і проаналізуємо свідчення сучасників епохи механістичності (ХVІІІ ст.) у їхніх поглядах на інмутацію (корупцію того часу). За результатами здійсненого нами опитування 123 студентів і викладачів Київського міжнародного університету, було встановлено, що за 10-бальною шкалою рівень корупції (на березень 2011 року) в Україні сягає показника «8,5». Суспільне опитування дало такі результати: «У порівнянні з 2009 роком Україна за індексом корупції, який вираховує Transparency International, піднялася з 146 місця на 134... Індекс сприйняття корупції серед політиків та установ (Corruption Perception Index, CPI) вираховується за системою балів від 0 (дуже корумпована країна) до 10 (корупції майже немає)» [46]. Такий індекс «вираховується за даними опитувань експертів та керівників. В Україні цей індекс становить 2,4 бали» [46]. Якщо порівняти з показником 8,5, який ми отримали в здійсненому нами опитуванні, отримуємо показник «1,5» ($10 - 8,5 = 1,5$). Отже, коефіцієнт об'єкт-соціальної оцінки суспільства (OOS) дорівнює 2,4 бали, а коефіцієнт суб'єктивної (суб'єкт-індивідної) оцінки індивідів (OSI) дорівнює 1,5 бали. Згадані дані вставимо у формулу 3 (формулу відтяжки інмутації суспільства) й отримаємо:

$$VIn_s = \frac{2,4 - 1,5}{E 7,0 - E 10,0} = \frac{0,9}{- 3,0} = - 0,3$$

Отже, маємо індекс зі знаком «-», або «-0,3», який є показником суб'єкт-суспільної оцінки відтяжки інмутації суспільства. Знак «-» означатиме надалі відтяжка внесення змін на гірше в моделі поведінки суспільства.

Процес відтяжки інмутації суспільства з позицій суб'єкт-індивідної оцінки (S-I) слід виразити такою формулою:

$$VIn_I = \frac{OSI - OOS}{E 1,0 - E 3,0} \quad (4)$$

де: VIn_I – відтяжка інмутації індивіда,
 OOS – об'єкт-соціумна оцінка,
 OSI – суб'єкт-індивідна оцінка,
 E 1,0 – епістема давньогрецької епохи,
 E 3,0 – епістема епохи Середньовіччя.

Процес відтяжки інмутації суспільства з позицій суб'єкт-індивідної оцінки (S-I) варто проілюструвати наступним прикладом [25].

Спогади очевидців Голодомору 1932-1933 років Стельмахівської сільської ради

Харченко Ганна Денисівна

«Батько рано помер, нас залишилося шестеро дітей, мама і бабуся. Діти не могли обробити землі, але все одно працювали. У колгоспі забирали все: худобу, брочки, гарби, їжу (не знаю, де дівали). Багатих виганяли з хат, забирали в них усе.

Люди плакали, не знаючи, що їм робити. У нас забрали дві корови, бика, хліб, овочі. Я навіть не уявляю, як я вижила... Під час голодовки їли молочай, свиріпу, щавель. Товкли в ступі бур'ян, додавали жменьку борошна й варили на плиті.

За таких умов я закінчила тільки чотири класи, а далі не пішла до школи, бо не мала, що одягти. Приходили вчителі, просили, але я пішла по наймах. Пасла худобу, виконувала різну роботу. Хто працював, тому варили якийсь бульйон, а діти страшно голодували».

Підлужна Лукерія Тимофіївна

«У роки голодомору в нас була корова, і тому в сім'ї ніхто не помер. Але також їли лободу, ходили в поле збирати колоски. А потім прийшло семеро людей з НКВД, шукали по хаті зерно, картоплю ключкою для сіна.

Ще пекли тоді коржі з липи, притрушували борошном. Після голодомору помер брат у віці 12 років».

Онопко Єлизавета Сергіївна

«У 1932-1933 роках була штучно зроблена голодовка, бо рік був урожайний. Організовували групи комуністів, які ходили по хатах і забирали їжу в бідняків, середняків і багатих.

У нас навіть було забрано весь одяг із скрині. Люди закопували в землю квасолю, горох і все інше, а комуністи ходили, ширяли палицями й усе забирали. Дуже тяжкий тоді був час...».

Для здійснення аналізу поданих раніше скорочених текстів (повні тексти див.: Додаток Б) очевидців Голодомору 1932–1933 років в Україні як приклад відтяжки інмутації суспільства внаслідок комуністичного режиму з позицій суб'єкт-індивідної оцінки нам необхідно пояснити наступне. Для аналізу не відтяжки, а самого процесу інмутації суспільства з позицій суб'єкт-суспільної (S–S) оцінки необхідно брати за основу результати статистичних і соціологічних досліджень. Для аналізу інмутації суспільства з позицій суб'єкт-індивідної оцінки (S–I) необхідно звертатися до свідчень очевидців, рідних і близьких тих, хто жив за часи, коли в суспільстві фіксувалися процеси інмутації. Зважаючи на усні зауваження та на результати теоретичного дослідження Р. Я. Василичина [2] щодо визначення конкретних показників будь-якої епістеми (E_n), уточнюємо положення й критерії, на яких ґрунтується теоретична модель інмутації суспільства в метамоделі маніпуляції (графічне зображення див.: Додаток А).

Василичин Р. Я. висуває пропозицію щодо зміни графічного зображення моделі інмутації суспільства (далі – МІС), розробленої О. М. Холодом і доповненої Т. О. Клінковою та Н. О. Кравченко (Додаток А). Зміни Р. Я. Василичина набувають вигляд тривимірної фігури (див.: Додаток В). Видозмінена МІС нами описується таким чином: із центральної точки в три боки розходяться три вектори: перший вектор означає «Я-оцінку», або оцінку явища в суспільстві з позиції аксіологічної системи індивіда; другий вектор означає «оцінку людей ближнього кола», тобто тих, кого називаємо близькими родичами: тата, матері, брата, сестри, коханої людини, бабусі, дідуся тощо; третій вектор означає «оцінку людей дальнього кола», або тих, кого називаємо своїми товаришами, знайомими, далекими родичами, із якими рідко бачимося, тощо.

Уточнення I.

Між оцінкою людей ближнього кола й оцінкою людей дальнього кола повинна бути оцінка людей середнього кола. До такого варто віднести оцінки професіоналів (лікарів, учителів, політиків, тренерів, наставників на робочому місці), тобто тих людей, яких не можна віднести до ближнього кола, і тих, які не можуть утворювати дальнє коло.

Василичин Р. Я. у своїх доповненнях до моделі Холода О. М. зауважує: «якщо ми спробуємо позначити певний стан моделі поведінки індивіда в певний період часу на моделі... у нас з'являться три основні точки, що відображають стан індивіда на певний момент часу. Об'єднавши ці точки, побачимо фігуру, яка нагадує трикутник» [3]. На жаль, ані в інтерпретованій власній моделі Холода О. М. (МІС), ані в тій, яку Р. Я. Василичин пропонує (див.: Додаток В), не фіксуємо фігури, «яка нагадує трикутник» унаслідок об'єднання «трьох основних точок». У зв'язку із зазначеним вважаємо за доцільне занотувати: трикутник можна утворити подумки, аналізуючи інтерпретовану модель Р. Я. Василичина. Однак після слів автора про те, що, «проаналізувавши певну кількість таких моделей щодо різних періодів часу, побачимо основну тенденцію взаємозалежності між трьома основними групами маніпуляторів» [3], виникає запитання: де саме в моделі знаходиться графічна символізація «різних періодів часу»?

Поставлене нами запитання вказує на те, що пропозиції Р. Я. Василичина потребують додаткових пояснень і тлумачень. Разом із тим, на наш погляд, є додавання Р. Я. Василичина до моделі інмутації суспільства О. М. Холода, які підштовхують нас до необхідності уважніше поставитися до визначення поняття «норма поведінки» індивіда чи суспільства. Ідеться про термін «карта допусків», який уживає у своїй праці Р. Я. Василичин. Автор повідомляє: «Ми зможемо створити певну карту допусків. Тобто за допомогою нескладного аналізу ми визначимо, за які межі не виходила модель поведінки індивіда щодо певного часового періоду, у певних ситуаціях». Автор пояснює: «Ця карта допусків може служити свого роду картою норми поведінки певних індивідів, у певних ситуаціях під час певного часового періоду. Що в свою чергу може значно полегшити майбутні дослідження й створити певні норми або стандарти, якщо в таких виявиться потреба» [3]. Вважаємо доречним розтлумачити термін «карта допусків» і «карта норми поведінки» у пропозиції Р. Я. Василичина.

Якщо певна епістема, зокрема Е 4 (епохи Відродження), передбачала чітко визначену модель поведінки митця, наприклад, Леонардо да Вінчі як християнина, якому церква не дозволяла займатись анатомічними дослідженнями, дотримання художником такої моделі заборони вважалась би нормою. Згідно з пропозицією Р. Я. Василичина, таку поведінку Леонардо да Вінчі слід було б називати «нормою поведінки». Сукупність учинків митця, які втискувалися б в межі пересторог церкви епохи Відродження, на площині моделі інмутації суспільства з позицій суб'єкт-суспільної оцінки справедливо слід було б називати «картою норми поведінки». У випадку, коли б церква епохи Відродження дізналася про утаємничені анатомічні дослідження Леонардо да Вінчі й ми як дослідники змогли б зафіксувати такі порушення заборони церкви на площині моделі інмутації суспільства, ми отримали б повне право назвати поведінку вченого порушенням норми, або інмутацією. Те, що сам Леонардо да Вінчі дозволив собі, попри заборону церкви, усе ж продовжувати криваві нічні дослідження тіл небіжчиків, із позицій суб'єкт-індивідної оцінки великого дослідника не мало б називатись інмутацією, або порушенням норми. Саме самодозвіл ученого на продовження анатомічних досліджень, на нашу думку, слід назвати «допуском». При відкладанні точок на вісях X_1 , X_2 та X_3 моделі інмутації суспільства (графічний варіант Р. Я. Василичина – Дода-

ток В) за суб'єкт-індивідуальною оцінкою Леонардо да Вінчі можна було б говорити про «карту допуску» (термін Р. Я. Василичина). На жаль, ми не знайшли такого пояснення в зауваженнях і доповненнях дослідника і саме тому вирішили запропонувати суб'єктивні тлумачення термінів «карта допусків» і «карта норми поведінки».

На наш погляд, варто прислухатись і до усного зауваження Т. В. Кузнецової, яке було висловлено після виступу Р. Я. Василичина під час секційного засідання на першому міжнародному симпозіумі «Світ соціальних комунікацій», який пройшов 22 квітня 2011 року в м. Київ (Україна). Суть зауваження полягала в тому, що Р. Я. Василичину слід звернутися не до врахування думок представників ближнього чи дальнього кола (вісі X_1 , X_2 чи X_3), а враховувати оцінки лідерів думки. Кузнецова Т. В. пояснила: не завжди прислуховуємося до думок нелюбих нам родичів першої лінії (ближнє коло). Не завжди нехтуємо думкою представників дальнього кола. Отже, для нас є настановчими думки й оцінки людей, яких у суспільстві називають лідерами думок. Врахування оцінок лідерів думок, за зауваженням Т. В. Кузнецової, може змінити конфігурацію геометричної фігури, яку Р. Я. Василичин називає «трикутником» і за допомогою якої можна встановити карту допусків.

У будь-якому випадку, повертаючись до мети нашого дослідження і його процедури, констатуємо факт виконання другої дослідницької процедури, а саме – подати суть моделі інмутації суспільства. Додамо лише те, що суть моделі інмутації суспільства ми виклали з врахуванням позицій і думок наших колег Т. О. Клінкової, Д. О. Борисенка та Р. Я. Василичина, які постійно працюють над удосконаленням згаданої моделі через прискіпливу критику й настирливий пошук заради істини.

Наступною процедурою, зумовленою запропонованою нами методикою на початку дослідження, є доведення гіпотези, згідно з якою передбачалося, що реклама є показником інмутації суспільства (зміни моделей поведінки суспільства на гірше).

Для доведення висунутої нами гіпотези потрібно здійснити ряд процедур, ураховуючи такі критерії:

1) відібрати й зафіксувати різні приклади реклами, яка прагне просунути певний предмет продажу;

2) критеріями відбору повинні бути вимоги, згідно з якими кожний із прикладів реклами:

а) рекламує не схожі між собою предмети реклами;

б) рекламний продукт може бути презентований будь-яким способом у будь-який час історії розвитку реклами;

в) обсяг та об'єм, площа розташування реклами не обмежуються;

г) не враховуються політична, расова, конфесійна та соціальна спрямованість рекламного повідомлення;

г) рекламне повідомлення повинно репрезентувати всі види реклами, диференційовані за критеріями А, Б і В.

А: за *сутністю* рекламного повідомлення:

– товарна реклама (формування й стимулювання збуту товарів);

– престижна реклама (реклама з метою створення іміджу, престижу фірми);

Б – за *формою подавання* реклами:

– реклама пряма (здійснюється на комерційних умовах і вказує рекламодавця, виконуючи безпосередньо рекламну функцію щодо конкурентного товару або фірми) [27];

– прихована (прихована реклама виконує функцію рекламування не прямолінійно, а в прихованій формі, не використовуючи прямих каналів розповсюдження рекламних засобів і не вказуючи рекламодавця) [27];

В – за *місцем розміщення* реклами:

– зовнішня реклама (розрахована на прийняття її широкими верствами населення; до зовнішньої слід віднести: рекламні афіші, плакати, полотна, елементи внутрішньої магазинної реклами (вказівки, цінники тощо), спеціальний одяг обслуговуючого персоналу, рекламу на транспорті, електронні табло) [27];

– комп'ютерна реклама (реклама в інтернеті).

Хід дослідження.

Для дослідницького аналізу ми обрали опис двадцяти двох таких рекламних явищ (рекламні повідомлення в будь-якій формі):

1) графіті та записи в едиктах давньогрецької й давньоримської епох (епістема 1,0 і 2,0):

а) «*Перехожий, іди звідси до дванадцятій бапти. Там Сарікус має винний погрібець. Зазирни туди, до зустрічі*», або «*Випивка коштує тут асс. За два асси ти кращого вип'єши, а за чотири вже будеш фалернське пити*» [4];

б) «*На статки Фаустіни лазня миє міським звичаєм і пропонує всі послуги*» [31];

в) «*Я, Ріно з острова Крит, по волі богів тлумачу сновиди*» (надпис, що викарбовано на кам'яній стелі на руїнах давньоєгипетського міста Мемфіс, III ст. до Р. Х. [23, 23];

г) «*Піклуйся, щоб оголошення про продаж окремих невільників було складено так, щоб можна бу-*

ло б одразу зрозуміти, яку хто має хворобу чи фізичний недолік, хто є біглим, чи волоцюгою, чи непокараним ще злочинцем» (автор – римський літератор Авл Гелій – занотовує: такими записами «міські очільники Риму видавали едикти, що регламентували ринкову торгівлю і судочинство в торговельних справах» [31, 59]);

2) запис 1258 року (епістема 3,0) в ордонансі короля Пилипа Августа вимагав «обов'язкового вступу глашатаїв у корпорацію» [32];

3) запис у розпорядженні короля Людовика XIII (епістема 3,0) про обов'язки міських глашатаїв: *"Публічні глашатаї повинні їх повідомляти на всіх перехрестях міст і пригородів під звуки труби. Крім того, вони повинні бути написані на пергаментних аркушах більшими буквами й розклеєні в XVI самих людних місцях. Крім того, їх зобов'язані захищати своїй пастві проповідники, щоб ніхто не міг відговоритися незнанням монархової волі"* [32];

4) у документі "Регістри ремесел і торгівлі міста Парижа", створеному наприкінці XIII ст. (епістема 3,0), повідомляється про те, що *«кожен паризький глашатай... починаючи з першого дня, як тільки він буде записаний, і до того, як буде виписаний, винен 1 деньє братерству купців, крім неділі, коли він нічого не повинен, або, якщо він хворий, або пішов у паломництво до Св. Якова, або за море»*. Автори документа встановлюють обмеження: *«Кожен паризький глашатай може йти в будь-яку таверну, у яку захоче, і викрикувати вино, поки там є розливне вино; якщо в таверні немає глашатая, шинкар не може заборонити йому»*. Разом із тим, документ XIII ст. доповнює: *«Якщо ж шинкар говорить, що він не має розливного вина, глашатай бере з його клятву, що він не продавав вина, будь те при закритому або відкритому льосі. Якщо глашатай знаходить питущих у таверні, він їх запитує, за яку ціну вони п'ють, і глашатай буде викрикувати цю ціну...»*. Необхідно зазначити, що обмеження для глашатаїв м. Парижа кінця XIII століття були досить суворими, а саме: *«Якщо шинкар, що продає вино в Парижі, не має глашатая й закриває двері перед глашатаєм, то глашатай може викрикувати вино цьому шинкареві за королівською ціною, тобто в 8 деньє, якщо вино дешево, і в 12 деньє, якщо вино дороге»*. Говорилось у документі й про винагороду глашатаїв за роботу: *«Глашатай отримує щодня від своєї таверни не менше 4 деньє, а більше він не може брати під клятвою. Глашатай повинен викрикувати 2 рази в день, крім Великого Поста, неділі, п'ятниць, восьми днів Різдва й Святвечорів, коли глашатаї викрикують один раз»*. Цікавими були дозволи глашатаям щодо сакральних свят та панахид: *«У Святу П'ятницю глашатаї не викрикують, але перевіряють вино після служби. Глашатаї не кричать у дні, коли вмирає король, королева або їхні діти»* [32];

б) відомі приклади усної реклами, один із текстів якої наводиться в книжці «Крики Лондона», що була видана 1608 року: *«Увага! Кожний чоловік або жінка, які можуть будь-що повідомити про жінку віком 24 роки, дайте знати глашатаю, і вам будуть вдячні за вашу працю і Господня благословення буде подано вам!»* [10];

7) за часи пізнього Середньовіччя у Франції були розповсюджені оголошення рекламного характеру, які регламентували дії громадян, що прагнули розповсюдити інформацію будь-якого характеру; відомий ордонанс французького короля від 10 вересня 1563 року, який забороняв *«розповсюджувати насквілі, що позорили, розклеювати афіші та виставляти на показ будь-які інші витвори під загрозою шибениці»*; як свідчить один із англійських указів другої половини XVI століття: *«Комедіанти повинні повісити афіші біля пошти за декілька днів до вистави з попередженням народу про театральне дійство»* [10];

8) реклама початку XX століття в журналі «Торговое дело» порушує проблеми рекламування послуг і товарів:

а) *«Відмова від рекламування для купця дорівнює загибелі його справи. Хто бажає швидко зруйнувати справу, має знехтувати рекламою, замовкнути, без ознак життя»* (1907. – № 1) [7, 168];

б) рекламне оголошення в житомирському журналі «Голос пчеловода» (ред. І. Ковальова) повідомлялося на першій сторінці: *«Ви, саме Ви, можете знайти покупця на ваш мед, віск та іншу продукцію, вмістивши в журналі «Голос пчеловода» безкоштовно Ваше оголошення. Не відмовляйтесь від грошей, що Вам кладуть у кишеню!»* [5, 102];

9) телевізійні магазини XXI століття пропонують товари на різний смак і колір, супроводжуючи відеоінформацію мінімальними текстами на кшталт (приклади запозичені в [11]):

а) *«Герки, що втинають пальці!... Досить!»*;

б) *«Вам не вистачило місця на дивані?... Пропонуємо надувний...»*;

в) *«Ви ще досі забруднюєте руки буряком? Плачете від цибулі?»* (чорно-біле зображення, висхідні інтонації, нотки нерозуміння, навіть певного презирства в голосі за кадром). *Тоді спробуйте заправку для борщу «Торчин»* (кольорове відео, стверджувальна інтонація, оптимізм і впевненість у голосі);

10) телевізійна реклама XXI століття:

а) рос. мовою: *«Чай «Динамо» бодрит твою маму»* (реклама чаю «Динамо»; у ролику за кухонним столом сидять тато і син, який питає: *«Папа, а почему мама заваривает чай «Динамо?»*) [41];

б) на екрані зображено повну тарілку з полуницею; одна з ягід підлітає в повітря, за кадром звучить жіночий голос: «*Скуштуй мене. Я – твоя*». Чоловічий голос продовжує: «*Зазвичай полуниця так не говорить, але в «Сільпо» нова ціна, яка Вам сподобається...*» [26];

в) на екрані зображено контури людського тіла; в області хребта, потім – ліктя, пізніше – на колінах червоніють плями, що мерехтять; на фоні малюнка з'являється зображення сивого чоловіка в білому халаті, який говорить: «*Якщо ви отримали травму, «Долобене» (на екрані з'являється зображення тюбика з надписом «Долобене») швидко позбавить вас неприємних відчуттів»* [45];

г) на екрані з'являється надпис «Хортиця», звучить чоловічий голос за кадром: «*Хортиця – абсолютна! Ти не повіриш – абсолютна якість!*» [40];

г) на бігборді, що по проспекту Академіка Палладіна (м. Київ, Окружна траса), зображено усмінену симпатичну жінку років 20–22 у купальному костюмі, яка звабно дивиться на перехожих і тих, хто проїжджає повз на транспорті; поруч із зображенням жінки – оголошення з відривними смужечками, на яких записано номер телефона; великими літерами російською мовою записано: «*Даю до двадцяти раз, зі складу...*» [8];

д) реклама товару (рос. мовою): над зображенням чотирьох різнокольорових футболок надпис: «*Лучший выбор футболок в сети!*»; на кожній футболці розміщено надписи на кшталт «*Богиня*», «*Tellma*» і малюнки із зображенням киці, бренду у вигляді жовтого трикутника, у якому у вигляді змії вигнута червона стрілка; під зображенням надписи навскіс «*VSE МАУКИ*» і назва сайту інтернет-магазину vsemauki.ru [17].

Наведені приклади рекламних текстів й описів рекламних зображень ми проаналізували, спираючись на основні положення теорії інмутації суспільства:

1) інмутація – це внесення негативних змін у моделі поведінки індивідів, які об'єднані в суспільство завдяки соціальним діям, взаємодіям і соціальним відношенням;

2) інмутація разом із мутацією утворює маніпуляцію суспільством;

3) аналіз мутації та інмутації є об'єктивним тільки при врахуванні епістем (систем знань тих епох, аналіз мутації чи інмутації яких здійснюється);

4) мутація та інмутація вимірюються у двох площинах:

а) площина перша – суб'єкт-індивідна оцінка, яка здійснюється через суб'єктивну (нехтування причинно-наслідковими зв'язками як засобом обґрунтування) оцінку суб'єкта соціальної дії, взаємодії, відносин; за точку відліку приймається «норма» індивіда;

б) площина друга – об'єкт-соціальна оцінка, яка здійснюється через об'єктивну (обґрунтування завдяки декларації наявності причинно-наслідкових зв'язків) оцінку об'єкта соціальної дії, взаємодії, відносин; за точку відліку приймається «норма» соціуму;

5) залежно від характеру епістем у просторово-часовому континуумі мутація та інмутація можуть зсуватися (ефект *відтяжки* – термін Д. О. Борисенка) або мінятися місцями (ефект *обернення*, або заміна місцями мутації й інмутації – термін О. М. Холода);

6) мутація має такі стадії: додавання (вимірюється одиницями від 0 до +1), модифікації (від +1 до +2) і трансформації (від +2 і більше);

7) інмутацію утворюють такі три стадії: розбалансування (вимірюється одиницями від 0 до -1), руйнування (від -1 до -2) та знищення (від -2 і більше).

На підставі перерахованих положень теорії інмутації суспільства (надалі – ТІС) відібрані й згадані раніше рекламні явища та їхні описи ми аналізували за такими трьома критеріями, які для спрощення надалі не будемо перераховувати за пунктами й називатимемо «метод ТІС» або «метод Холода-Борисенка»:

1) ступінь (за шкалою) мутації (від 0 до +2 і більше) чи інмутації (від 0 до -2 і більше) рекламного явища;

2) віднесеність рекламного явища до певної епістемі (від 1,0 до 9,0);

3) наявність ефекту *відтяжки* (кореляція факторів «ступінь мутації» і «ступінь інмутації» відносно певної епістемі, на підґрунті якої утворено рекламне явище; вимірюється завдяки формулі 5 – див. далі);

4) наявність ефекту *обернення* (кореляція факторів «ступінь інмутації» і «ступінь мутації» відносно певної епістемі, на підґрунті якої утворено рекламне явище; вимірюється завдяки формулі 6 – див. далі).

Ефект відтяжки вимірюється формулою 5, а саме:

$$\text{Vid} = \frac{\text{DM}}{\text{DIn}} \quad (5)$$

де: Vid - відтяжка,

DM - degree of mutation (ступінь мутації),

DIn - degree of inmutation (ступінь інмутації).

Ефект обернення вимірюється формулою 6, а саме:

$$Ob = \frac{DIn}{DM} \quad (6)$$

де: Ob - обернення,

DIn - degree of inmutation (ступінь інмутації),

DM - degree of mutation (ступінь мутації).

Перший критерій «ступінь (за шкалою) мутації (від 0 до +2 і більше) чи інмутації (від 0 до -2 і більше) рекламного явища (рекламне повідомлення в будь-якій формі)» вимагає від нас здійснення аналізу відібраних раніше двадцяти двох рекламних явищ щодо віднесення їх до одного з шести ступенів мутації та інмутації (щодо мутації: 1) додавання, 2) модифікація, 3) трансформація); щодо інмутації: 1) розбалансування, 2) руйнування, 3) знищення).

Результати аналізу двадцяти двох відібраних нами рекламних явищ та їхніх описів зведені нами в табл. 1 (див.: Додаток Д).

Основними тенденціями, що були зареєстровані нами під час аналізу показників табл. 1, стали тенденції А, Б, В та Г.

Тенденція А (за критерієм «Оцінка маніпуляції»):

1) ми виокремили дві групи оцінок, а саме: суб'єкт-індивіду оцінку (скорочено – SI) та об'єкт-індивіду оцінку (далі – OS); ступінь прояву SI й OS ми вимірювали за шкалою від +2 до +0,1 (маніпуляція) і від -0,1 до -2 (інмутація);

2) результати аналізу за **шкалою SI** показали, що найчастіше досліджувані оцінювали як мутацію рекламні явища в різних епістемах (показник +2 зафіксовано на рівні 41 % випадків); разом із тим слід звернути увагу й на те, що показник +1 (також мутація) було зафіксовано у 27,3 % випадків, показник +0,5 – 9 % випадків (що разом складає показники мутації від +2 до +1 у ступені 77,3 % і є домінуючою тенденцією);

3) результати аналізу за **шкалою OS** дозволили виявити максимальний (27,3 %) ступінь прояву показника мутації «+2»; разом із зазначеним слід визнати амбівалентність тенденції двох показників: мутації (+1) та інмутації (-1) – відповідно по 18,2 %;

4) однакові ступені прояву зафіксовано й у показника «0» (13,6 %) та у показника «-2» (13,6 %), що свідчить, на нашу думку, про те, що й за шкалою SO респонденти оцінюють рекламні явища більше як мутаційні;

5) порівняння тенденцій двох шкал (суб'єкт-індивіду оцінки та об'єкт-соціальної оцінки) рекламних явищ із позицій різних епістем дозволяють констатувати факт домінування в суб'єкт-індивіду оцінках показників мутації (77,3 %), аніж домінування в об'єкт-соціальних оцінках показників мутації (50%).

Тенденція Б (за критерієм «Коефіцієнт мутації (+) чи інмутації (-)»):

1) найвищим (49,5% випадків) за **шкалою SI** став той, що зафіксував тенденції мутації в оцінках індивідів; незначним (18,1% випадків) став показник, що зафіксував ступінь інмутації в оцінках індивідами рекламних явищ у різних епістемах; зовсім неочікуваним для нас виявилася тенденція зі ставленням індивідів до відсутності будь-якої оцінки («0»), оскільки була виражена показником «32%»; що можна тлумачити, на наш погляд, як фіксацію нерішучості в оцінках рекламних явищ за необхідності обрати між позитивною оцінкою (мутація) та негативною (інмутація);

2) за **шкалою OS** було зафіксовано відсутність тенденції в прихильності оцінок суспільства до мутації (показник «+36,4%»), тоді як тенденція до інмутації (показник «27%») оцінена нами як менш значна, тому що показник прихильності до вираження оцінки суспільством із позицій різних епістем дорівнював досить високому ступеню (36,4 %); зазначене дозволяє фіксувати повторення тенденції прихильності оцінок суспільства до показника «0».

Тенденція В (за критерієм «Коефіцієнт відтяжки, або коефіцієнт ефекту Борисенка»): слід відмітити, що відтяжка («той період часу, у який суб'єкт не змінює своєї моделі поведінки, після усвідомлення впливу» [1], але пізніше відчуває-таки, що чинить так, як вимагає від нього чинник впливу, тобто не так, як суб'єкт бажає, а так, як від нього вимагає ситуація) фіксується в 49,9 % випадків як суб'єкт-індивіду, так і об'єкт-соціальної оцінки респондентів нашого дослідження; водночас фіксується й інмутаційна тенденція (відтяжка негативного характеру) у 22,6 % випадків суб'єкт-індивіду та об'єкт-соціальної оцінки респондентів; досить високим (27,3 % випадків) слід вважати показник «0», або відсутність як мутаційної оцінки, так й інмутаційної оцінки; на нашу думку, зазначене співвідношення показників свідчить про перевагу *позитивного ставлення* суспільства до рекламних явищ з аксіологічних позицій різних епістем, хоча не варто забувати й про те, що майже четверта частина респондентів убачає

в запропонованих для оцінки стимульних рекламних явищах різних історичних епох *негативний смисл*; також не варто забувати й про те, що серед третини респондентів оцінка не набула ані позитивного (мутаційного), ані негативного (інмутаційного) забарвлення.

Тенденція Г (за критерієм «*Коефіцієнт обернення, або коефіцієнт ефекту Холода*» – заміна місцями мутації й інмутації) дозволила зафіксувати мутацію на рівні 0 %, інмутацію у 54,5 % випадків оцінки та у 45 % випадків відповіді респондентів, які означають нульовий ступінь прояву мутації чи інмутації; згадане співвідношення тлумачимо як факт переважної наявності обернення, або ефекту Холода, у суб'єкт-індивідних та об'єкт-соціальних оцінках респондентів; привертає увагу високий (45 %) показник невизначеності респондентів в оцінках: можливо, така реакція пов'язана зі зміною аксіологічних шкал протягом зміни епістем (систем знань певних історичних епох), із переоцінкою респондентами тих цінностей, які раніше, у попередніх поколінь, були іншими.

4. Висновки

На початку дослідження нами була висунута гіпотеза про те, що реклама є показником інмутації суспільства (зміни моделей поведінки суспільства на гірше). У зв'язку з висунутою гіпотезою ми ставили собі за мету доведення того, що рекламу слід вважати фактором інмутації суспільства. У результаті здійсненого теоретико-емпіричного дослідження ми змушені констатувати, що висунута нами гіпотеза підтвердилася частково, а поставлена мета доведена неповною мірою.

Деталізуємо наше твердження.

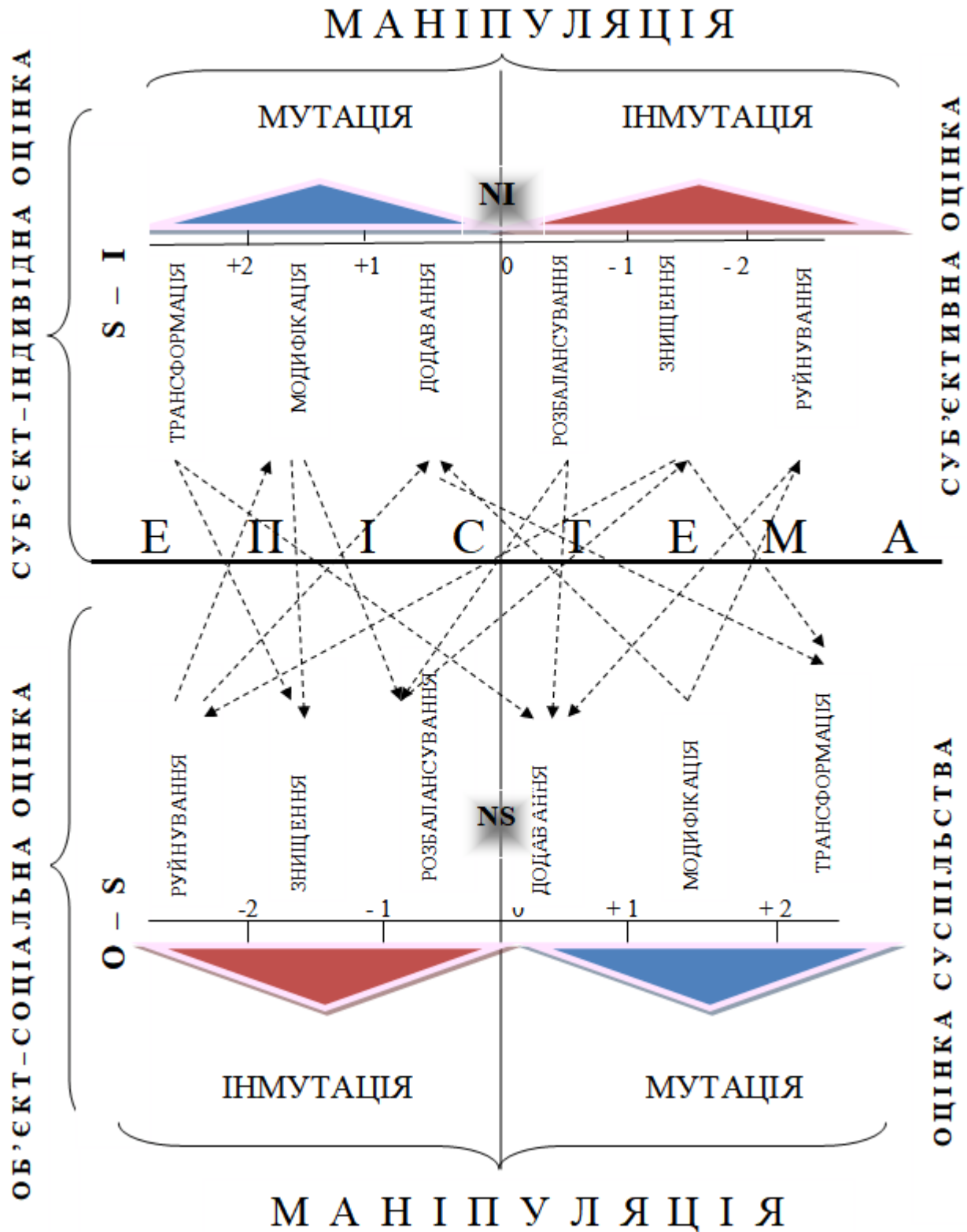
1. У гіпотезі ми висловили думку про те, що реклама є фактором інмутації суспільства, але результати дослідження дозволяють констатувати, що реклама (рекламне явище) може фіксувати не тільки інмутацію суспільства, а і його мутацію. Іншими словами, процеси мутації суспільства під впливом рекламного явища щільно пов'язані з процесами інмутації суспільства. Слід констатувати: мутація та інмутація є двома боками одного й того самого явища, а саме – маніпуляції суспільства.

2. Останнє твердження доводиться як наявністю диференціації реакцій респондентів нашого дослідження на оцінки, що свідчать про мутацію суспільства, так і на його інмутацію.

3. Мета нашого дослідження була досягнута неповною мірою тому, що рекламу слід вважати фактором не тільки інмутації суспільства, а й мутації тощо.

Додатково нами було встановлено, що взаємозв'язок мутаційних та інмутаційних процесів у суб'єкт-індивідних та об'єкт-соціальних оцінках респондентів рекламних явищ крізь призму епістем різних історичних епох є свідченням їхнього системного характеру.

Рис. 1. Теоретична модель інмутації суспільства в метамоделі маніпуляції
(розробка: О. М. Холод; доповнення: Т. О. Клінкова, Н. О. Кравченко,
Д. О. Борисенко, Р. Я. Василюшин)

Примітки:
 S-I – суб'єкт-індивідні оцінки,
 O-S – об'єкт-соціальні оцінки,
 NI – норма індивіда,
 NS – норма соціуму,
 «Епістема» - система знань певної історичної епохи,
 - 2, - 1, 0, + 1, + 2 - кількісні показники ступеня оцінки,
 -----> - зв'язки між ступенями оцінок.

**Спогади очевидців Голодомору 1932-1933 років
Стельмахівської сільської ради [Спогади очевидців Голодомору].**

Харченко Ганна Денисівна

«Батько рано помер, нас залишилося шестеро дітей, мама і бабуся. Діти не могли обробити землі, але все одно працювали. У колгоспі забирали все: худобу, брички, гарби, їжу (не знаю, де дівали). Багатих виганяли з хат, забирали в них усе.

Люди плакали, не знаючи, що їм робити. У нас забрали дві корови, бика, хліб, овочі. Я навіть не уявляю, як я вижила... Під час голодовки їли молочай, свиріпу, щавель. Товкли в ступі бур'ян, додавали жменьку борошна й варили на плиті.

За таких умов я закінчила тільки чотири класи, а далі не пішла до школи, бо не мала, що одягти. Приходили вчителі, просили, але я пішла по наймах. Пасла худобу, виконувала різну роботу. Хто працював, тому варили якийсь бульйон, а діти страшно голодували.

Моя двоюрідна сестра померла в мене на очах. Ми збирали в полі траву, як зненацька Уляна впала. Коли ж я до неї підбігла, то вона була вже мертвою. В один день помер і її батько, їх поховали разом удома в садку, примотавши в якусь ряднину. У дядьковій родині було сімнадцятеро дітей.

Не можу збагнути до цього часу, як нам вдалося пережити голодовку».

Підлужна Лукерія Тимофіївна

«У роки голодомору в нас була корова, і тому в сім'ї ніхто не помер. Але також їли лободу, ходили в поле збирати колоски. А потім прийшло семеро людей з НКВД, шукали по хаті зерно, картоплю ключкою для сіна.

Далі по вулиці НКВД вбили діда за те, що він не дав обшукати хату. Під час Голодомору батько їздив на Кубань по зерно і хліб. У нашій родині було 12 чоловік, дітей 9 (дівчата та 3 хлопці).

Ще пекли тоді коржі з липи, притрушували борошном. Після голодомору помер брат у віці 12 років».

Онопко Єлизавета Сергіївна

«У 1932-1933 роках була штучно зроблена голодовка, бо рік був урожайний. Організовували групи комуністів, які ходили по хатах і забирали їжу в бідняків, середняків і багатих.

У нас навіть було забрано весь одяг зі скрині. Люди закопували в землю квасолю, горох і все інше, а комуністи ходили, ширяли пальцями й усе забирали. Дуже тяжкий тоді був час...».

Драновська Ольга Омелянівна

«У нашій родині було семеро дітей, під час голоду четверо померло. Їсти було зовсім нічого, тому з берестків здирали листя й пекли ладики. На вигоні збирали локину, калачики, молочай, забудьки, козелки й варили.

Були випадки, коли дітей кидали напризволяще в полі, у лісі, щоб вижити самим. Так, одного хлопчика знайшов у буряці тракторист, здав його до дитячого будинку і хлопець вижив. Йому дали прізвище Буряк. Одного разу побачила, як люди на ставку їли жаб».

Шведченко Микола Олександрович

«Я жив у Розівці разом із матір'ю і двома старшими братами. На той час я ще був малим, але пам'ятаю все добре. Голод був страшний. Виживали, хто як міг. Їли калачики, рогіз, очерет, лопухи.

Урожай були гарні, але людям нічого не давали. Діти крали зерно на току (ховали в штани). Я ходив із сумочкою збирати продукти в інші села: Стельмахівку, Вишневе, Чернецину. Одного разу в центрі села побачив машину, заліз у кузов і поїхав. Опинився в Чернецині.

Там ходив по дворах, назбирав хліба, сала. Проходив до вечора, не знав, куди йти, побачив хату, постукав, попросився переночувати. Чужа жінка мене прихистила. Я став жити в цій сім'ї. Пас корів, допомагав по господарству.

У Чернецині люди жили краще. Мати знайшла мене, але я не хотів їхати додому. Цілий рік прожив у цій сім'ї. І до цього часу з вдячністю й теплотою згадую тітку Марфу, яка врятувала мене в ті голодні роки».

Василевська Олександра Іванівна

«Мені було на той час 9 років. У нашій родині було четверо дітей. У 1932 році почався голод. Була сильна засуха – і врожай був поганий. Людям не вистачало їжі.

Ми з батьками ходили рвати лободу, збирали жолуді. Батьки десь їздили на спиртзавод за бардою, із неї ї лободи робили палянички. На смак вони були добрі, але на запах дуже смерділи. А ще мама пекла палянички з просяних відходів, і коли ми їх їли, то вони тріщали на зубах, мов пісок.

У нас у селі багато людей померло від голоду, але в нашій родині була корова – і нам жилося легше. Моя мама ховала зерно, картоплю під стріху, але приходили, ключкою все витягували й забирали геть усе.

Голод тривав один рік. У 1933 році уже був урожай, але люди вмирали...»

Корюшко Неоніла Іванівна

«У 1932-1933 році мені було лише 5 років, але я добре пам'ятаю про холод і голод. Приходили до нас додому якісь люди в цивільному. Вони перевіряли усюди: і в хаті, і надворі, і по сараях. Забирали все, що знаходили, навіть одяг по скринях забирали.

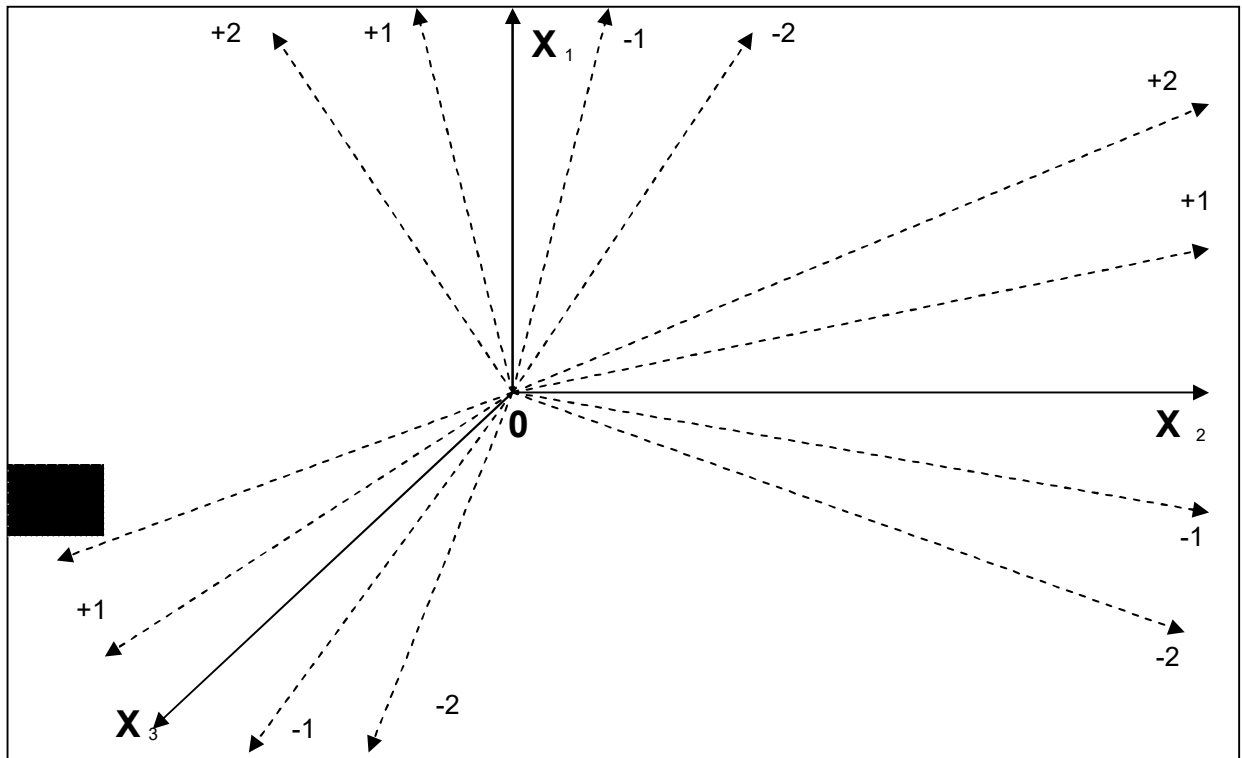
Тоді багато людей помирили цілими сім'ями. Дуже багато дітей пухли від голоду і холоду. Їх ховали, замотавши в тряпчину. Щоб вижити, збирали різні трави, зернятка, їх запарювали і їли, як кашу.

Вижити в такі злидні допоміг нашій сім'ї старший брат, його звали Ткаченко Михайло Іванович, 1914 року народження. Він одного разу вкрав мішок посівного зерна, викинув мішок у річку з возу.

Потім висмикнув у охоронця, який спав на мішках із зерном, прямо з-під голови, ще мішок, а йому під голову підмотив тряпок. Таким чином, наша сім'я протрималась і всі семеро вижили».

Спрощена й доповнена модель інмутації суспільства О. М. Холода
(доповнення Р. Я. Василюшина)

Примітки:

OX_1 – вектор «Я-оцінка», або оцінка явища в суспільстві з позиції аксіологічної системи індивіда;

OX_2 – вектор «Оцінка людей ближнього кола», тобто тих, кого ми називаємо близькими родичами – тато, мама, брат, сестра, кохана людина, бабуся, дідусь тощо;

OX_3 – вектор «Оцінка людей дальнього кола», або тих, кого ми називаємо своїми товаришами, знайомими, далекими родичами, із якими мало бачимось і спілкуємось.

Кількісні показники епістем

Грецька епоха	– 1,0
Римської епохи	– 2,0
Епоха Середньовіччя	– 3,0
Епоха Відродження	– 4,0
Епоха Просвітництва	– 5,0
Епоха механістичності (XVIII ст.)	– 6,0
Епоха становлення капіталізму (XIX ст.)	– 7,0
Індустріальна епоха XX ст.	– 8,0
Інформаційна епоха XXI ст.	– 9,0

Додаток Д

Таблиця 1

Результати аналізу двадцяти двох відібраних нами рекламних явищ та їхніх описів за методом ТІС

N п/п	Рекламне явище чи його опис	Епістема	Оцінка маніпуляції		Коефіцієнт мутації (+) чи інмутації (-)		Коефіцієнт ефектів:	
			суб'єкт-індивідуальна оцінка (SI)	об'єкт-індивідуальна оцінка (OS)	$M_{SI}^{(+)}$ $M_{SI}^{(-)}$	$M_{OS}^{(+)}$ $M_{OS}^{(-)}$	відтязки	обернення
1.	Графіті (Давня Греція) « <i>Перехожий, іди звідси до дванадцятій бапти. Там Сарікус має винний погрібець. Зазирни туди, до зустрічі</i> » [Возникновение проторекламы]	1,0	+2	-1	+3	+1	+3	0
2.	Графіті (Давня Греція) « <i>Випивка коштує тут асс. За два асс ти кращого вип'єш, а за чотири вже будеш фалернське пити</i> » [Возникновение проторекламы]	1,0	-1,5	-2	+0,5	-0,5	+1	-1
3.	Графіті (Давня Греція) « <i>На статки Фаустіни лазня мис міським звичаєм і пропонує всі послуги</i> » [Ученова В. В.]	1,0	+2	0	+2	-1	+1	-0,5
4.	Графіті (Давній Єгипет) « <i>Я, Ріно з острова Крит, по волі богів тлумачу сновиди</i> » (надпис, що викарбовано на кам'яній стелі на руїнах давньоєгипетського міста Мемфіс, III ст. до Р. Х. [Ромат Е. В. Реклама, с. 23];	2,0	+1	-1	+1	0	+1	0
5.	Едикт (Давній Рим) « <i>Піклуйся, щоб оголошення про продаж окремих невольників було складено так, щоб можна було б одразу зрозуміти, яку хто має хворобу чи фізичний недолік, хто є біглим, чи волоцюгою, чи непокараним ще злочинцем</i> » (автор, римський літератор Авл Гелій, занотовує: такими записами «міські очільники Риму видавали едикти, що регламентували ринкову торгівлю і судочинство в торговельних справах» [Ученова В. В., с. 59]	3,0	+1	-2 і більше	+1	-0,33	+3	-0,33
6.	Запис 1258 року (епістема 4,0) у своєму ордонансі король Пилип Август вимагав « <i>обов'язкового вступу глашатаїв у корпорацію</i> » [Французька реклама]	4,0	+2	+2	0	0	0	0
7.	Запис у розпорядженні короля Людовика XIII (епістема 4,0) про обов'язки міських глашатаїв: « <i>Публічні глашатаї повинні їх повідомляти на всіх перехрестях міст і пригородів під звуки труби. Крім того, вони повинні бути написані на пергаментних аркушах більшими буквами й розклеєні в XVI самих людних місцях. Крім того, їх зобов'язані захищувати своїй пастві проповідники, щоб ніхто не міг відговоритися незнанням монархової волі</i> » [Французька реклама]	4,0	+2	0	+0,5	-0,5	+1	-1
8.	Документ "Регістри ремесел і торгівлі міста Парижа" (кінець XIII ст. (епістема 4,0): « <i>Кожен паризький глашатай... починаючи з першого дня, як тільки він буде записаний, і до того, як буде виписаний, винен 1 день братерству купців, крім неділі, коли він нічого не повинен, або, якщо він хворий, або пішов у паломництво до Св. Якова, або за море. Кожен паризький глашатай може</i>	4,0	+2	+2	0	0	0	0

	йти в будь-яку таверну, у яку захоче, і викрикувати вино, поки там є розливне вино; якщо в таверні немає глашатая, шинкар не може заборонити йому. Якщо ж шинкар говорить, що він не має розливного вина, глашатай бере з його клятву, що він не продавав вина, будь те при закритому або відкритому льосі. Якщо глашатай знаходить питущих у таверні, він їх запитує, за яку ціну вони п'ють, і глашатай буде викрикувати цю ціну. Якщо шинкар, що продає вино в Парижі, не має глашатая й закриває двері перед глашатаєм, то глашатай може викрикувати вино цьому шинкареві за королівською ціною, тобто в 8 день, якщо вино дешеве, і в 12 день, якщо вино дороге. Глашатай отримує щодня від своєї таверни не менше 4 день, а більше він не може брати під клятвою. Глашатай повинен викрикувати 2 рази в день, крім Великого Поста, неділь, п'ятниць, восьми днів Різдва й Святвечорів, коли глашатаї викрикують один раз. У Святу П'ятницю глашатаї не викрикують, але перевіряють вино після служби. Глашатаї не кричать у дні, коли вмирає король, королева або їхні діти" [Французька реклама]							
9.	Книжка «Крики Лондону» (1608 р.): «Увага! Кожний чоловік або жінка, які можуть будь-що повідомити про жінку віком 24 роки, дайте знати глашатаю, і вам будуть вдячні за вашу працю і Господня благословення буде подано вам!» [История рекламы]	6,0	+2 і більше	+2	0	0	0	0
10.	Ордонанс французького короля від 10 вересня 1563 року забороняв «розповсюджувати пасквілі, що позорили, розклеювати афіші та виставляти на показ будь-які інші витвори під загрозою шибениці» [История рекламы]	6,0	+2	-2	+0,66	0	+0,66	0
11.	Англійський указ другої половини XVI століття: «Комедіанти повинні повісити афіші біля пошти за декілька днів до вистави з попередженням народу про театральне дійство» [История рекламы]	5,5	+2	+2	0	0	0	0
12.	Початок XX ст., журнал «Торговое дело»: «Відмова від рекламування для купця дорівнює загибелі його справи. Хто бажає швидко зруйнувати справу, має знехтувати рекламою, замовкнути, без ознак життя» (1907. – № 1) [Георгієвська В. В., Сидоренко Н. М. с. 168]	9,0	+1	+2	-0,11	0,11	-1	-1
13.	Житомирський журнал «Голос пчеловода» (1913. – № 1. – С. 1; ред. І. Ковальова): «Ви, саме Ви, можете знайти покупця на ваш мед, віск та іншу продукцію, вмістивши в журналі «Голос пчоловода» безкоштовно Ваше оголошення. Не відмовляйтесь від грошей, що Вам кладуть у кишеню!!» [Ви, саме Ви, можете; Георгієвська В., Сидоренко Н. Історія української журналістики..., с. 102]	9,0	+1	+1	0	0	0	0
14.	Телемагазин XXI ст.: «Терки, що втинають пальці!... Досить!» [Карпенко О. Троянські коні телереклами]	10,0	-1	0	-0,1	0,1	-0,1	-1

15.	Телемагазин ХХІ ст.: «Вам не вистачило місця на дивані?... Пропонуємо надувний...» [Карпенко О. Троянські коні телереклами]	10,0	+1	+2	-0,1	0,1	-0,1	-1
16.	Телемагазин ХХІ ст.: «Ви ще досі забруднюєте руки буряком? Плачете від цибулі? (чорно-біле зображен- ня, висхідні інтонації, нотки нерозуміння, навіть певного презирства в голосі за кад- ром). Тоді спробуйте заправку для борщу «Торчин» (кольорове відео, стверджувальна інтонація, оптимізм і впевненість у голосі) [Карпенко О. Троянські коні телереклами]	10,0	-1	+1	0	0,2	0,2	0
17.	Телереклама ХХІ ст.(рос. мовою): «Чай «Динамо» бодрит твою маму» (реклама чаю «Динамо»; у ролику за кухонним сто- лом сидять тато і син, який питає: «Папа, а почему мама заваривает чай «Динамо?») [Чай «Динамо» бодрит твою маму]	10,0	+0,5	-1	0,15	-0,05	+3	-0,33
18.	Телереклама ХХІ ст.: на екрані зображено повну тарілку з полуницею; одна з ягід під- літає у повітря, за кадром звучить жіночий голос: «Скуштуй мене. Я – твоя». Чолові- чий голос продовжує: «Зазвичай полуниця так не говорить, але в «Сільпо» нова ціна, яка Вам сподобається...» [Скуштуй мене]	10,0	+0,5	+1	-0,05	0,05	+1	-1
19.	Телереклама ХХІ ст.: на екрані зображено конттури людського тіла; в області хребта, потім – ліктя, пізніше – коліна червоніють плями, що мерехтять; на фоні малюнку з'являється зображення сивого чоловіка в білому халаті, який говорить: «Якщо ви отримали травму, «Долобене» (на екрані з'являється зображення тюбика з надписом «Долобене») швидко позбавить вас непри- ємних відчуттів» [Якщо ви отримали]	10,0	+2	+0,5	0,15	-0,15	+1	-1
20.	Телереклама ХХІ ст.: на екрані з'являється надпис «Хортиця», звучить чоловічий голос за кадром: «Хортиця – абсолютна! Ти не повіриш – абсолютна якість!» [Хортиця – абсолютна]	10,0	-2	-1	-0,1	0,1	-1	-1
21.	Зовнішня реклама ХХІ ст. На біг-борді, що по проспекту Академіка Палладіна (м. Київ, Окружна траса) зображено усміхнену сим- патичну жінку років 20–22 у купальному костюмі, яка зазивно дивиться на перехожих і тих, хто проїжджає повз на транспорті; поруч із зображенням жінки – оголошення з відривними смужечками, на яких записано номер телефону; великими літерами росій- ською мовою записано: «Даю до двадцяти раз, зі складу...» [Даю до двадцяти разів...]	10,0	-2 і більше	-0,5	-0,15	0,15	-1	-1
22.	Інтернет-реклама ХХІ ст. (рос. мовою): над зображенням чотирьох різнокольорових футболок надпис: «Лучший выбор футболок в сети!»; на кожній футболці розміщено надписи на кшталт «Богиня», «Tellma» і малюнки із зображенням киці, бренду у вигляді жовтого трикутника, у якому у ви- гляді змії вигнута червона стрілка; під зо- браженням надписи навскіс «VSE МАУКИ» і назва сайту інтернет-магазину vsemayki.ru [Лучший выбор футболок]	10,0	+1	+1	0	0	0	0

23.	Результати за ступенями оцінки інмутаційно-мутаційних характеристик рекламних явищ в різних епістемах		+2 – 9/41%	+2 – 6/27,3%	+3 – 1/4,5%	+1 – 4,5%	+3 – 3/13,6%	0 – 10/45%
			+1 – 6/27,3%	+1 – 4/18,2%	+2 – 1/4,5%	+0,2 – 4,5%	+1 – 6/27,3%	-1 – 9/41%
			+0,5 – 2/9%	+0,5 – 4/18,2%	+1 – 2/9%	+0,15 – 1/4,5%	+0,66 – 4,5%	-0,5 – 1/4,5%
			-1,5 – 1/4,5%	0 – 3/13,6%	+0,66 – 4,5%	+0,1(1) – 4/18,2%	+0,2 – 4,5%	-0,33 – 2/9%
			-1 – 2/9%	-0,5 – 4,5%	+0,5 – 2/9%	+0,05 – 1/4,5%	0 – 6/27,3%	
			-2 – 2/9,1%	-1 – 4/18,2%	+0,15 – 2/9%	0 – 8/36,4%	-0,1 – 2/9%	
				-2 – 3/13,6%	-0,11 – 4,5%	-0,05 – 1/4,5%	-1 – 3/13,6%	
					-0,05 – 1/4,5%	-0,33 – 1/4,5%		
					0 – 7/32%	-0,5 – 2/9%		
					-0,15 – 4,5%	-1 – 1/4,5%		
					-0,1 – 3/13,6%			
24.	Диференціація оцінок за показниками мутації (+), інмутації (-) та відсутності оцінки («0»)				+49,5%	+36,4%	+49,9%	+0%
					-18,1%	-27%	-22,6%	-54,5%
					0 – 32%	0 – 36,4%	0 – 27,3%	0 – 45%
25.	РАЗОМ		99,9 %	99,9 %	99,6 %	99,8 %	99,9 %	99,6%

Примітки:

Кількісні показники епістем

Давньогрецька епоха	- 1,0
Давньоєгипетська епоха	- 2,0
Давньоримська епоха	- 3,0
Епоха Середньовіччя	- 4,0
Епоха Відродження	- 5,0
Епоху Просвітництва	- 6,0
Епоха механістичності (XVIII ст.)	- 7,0
Епоха становлення капіталізму (XIX ст.)	- 8,0
Індустріальна епоха XX ст.	- 9,0
Інформаційна епоха XXI ст.	- 10,0

Розрахунки показника інмутації суспільства через оцінку *суспільства* (O–S) здійснюється за формулою 1:

$$In_{os} = \frac{OOS - OSI}{E} \quad (1),$$

де:

O_{OS}	– об'єкт-соціумна оцінка,
O_{SI}	– суб'єкт-індивідуальна оцінка,
E	– епістема.

Розрахунок показника інмутації через оцінку *суб'єкта* (S–I) здійснюється за формулою 2:

$$In_{si} = \frac{OSI - OOS}{E} \quad (2)$$

де:

O_{OS}	– об'єкт-соціумна оцінка,
O_{SI}	– суб'єкт-індивідуальна оцінка,
E	– епістема.

Список літератури

1. Борисенко Д. О. Відтяжки у теорії інмутації суспільства Холода О. М. / Борисенко Д. О. // Теорія інмутації суспільства: pro at contra: монографія [за ред. проф. Холода О. М.]. – К. : КиМУ, 2011. – С. 83–92.
2. Василюшин Р. Я. Критика теоретичної моделі інмутації суспільства О. М. Холода / Василюшин Р. Я. // Теорія інмутації суспільства: pro at contra: монографія [за ред. проф. Холода О. М.]. – К. : КиМУ, 2011. – С. 32–40.
3. Василюшин Р. Я. Доповнення теоретичної моделі інмутації суспільства О. М. Холода / Василюшин Р. Я. // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [за ред. О. М. Холода]. – Том 1. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 345–351.
4. Возникновение проторекламы в первобытной культуре [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://otherreferats.allbest.ru/marketing/00037751_0.html
5. Ви, саме Ви, можете... (рекламне оголошення) // Голос пчеловода. – № 1. – 1913. – С. 1.
6. Гаврилов К. В. Заповеди заказчика телевизионной рекламы / К. В. Гаврилов. – М. : Вильямс, 2008. – 218 с.
7. Георгієвська В. В., Сидоренко Н. М. Історія української журналістики: становлення та розвиток рекламно-довідкової преси на території Східної України (XIX – початок XX ст.) : навч. посіб. / Георгієвська В. В., Сидоренко Н. М. – К. : АДФЕ-Україна, 2010. – с. 102, 168.
8. Даю до двадцяти разів... (бігборд) // м. Київ, пр. Академіка Палладіна, Окружна траса біля б. 18/12. – 2010. – грудень.
9. Закон України "Про рекламу" від 03.07.1996 № 270/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
10. История рекламы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mixsystems.com.ua/Content/Articles/seo-articles/reklama-history.html>
11. Карпенко О. Троянські коні телереклами: мовні маніпуляції. – К. : Смолоскип, 2007. – С. 61.
12. Клінкова Т. О. «Розповідь про потворного карлика» як засіб негативізації українських політиків у ЗМІ / Клінкова Т. О. // Масмедійна інмутація суспільства : монографія [Т. О. Клінкова, В. В. Козаченко, Н. О. Кравченко та ін.; за ред. О. М. Холода]. – Кривий Ріг–Запоріжжя, 2009. – С. 7–68.
13. Клінкова Т. О. Місце мутаційних та інмутаційних процесів у політиці як моделі соціальної комунікації / Клінкова Т. О. // Теорія інмутації суспільства: pro at contra: монографія [за ред. проф. Холода О. М.]. – К. : КиМУ, 2011. – С. 67–88.
14. Клінкова Т. О. Модель політичної інмутації молодіжних громадських організацій / Клінкова Т. О. // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 1. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 182–193.
15. Кравченко Н. О. Інформаційні пастки у телевізійному просторі як фактор деструкції моделей поведінки суспільства / Кравченко Н. О. // Масмедійна інмутація суспільства : монографія [Т. О. Клінкова, В. В. Козаченко, Н. О. Кравченко та ін.; за ред. О. М. Холода]. – Кривий Ріг–Запоріжжя, 2009. – С. 171–220.
16. Кравченко Н. О. Наслідки та дії теорії інмутації суспільства / Кравченко Н. О. // Теорія інмутації суспільства: pro at contra: монографія [за ред. проф. Холода О. М.]. – К. : КиМУ, 2011. – С. 45–57.
17. Лучший выбор футболок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.in-radio.ru/radio/swiss-jazz/>
18. Никонов А. П. Управление выбором : искусство стрижки народ. масс / А. П. Никонов. – М. : Энас ; СПб. : Питер , Питер Пресс, 2008. – 301 с.
19. Пронина Е. Е. Девиантна реклама / Пронина Е. Е. // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 10 : Журналистика. – 2002. – № 3. – С. 13–53.
20. Резепов И. Ш. Психология рекламы и PR : учеб. пособ. / И. Ш. Резепов. – М. : Дашков и К°, 2008. – 222 с.
21. Реклама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
22. Реклама // Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovnik-net.livejournal.com/?swrd>
23. Ромат Е. В. Реклама / Ромат Е. В. – М. ; СПб. : Питер Принт. – 2006. – С. 23.
24. Сендидж Ч. Реклама: теория и практика [пер. с англ.] / Ч. Сендидж. – М. : Сирин, 2001. – 618 с.
25. Спогади очевидців Голодомору 1932-1933 років Стельмахівської сільської ради (інформація зібрана та підготовлена істориком-красзнавцем м. Сватове Королько Леонідом Миколайовичем) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.svatovo.ws/famine/memoirs_stelmahovka.html
26. Скуштуй мене (рекламний ролик) // Новий. – 16 квітня 2011 року. – 15.30.
27. Сутність та види реклами. Джерела розповсюдження реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.efaculty.kiev.ua/mrk/3/t8/2.htm>
28. Турзаєва Ю. С., Стецура Л. Г. Вплив реклами на свідомість споживачів / Турзаєва Ю. С., Стецура Л. Г. // Экономические науки. – Сер. 6 : Маркетинг и менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31151.doc.htm
29. Уэллс У. Реклама. Принципы и практика [пер. с англ.] / У. Уэллс, С. Мориарти, Дж. Бернетт. – [7-е изд.]. – СПб. : Питер, Питер Пресс, 2008. – 733 с.
30. Україна посіла 134 місце у світі за рівнем корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://varta.kharkov.ua/novini/ukraine/1083865.html>
31. Ученова В. В. Философия рекламы / Ученова В. В. – М. : Гелла-принт. – 2003. – 208 с.
32. Французька реклама в часи середньовіччя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webkursovik.ru/kartgotrab.asp?id=24845&>
33. Хабарництво в Україні – тимчасово чи назавжди? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legartis.uaprom.net/a2126-habarnitstvo-ukrayin-timchasovo.html>

34. Хан Ф. Э. Библия рекламы: бесценный клад информации для тех, кто хочет извлечь максимум из вложений в рекламу [пер. с англ.] / Ф. Э. Хан. – М. : НТ Пресс, 2008. – 663 с.
35. Холод О. М. Інмутація у масмедіа: монографія. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. – С. 8–9.
36. Холод О. М. Інмутація суспільства в системі маніпуляції (теоретична модель) / Холод О. М. // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 2. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 456–480.
37. Холод О. М. Теорія інмутації суспільства: монографія / Холод О. М. – К. : КиМУ, 2011. – 350 с.
38. Холод О. М. Модель інмутації суспільства в метамоделі маніпуляції / Холод О. М. // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 3. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 23–38.
39. Хоменко М. О. Слогани як вербальний засіб рекламної сугестії / Хоменко М. О. // Масмедійна інмутація суспільства : монографія [Т. О. Клінкова, В. В. Козаченко, Н. О. Кравченко та ін.; за ред. О. М. Холода]. – Кривий Ріг–Запоріжжя, 2009. – С. 221–248.
40. Хортиця – абсолютна (реklamний ролик) // Новий. – 14 квітня 2011 року. – 20.15.
41. Чай «Динамо» бодрит твою маму (реklamний ролик) // Інтер. – 10 квітня 2011 року. – 19.45.
42. Чи бореться влада з хабарництвом в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westua.net/blog.php?tid=88>
43. Шарков Ф. И. Разработка и технологии производства рекламного продукта : учеб. пособ. / Ф. И. Шарков, В. И. Гостенина [под общ. ред. Ф. И. Шаркова; Междунар. акад. бизнеса и упр.]. – М. : Дашков и К, 2007. – 338 с.
44. Эпистема [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pmatsuk.narod.ru/epistema.html>
45. Якщо ви отримали травму (реklamний ролик) // Новий. – 16 квітня 2011 року. – 15.30.
46. Transparency: За рівнем корупції Україна на одній позиції з Гондурасом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6150744,00.html>

Reference

1. Borysenko D. O. Vidtyazhky u teoriiy inmutatsiyi suspilstva Kholoda O. M. / Borysenko D. O. // Teoriya inmutatsiyi suspilstva: pro at contra: monohrafiya [za red. prof. Kholoda O. M.]. – K. : KyMU, 2011. – S. 83–92.
2. Vasylyshyn R. YA. Krytyka teoretychnoyi modeli inmutatsiyi suspilstva O. M. Kholoda / Vasylyshyn R. YA. // Teoriya inmutatsiyi suspilstva: pro at contra: monohrafiya [za red. prof. Kholoda O. M.]. – K. : KyMU, 2011. – S. 32–40.
3. Vasylyshyn R. YA. Dopovnennya teoretychnoyi modeli inmutatsiyi suspilstva O. M. Kholoda / Vasylyshyn R. YA. // Svit sotsialnykh komunikatsiy : nauk. zhurn. [za red. O. M. Kholoda]. – Tom 1. – K. : KyMU, DonNU, 2011. – S. 345–351.
4. Voznyknovenye protoreklamy v pervobytnoy kulture [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://otherreferats.allbest.ru/marketing/00037751_0.html
5. Vy, same Vy, mozhet... (reklamne oholoshennya) // Holos pchelovoda. – № 1. – 1913. – S. 1.
6. Havrylov K. V. Zapovedy zakazchyka televyzyonnoy reklamy / K. V. Havrylov. – M. : Vilyams, 2008. – 218 s.
7. Heorhiyevska V. V., Sydorenko N. M. Istoriya ukrayinskoyi zhurnalistyky: stanovlennya ta rozvytok reklamno-dovidkovoyi presy na terytoriyi Skhidnoyi Ukrayiny (XIX – pochatok KHKH st.) : navch. posib./ Heorhiyevska V. V., Sydorenko N. M. – K. : ADEF-Ukrayina, 2010. – s. 102, 168.
8. Dayu do dvadtsyaty raziv... (bih-bord) // m. Kyiv, pr. Akademia Palladina, Okruzhna trasa bila b. 18/12. – 2010. – hruden.
9. Zakon Ukrayiny "Pro reklamu" vid 03.07.1996 № 270/96-VR [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
10. Ystoryya reklamy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mixsystems.com.ua/Content/Articles/seo-articles/reklama-history.html>
11. Karpenko O. Troyanski koni telereklamy: movni manipulyatsiyi. – K. : Smoloskyp, 2007. – S. 61.
12. Klinkova T. O. «Rozpovid pro potvornoho karlyka» yak zasib nehatyvizatsiyi ukrayinskykh politykiv u ZMI / Klinkova T. O. // Masmediyna inmutatsiya suspilstva : monohrafiya [T. O. Klinkova, V. V. Kozachenko, N. O. Kravchenko ta in.; za red. O. M. Kholoda]. – Kryvyi Rih–Zaporizhzhya, 2009. – S. 7–68.
13. Klinkova T. O. Mistse mutatsiyinykh ta inmutatsiyinykh protsesiv u politytsi yak modeli sotsialnoyi komunikatsiyi / Klinkova T. O. // Teoriya inmutatsiyi suspilstva: pro at contra: monohrafiya [za red. prof. Kholoda O. M.]. – K. : KyMU, 2011. – S. 67–88.
14. Klinkova T. O. Model politychnoyi inmutatsiyi molodizhnykh hromadskykh orhanizatsiy / Klinkova T. O. // Svit sotsialnykh komunikatsiy : nauk. zhurn. [hol. red. O. M. Kholod]. – T. 1. – K. : KyMU, DonNU, 2011. – S. 182–193.
15. Kravchenko N. O. Informatsiyi pastky u televiziynomu prostori yak faktor destruktivnoy modeley povedinky suspilstva / Kravchenko N. O. // Masmediyna inmutatsiya suspilstva : monohrafiya [T. O. Klinkova, V. V. Kozachenko, N. O. Kravchenko ta in.; za red. O. M. Kholoda]. – Kryvyi Rih–Zaporizhzhya, 2009. – S. 171–220.
16. Kravchenko N. O. Naslidky ta diyi teoriiy inmutatsiyi suspilstva / Kravchenko N. O. // Teoriya inmutatsiyi suspilstva: pro at contra: monohrafiya [za red. prof. Kholoda O. M.]. – K. : KyMU, 2011. – S. 45–57.
17. Luchshyy vybor futbolok [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.in-radio.ru/radio/swiss-jazz/>
18. Nykonov A. P. Upravlenye vyborom : yskusstvo stryzhky narod. mass / A. P. Nykonov. – M. : Énas ; SPb. : Pyter , Pyter Press, 2008. – 301 s.

19. Pronyna E. E. Devyantna reklama / Pronyna E. E. // Vestnyk Mosk. un-ta. – Ser. 10 : Zhurnalistyka. – 2002. – № 3. – S. 13–53.
20. Rezepov Y. SH. Psykholohyya reklamy y PR : ucheb. posob. / Y. SH. Rezepov. – M. : Dashkov y K^o, 2008. – 222 s.
21. Reklama [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
22. Reklama // Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://slovyk-net.livejournal.com/?swrd>
23. Romat E. V. Reklama / Romat E. V. – M. ; SPb. : Pyter Prynt. – 2006. – S. 23.
24. Sendydzh CH. Reklama: teoryya y praktyka [per. s anhl.] / CH. Sendydzh. – M. : Syryn, 2001. – 618 s.
25. Spohady ochevydtsiv Holodomoru 1932-1933 rokiv Stelmakhivskoyi silskoyi rady (informatsiya zibrana ta pidhotovlena istorykom-krayeznavtsem m. Svatove Korolko Leonidom Mykolayovychem) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.svatovo.ws/famine/memoirs_stelmahovka.html
26. Skushtuy mene (reklamnyy rolyk) // Novyy. – 16 kvitnya 2011 roku. – 15.30.
27. Sutnist ta vydy reklamy. Dzherela rozpovsyudzhennya reklamy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://books.efaculty.kiev.ua/mrk/3/t8/2.htm>
28. Turzayeva YU. S., Stetsura L. H. Vplyv reklamy na svidomist spozhyvachiv / Turzayeva YU. S., Stetsura L. H. // Ékonomycheskye nauky. – Ser. 6 : Marketynh y menedzhment [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31151.doc.htm
29. Uélls U. Reklama. Pryntsypy y praktyka [per. s anhl.] / U. Uélls, S. Moryarty, Dzh. Bernett. – [7-e yzd.]. – SPb. : Pyter, Pyter Press, 2008. – 733 s.
30. Ukrayina posila 134 mistse u sviti za rivnem koruptsiyi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://varta.kharkov.ua/novini/ukraine/1083865.html>
31. Uchenova V. V. Fylosofiya reklamy / Uchenova V. V. – M. : Hella-prynt. – 2003. – 208 s.
32. Frantsuzka reklama v chasy serednovichchya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.webkursovnik.ru/kartgotrab.asp?id=24845&>
33. Khabarnytstvo v Ukrayini – tymchasovo chy nazavzhdy? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://legartis.uaprom.net/a2126-habarnytstvo-ukrayin-timchasovo.html>
34. Khan F. É. Byblyya reklamy: bestsenny kladez ynfornatsyyi dlya tekh, kto khochet yz vlech maksimum yz vlozheny v reklamu [per. s anhl.] / F. É. Khan. – M. : NT Press, 2008. – 663 s.
35. Kholod O. M. Inmutatsiya u masmedia: monohrafiya. – K. : Kyivskyy natsionalnyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2006. – S. 8–9.
36. Kholod O. M. Inmutatsiya suspilstva v systemi manipulyatsiyi (teoretychna model) / Kholod O. M. // Svit sotsialnykh komunikatsiy : nauk. zhurn. [hol. red. O. M. Kholod]. – T. 2. – K. : KyMU, DonNU, 2011. – S. 456–480.
37. Kholod O. M. Teoriya inmutatsiyi suspilstva: monohrafiya / Kholod O. M. – K. : KyMU, 2011. – 350 s.
38. Kholod O. M. Model inmutatsiyi suspilstva v metamodeli manipulyatsiyi / Kholod O. M. // Svit sotsialnykh komunikatsiy : nauk. zhurn. [hol. red. O. M. Kholod]. – T. 3. – K. : KyMU, DonNU, 2011. – S. 23–38.
39. Khomenko M. O. Slohany yak verbalnyy zasib reklamnoyi suhestiyi / Khomenko M. O. // Masmediyna inmutatsiya suspilstva : monohrafiya [T. O. Klinkova, V. V. Kozachenko, N. O. Kravchenko ta in.; za red. O. M. Kholoda]. – Kryvyy Rih–Zaporizhzhya, 2009. – S. 221–248.
40. Khortysya – absolyutna (reklamnyy rolyk) // Novyy. – 14 kvitnya 2011 roku. – 20.15.
41. Chay «Dynamo» bodryt tvoyu mamu (reklamnyy rolyk) // Inter. – 10 kvitnya 2011 roku. – 19.45.
42. Chy boretsya vlada z khabarnytstvom v Ukrayini? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://westua.net/blog.php?rid=88>
43. Sharkov F. Y. Razrabotka y tekhnolohyyi proyzvodstva reklamnoho produkta : ucheb. posob. / F. Y. Sharkov, V. Y. Hostenyna [pod obshch. red. F. Y. Sharkova; Mezhdunar. akad. byznesa y upr.]. – M. : Dashkov y K, 2007. – 338 s.
44. Épistema [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://pmatsuk.narod.ru/epistema.html>
45. Yakshcho vy otrymaly travmu (reklamnyy rolyk) // Novyy. – 16 kvitnya 2011 roku. – 15.30.
46. Transparency: Za rivnem koruptsiyi Ukrayina na odniy pozytsiyi z Hondurasom [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6150744,00.html>

Холод Александр Михайлович,
 академик МАНПО, доктор филологических наук, профессор кафедры журналистики
 Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника (г. Ивано-Франковск, Украина)

НЕГАТИВНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ ОБЩЕСТВА ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ РЕКЛАМЫ

Статья посвящена анализу рекламы как инмутации общества, целью которого стал анализ рекламы как инмутации общества.

Методы. Основными теоретическими методами нашего исследования стали гипотетико-дедуктивный метод, методом восхождения от абстрактности к частному. Эмпирическими методами для нашего исследования выбрали качественное наблюдение, описание, количественно-качественный анализ.

Гипотеза: реклама является показателем инмутации общества (изменения моделей поведения общества к худшему).

Цель: рекламу следует считать фактором инмутации общества.

Выводы. В результате проведенного теоретико-эмпирического исследования мы вынуждены констатировать, что выдвигавшая нами гипотеза подтвердилась частично, а поставленная цель доказана не полностью. В гипотезе высказали мнение о том, что реклама является фактором инмутации общества, но результаты исследования позволяют констатировать, что реклама (рекламное явление) может фиксировать не только инмутацию общества, но и его мутацию. Процессы мутации общества под влиянием рекламного явления тесно связаны с процессами инмутации общества. Мутация и инмутация являются двумя сторонами одного и того же явления, а именно – манипуляции общества. Последнее утверждение доказывается как наличием дифференциации реакций респондентов нашего исследования для оценки, свидетельствующее о мутации общества, так и инмутации. Цель нашего исследования была достигнута в полной мере в том, что рекламу следует считать фактором не только инмутации общества, но и мутации. Также было установлено, что взаимосвязь мутационных и инмутационных процессов в субъективных и объектно-социальных оценках респондентов рекламных явлений сквозь призму эпистем разных исторических эпох является свидетельством их системного характера.

Ключевые слова: инмутация; мутация; модель инмутации общества; реклама.

Kholod Alexander Mikhailovich,
 Academician of the IASP, Doctor of Philology, Professor of the Department of Journalism
 Carpathian National University named after Vasily Stefanik (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

NEGATIVE CHANGES IN THE MODEL OF BEHAVIOR OF THE COMPANY UNDER EXPOSURE CONTROLS

The article is devoted to the analysis of advertising as a society's impetus, the purpose of which was to analyze advertising as a society's inmutation.

Methods. The basic theoretical methods of our investigation were the hypothetical-deductive method, the method of ascent from abstractness to the particular. Empirical methods for our research have chosen qualitative observation, description, quantitative and qualitative analysis.

Hypothesis: advertising is an indicator of society's inmutation (changing patterns of society's behavior for the worse).

Purpose: advertising should be considered a factor of society's intuition.

Conclusions. As a result of the theoretical-empirical study, we are forced to state that the hypothesis put forward by us has been partially confirmed, and the goal has not been fully proved. In the hypothesis, the opinion was expressed that advertising is a factor of society's intuition, but the results of the research make it possible to state that advertising (advertising phenomenon) can record not only the society's mutation, but its mutation. The processes of society mutation under the influence of advertising phenomenon are closely related to the processes of society's intuition. Mutation and mutation are the two sides of the same phenomenon, namely, the manipulation of society. The latter statement is proved by the presence of differentiation of the responses of our respondents for evaluation, which testify to the mutation of society and its mutation. The purpose of our research was fully achieved by the fact that advertising should be considered a factor not only for society's mutation, but also for mutations and the like. It was also found that the interrelationship of mutational and mutational processes in subject-individual and object-social assessments of respondents of advertising phenomena through the prism of the epistemes of different historical epochs is evidence of their systemic nature.

Key words: intuition; mutation; model of society's integration; advertising.

МЕДІАЛІНГВІСТИКА

УДК 070:82-92: 808+659.3

СПЕЦИФІКА ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАЕКСПРЕСІВІВ, ЩО ПОСИЛЮЮТЬ ВИРАЗНІСТЬ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ У РІЗНИХ ФОРМАХ ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙНОСТІ (за матеріалами регіональних видань)

Стекольщикова Валентина Андріївна

(м. Миколаїв, Україна)

Проаналізовано використання експресивних засобів образності як певних виражальних домінант газетної мови, суттєвої частини її образного слововживання, що безпосередньо слугує поглибленню змістової структури журналістського твору, допомагає налагодити активний, живий, зацікавлений контакт із читачем.

Виокремленню й системній характеристиці образних засобів медіатексту сприяло застосування контекстуального, елементів компонентного аналізу, прийомів інтертекстуального зіставлення й лінгвістичного моделювання.

Ключові слова: експресивні засоби образності; медіатекст; тропи; функціонально-сміслова єдність; виразність журналістського тексту.

1. Вступ

Привабливість творчої форми має більший вплив тоді, коли той, хто відображає інформаційну подію, володіє певним арсеналом елокутивних засобів, має «журналістський смак» та вироблений авторський стиль, якому притаманна металогічність і сугестивність. Цей комплекс засобів здатний здійснювати ефективний вплив на потенційного читача, робити сугестію особливо яскравою й виразною, тобто підвищувати ймовірність їх впливу на отримувачів повідомлення. Текст, у якому вдало вжита оригінальна метаекспресивна практика, поза сумнівом, виграє, вражає образністю та оригінальністю, затримує увагу на певних місцях тексту, сприяє якнайкращому засвоєнню його значення. Знання властивостей тропів і фігур та вміння користуватися ними – необхідний елемент риторичних навичок сучасного журналіста. Металогічно подана інформація володіє властивістю управління. У цьому її суть: вона – «управляючий зв'язок», завжди діє як сигнал до зміни поведінки об'єкта, оскільки містить відомості про зміну його середовища [1, 37].

Актуальність дослідження. Журналісти та редактори надають великого значення експресії, справедливо розглядаючи актуалізацію стилістичного потенціалу як один із найефективніших мовностилістичних засобів публіцистики.

Функціонування експресивних засобів образності в мовленнєвих ситуаціях, якими є газетні публі-

кації, стилістичні можливості тропів у ЗМІ, потребують комплексного дослідження саме як засоби публіцистичності, котрі все ще випадають із поля зору дослідників мови засобів масової інформації.

Серед мовних засобів, що функціонують на газетних шпальтах, деякі дослідники в окрему групу виділяють метаекспресиви. Це такі вчені: І. Адамушко, А. Данілова, Н. Кожевникова, С. Кормілов, Т. Ленкова, З. Смелкова, С. Сметаніна. Крім того, положення про сугестивність публіцистичного тексту розглядали В. Гвоздев, А. Данілова, М. Желтухіна, М. Яцимірська, а аспектам впливовості присвятили свої праці А. Баранов, М. Володіна, О. Кузнецова, А. Михальська, Г. Почепцов, М. Скуленко та інші.

Мета й завдання дослідження полягає у виявленні особливостей стилістичного функціонування метаекспресивів у друкованих текстах ЗМІ.

Досягнення цієї мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

- виявити експресивний потенціал у журналістських доробках;
- проаналізувати особливості метаекспресивів із погляду їх ефективності.

Об'єкт дослідження – реальні метаекспресиви, що функціонують як показник авторського стилю на шпальтах регіональних видань.

Предмет дослідження – якісне функціонування експресивних засобів образності й похідних утворень як засобу впливовості.

2. Методи дослідження

Основним методом дослідження став авторський метод метастилістичної комбінаторики, спрямований на виявлення ефективності образного потенціалу сучасного медіатексту. Методологічними процедурами метастилістичної комбінаторики були формально-структурна класифікація метаекспресивів, семантична й прагматична їх інтерпретація. Розроблений метод дав змогу вивести узагальнену схему опису металогічно насиченого газетного тексту на рівні впливовості. Виокремленню й системній характеристиці образних засобів медіатексту також сприяло застосування контекстуального аналізу, елементів компонентного аналізу, прийомів інтертекстуального зіставлення й концептуального аналізу, лінгвістичного моделювання.

3. Результати й обговорення

Аналіз численних текстів продемонстрував, що немає принципової різниці в підходах до виявлення публіцистичного потенціалу ефективних метаекспресивів, які реалізуються в текстотворчих ситуаціях за рахунок створення конотацій (актуалізація семантичної асиметрії, евфонії, авторських тропів і фігур).

Публіцистична образність, створена шляхом залучення асоціативних можливостей експресивної лексики, використовується для привернення уваги до об'єкта, події, факту, висловлення ставлення та оцінки до предмета, дії, а також для підвищення публіцистичної «цінності» самого матеріалу; належного художнього рівня тексту, його виразності, соціальної загостреності, милозвучності.

Асоціативні метаекспресиви створюються за допомогою актуалізації «внутрішнього» потенціалу номінальних значень, а також подекуди суто авторських змістових, звукових та стильових модифікацій [2, 74].

У тексті різних форм відображення дійсності функціонування експресивних засобів образності відіграє важливу роль у створенні його публіцистичності за допомогою як мовностилістичних засобів, так і змістово-асоціативних зв'язків.

Арсенал виражально-зображальних (експресивних) засобів збагачують передусім журналісти миколаївських обласних видань: А. Тюрін, Т. Коренківська, Н. Христова, В. Тонковид, М. Островська, В. Синявський. Їхні інформаційні, аналітичні та публіцистичні статті формують громадську думку миколаївської спільноти, висвітлюють актуальні питання життя городян, а також відображають процеси демократизації лексичного складу мови ЗМІ, її активне поповнення метаекспресивними одиницями. Потягуючи до публіцистичного тексту зі своїми узуальними значеннями, їх відтінками, здебільшого специфічною фонетичною організацією та формальними ознаками, метаекспресивні конструкції, поєднуючись із експресивами інших рівнів, часто набувають індивідуальних рис та ефективно впливають на реципієнтів, створюючи певні оцінні смисли.

Специфічних рис набувають передусім журналістські матеріали, що розкривають найболючіші проблеми, відтворюють реальність сьогодення крізь призму тих політичних, економічних, культурних подій, які впливають як на свідомість, так і на емоції читачів. Простежується не тільки активізація жанрів сучасної журналістики, а й використання нетипових мовленнєвих засобів, зосередження уваги реципієнтів на емотивно-аксіологічних значеннєвих планах лексичних одиниць, просодичних засобах, що беруть участь у моделюванні емоційно-оцінних значень [3, 119].

Лексика сучасних друкованих ЗМІ, що насичена метаекспресивами, належить до активних засобів вираження текстових доробків, а також є ознакою ідіостилу журналіста. Виокремимо деякі з них.

Парантеза – самостійний, інтонаційний і графічно виділений вислів, вставлений в основний текст, що має значення додаткового повідомлення, роз'яснення або авторської оцінки [4, 155].

Наприклад: Отже, залізничне начальство вирішило зекономити. Але на кому – на простих селя-

нах та їх дітях? І для чого тоді було викидати мільйони бюджетних гривень на шикарний ремонт вокзалу станції Березнегувате, адже ця будівля через відміну поїздів нині простоює без діла? 2010 року, коли здавали оновлений вокзал, сюди навезли чимало журналістів, перерізали червону стрічку, говорили багато красивих слів. От і не вір після цього балачкам про те, що на будь-якому будівництві «відмивається» значні бюджетні кошти [5, РП. – 2012. – № 12].

Українська експресивна лексика в мовотворчості журналістів репрезентована експресивними лексемами, експресивними значеннями та експресивними відтінками значень. Загальномовні експресиви зрозумілі й доступні кожному мовцеві, їх фіксують сучасні словники, а також більш чи менш часто вживають комуніканти. Потрапляючи до публіцистичного тексту зі своїми узуальними значеннями, їх відтінками, здебільшого специфічною фонетичною організацією та формальними ознаками, експресивні слова, поєднуючись із експресивами інших рівнів, часто набувають індивідуальних рис, стають фактом породження мовлення окремим індивідом і засобом вираження художньо-публіцистичного тексту, вивом його абсолютного антропоцентризму (апосіопеза, парцеляція, сегментація тощо).

Апосіопеза – зворот мови, вказівка в письмовому тексті графічними засобами на невисловленість частини думки [4, 94].

Наприклад: *Доки шлам не гряде...* [5, РП. – 2012. – № 8]. *Не кажи «го...», поки не виграєш* (на футбольну тематику) [5, РП. – 2012. – № 26].

Експресивний простір художньо-публіцистичного тексту стимулюється насамперед його лексичною підсистемою, модифікується у свідомості адресата та є своєрідною реакцією на текст, автор якого прагне видобути з кожної мовної одиниці максимальний емотивно-оцінний ефект і разом з тим уміло використати його експресивну функцію.

Еліпсис (від грецьк. – пропуск, недостача) – фігура поетичного синтаксису, різновид умовчання: позначає навмисний пропуск у реченні слова чи словосполучення, але про них можна легко здогадатися з контексту. Використовують із метою передачі швидкоплинних подій, схвильованості, радості, відчаю, трагізму. Надає мові особливого лаконізму, стрімкості, експресивності, а також допомагає уникнути повторення слів та однотипних реченневих конструкцій [4, 53].

Наприклад: *Інвалідність – від міліцейської палиці?* [5, РП. – 2012. – № 21]. *«Соборна вулиця» – дзеркало душі миколаївської культури* [5, РП. – 2012. – № 32]. *Школа на Алядах: стінка на стінку* [5, РП. – 2012. – № 8].

Парцеляція – це важлива стилістична фігура, що полягає в сегментації змісту висловлювання на окремі частини – інтонаційно-змістові одиниці, які йдуть одна за одною після роздільної паузи (на письмі – крапка, двокрапка) [4, 98]. Так сегментовані уривки увиразнюються, тобто актуалізуються. У текстах ЗМІ це спеціальний прийом, який надає синтаксичним конструкціям невимушеності та природності й сприяє їх експресивності.

Наприклад: *У Варварівці, де ми всі разом відстояли стадіон і не дали там збудувати автосервіс, почали розпускати плити, ніби я хотів побудувати АЗС на місці стадіону. Який цинізм!* [5, ВН. – 2012. – № 59]. *Що ніби сьогодні дитячі телеісторії сповнені скритими проявами садизму, гомосексуалізму, збочень, егоїзму, фемінізму... Чи так це?* [5, РП. – 2012. – № 40]. *Правосуддя по-первомайськи. Була б людина, а стаття знайдеться.* [5, РП. – 2012. – № 22].

Сегментація – різновид парцеляції, це винесення важливого для автора компонента висловлювання на початок фрази та перетворення його на самостійне називне речення, а потім дублювання його в іншій частині фрази [4, 54].

Наприклад: *«Закриття» школи у Новому Бузі – вигадки та реалії* [5, ЮП. – 2012. – № 30]. *Грибні захоплення: враження дорожче за життя* [5, РП. – 2012. – № 26].

Дбаючи про втілення своїх задумів, забезпечення оригінальності у висвітленні актуальних проблем життя народу, журналісти активно залучають значний арсенал експресивних засобів, якими позначені всі мовні рівні, особливо лексико-семантичний, що бере активну участь у відображенні фрагментів національної картини світу крізь призму власного «я». Наприклад, за рахунок епіфрази, градації тощо

Епіфраз – додаткове, уточнювальне речення або словосполучення, що приєднується до вже закінченої думки [4, 25].

Наприклад: *Є жертва. Отримайте вбивцю* [5, РП. – 2012. – № 22]. *Чиста водичка. Для кого дармова, а кому золота* [5, НН. – 2012. – № 25].

Градація (лат. «поступовість») – стилістична фігура, що дає змогу відтворити вчинки, думки, почуття або події в розвитку та сприяє експресивності тексту [4, 14].

Наприклад: *Спадаюча градація (антиклімакс): А ввічливість – візитна картка гідної людини. Вона властива і директору підприємства, і пересічному селянину* [5, Род.П. – 2012. – № 24].

Одним із синтаксичних варіантів градації є градація в питальному реченні.

Наприклад: *Де інвестовані гроші? Де постросний дозвіллевий клуб? Де результат?* [5, ВГ. – 2012. – № 41].

Інверсія – стилістична фігура, яка полягає в «порушенні чи зміні звичайного порядку слів із метою посилення виразності» [4, 39].

Наприклад: *Час прийшов прийняти виклик* [5, РП. – 2012. – № 28].

Актуалізація інверсивними засобами виявляється у винесенні комунікативно вагової частини на початок чи кінець речення.

Наприклад: (винесення на початок): *Не заради красного слівця; Аграрна нива має перспективу* [5, ВГ. – 2012. – № 41].

Лексико-граматичний рівень матеріалів обумовлюється закономірностями граматичних зв'язків (узгодження, залежність тощо), продиктованих мовними законами. Образний, експресивний та прагматичний рівні пов'язані з особливостями індивідуально-авторського стилю, манерою оповіді та природним «філологічним смаком» журналіста.

Мовний простір журналістів охоплює фактично всі лексико-семантичні елементи національної кодифікованої системи, яка має досить потужний арсенал засобів для увиразнення публіцистичного мовлення. Так, уживання нейтрального слова в одному контексті з оказіональними лексичними одиницями, які мають властивість забарвлювати сусідні складники висловлювання своїм звуко-смісловим потенціалом, формувати асоціативне емотивно-оцінне поле, залучати до нього будь-які інші текстові елементи, передбачає внутрішній взаємозв'язок досі віддалених словесно-виражальних фрагментів, які, зблизившись, моделюють нові експресивні смисли [3, 41].

Експресивний шар передусім є виразником внутрішнього світу (духу) автора, як і вся мова є віддзеркаленням народного духу: «Мова є немовби зовнішній вияв духу народів, мова народу є його дух, а дух народу є його мова», – зазначає З. Смелкова [3, 122].

У кожного журналіста є свій експресивний словник, власні способи трансформування лексичних значень, шляхи й засоби їх експресивізації та увиразнення візуально нейтральних лексичних одиниць, моделювання експресивних тропонімічних рядів, індивідуальне тлумачення окремих понять. Емоційно-оцінна конотація експресивного слова поширюється на все висловлювання, супроводжує та маркує ідіостиль окремого журналіста [6, 137]. Будь-яке висловлювання взагалі й у межах публіцистичного тексту зокрема, об'єктивно розраховане на адресата: конкретного або диференційованого, тобто належного до певної соціальної, вікової, професійної групи, із характерними для нього рівнями культури, освіченості, вихованості тощо. Експлікація експресивності висловлювання пов'язана з виявленням її джерела, яке формується передусім суб'єктом мовлення, його комунікативними намірами та оцінними висновками.

Мовленнєва природа текстів різних жанрів текстів ЗМІ передбачає системність у виборі мовних засобів вираження змісту. Визначальними факторами цієї системи є принцип об'єктивного подання інформації, що позбавлений суб'єктивного оцінювання, та інші суб'єктивності, за допомогою яких відображаються картини зовнішнього світу.

Однак у вітчизняній журналістиці утворилася ще одна система мовних елементів, які присутні в журналістських текстах поряд із констатуючими факт висловлюваннями і з елементами інформаційного опису, але спрямовані скоріше в бік руйнування узусу, мовлення, що інформує, ніж на його підтримку. Це система експресивних засобів, досить різноманітних за способом вираження, що мають одну, загальну для всіх прагматичну характеристику: усі ці засоби сприяють прояву суб'єктивності, а значить, подоланню жанрово обумовленої підкресленості об'єктивованості інформаційного тексту. У даному випадку спостерігаємо порушення узусу жанру (і ширше – подстилю в цілому) із метою більшого впливу на читача [7, 270].

Кожен жанр має свої експресивні можливості, передбачає свій тип експресем, жорстко пов'язаний із жанровими стандартами. Виразні можливості жанру також комунікативно регламентовані й переважно стандартизовані.

Висновки

Ефективність метаекспресивів гарантована в межах експресивного висловлювання, що має відповідні ознаки: свідомий чи несвідомий контакт із реципієнтом; бажання автора увиразнити свій текст і авторський стиль та здатність на висловлювання, що містить експресиви, і відповідно вплинути на емоційний стан читача, якісно змінити його, можливо, навіть підпорядкувати бажаному; авторське налаштування на змістову та стилістичну виразність, образність, текстотворчу індивідуальність; відсутність принципів обмежень чи заборон щодо використання експресивної лексики, яка породжує та збуджує високу почуттєву напругу та гаму образних зв'язків, асоціацій; доцільність, доречність, умотивованість, виправданість і максимальна ефективність вживання відповідних експресивних слів у межах висловлювання.

Сприймання експресивного висловлювання – це процес і результат мовленнєвої діяльності людини (читача, слухача), спрямованої на розуміння думок та емоцій автора, з урахуванням того, що будь-яке висловлювання становить собою вираження певної позиції мовця до інших комунікантів, тобто його вербальну егоцентричність.

Аналіз виявив, що жанрова текстотворчість журналістів становить царину, де найрізноманітніші метаекспресиви різних рівнів відзначаються особливою виразністю й образністю й характеризуються власними закономірностями функціонування. Уживання метаекспресивів у публіцистичних текстах безпосередньо пов'язане з вимогою Л. Булаховського. Після перефразування вона звучить так: журналіст має право й разом із тим обов'язок бути оригінальним, мати свій індивідуальний стиль.

Слова, що відрізняються металогічністю, легко відтворюються в уяві, мають більшу силу навіювання, ніж абстрактні та неконкретні. Образні конструкції, насичені яскравими характеристиками, мають дієвішу впливову силу. Особливим чином словесно виділена конструкція відображає ставлення до описуваного, суттєво збільшує емоційне ставлення до обговорюваної проблеми.

Список літератури

1. Скуленко М. І. Фактори ефективності журналістики / М. І. Скуленко // Журналіст України. – 2011.– № 11. – С. 35–39.
2. Ленкова Т. А. Медіатекст в світлі текстообразуючих стратегій / Т. А. Ленкова. – М. : Книжний дом, «Либроком», 2011. – 136 с.
3. Смелкова З. С. Риторические основы журналистики / З.С.Смелкова. – 4-е изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2006. – С. 112-125.
4. Святовец В. Ф. Словник образотворчих засобів. Тропи та стилістичні фігури : [навч. посібник]. – К.: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2003.
5. Миколаївські обласні газети періоду 2015-2017 років: «Рідне Прибужжя», «Южная Правда», «Вечерний Николаев», «Николаевские новости», «Родной Причал», «Наш город Николаев».
6. Дугин Е. Я. Создание смыслов в электронную эру: Методология и техника новых знаний и образов в массовой коммуникации и PR / Е. Я. Дугин. – М. : Красный пролетарий, 2005. – 296 с.
7. Яцимирська М. Медіатекст як продукт журналістської творчості: психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій / М. Яцимирська, Н. Драган // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 267–276.

References

1. Skulenko, M. (2011), «Factor of Effectives of Journalism», *Zhurnalyst Ukrainy*, no 11, pp. 35–39.
2. Lenkova, T.A. (2011) *Media Text in the Light of Text-forming Strategies*, Knizhnyiy dom, «Librokom», Moscva, 136 p.
3. Smelkova, Z. (2006) *Rhetorical Basis of Journalism* Flinta, Nauka, Moscva, 318 p.
4. Svyatovets, V.F. Slovnnyk obrazotvorchih zasobiv. Tropy ta stylistychni figury (Metodychni rekomendatsiy do kursu z teoryi literatury) : [navch. posib.] / V. F. Svyatovets ; za red. V. V. Rizuna. – K. : In-t zhurnalistyky KNU im. Tarasa Shevchenka, 2003. – 178 s.
5. Mikolayivski oblasni gazety periodu 20012-2016 rokiv : «Ridne Prybuzhzhya», «Yuzhnaya Pravda», «Vechirniy Mykolayiv», «Nikolaevskie novosti», «Rodnoy Prichal», «Nash gorod», «Vasha gazeta».
6. Dugin, Ye.Ya. (2005), *Creation of Meanings in the Electronic Age*, Krasnyy proletariy, Moscva, 296 p.
7. Yatsyimirska, M. (2007) «Media Text as a Product of Journalistic Creativity», *Visn. Lviv. un-tu. Ser. Zhurnalistyka*, no 30, pp 267–276.

Стеколыщикова Валентина Андреевна, кандидат наук по социальным коммуникациям,
доцент кафедры журналистики и информационных технологий Николаевского межрегионального университета
развития человека, ВУЗ «Университет «Украина»» (г. Николаев, Украина)

СПЕЦИФИКА И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТАЭКСПРЕССИВОВ, КОТОРЫЕ УСИЛИВАЮТ ВИРАЗИТЕЛЬНОСТЬ ЖУРНАЛИСТСКИХ ТЕКСТОВ В РАЗНЫХ ФОРМАХ ОТРАЖЕНИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ (по материалам региональных изданий)

Проанализировано использование экспрессивных средств образности как определенных выразительных доминант газетного языка, существенной части его образного словоупотребления, что непосредственно служит углублению содержательной структуры журналистского произведения, помогает наладить активный, живой, заинтересованный контакт с читателем.

Определению и системной характеристике образных средств в медиатексте способствовало применение контекстуально-элементов компонентного анализа, приемов интертекстуального сопоставления и лингвистического моделирования.

Ключевые слова: экспрессивные средства образности; медиатекст; тропы; функционально-смысловое единство; выразительность журналистского текста.

Stiekolshchykova Valentyna Andriivna,

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor of the Department of Journalism and Information Technologies,
Nikolaev Interregional University of Human Development University of Ukraine (Nikolaev, Ukraine)

**SPECIFICITY AND CONFORMITY OF THE USE OF METAXPRESSIVE MEANS OF LANGUAGE, WHICH INTENSIFY
THE EXPRESSIVENESS OF JOURNALISTIC TEXTS IN VARIOUS FORM OF REFLECTION OF REALITY**

To analyse the use of imagery expressive means, as certain expressive dominants of the newspaper language, substantial part of its imaginative word usage which directly serves for extending of the semantic structure of journalistic text, helps to set active, living, concerned contact with a reader.

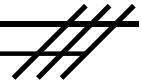
Research methodology. The use of author's method of metastylistic combinatorics, aimed at identifying the efficiency of imaginative potential of modern media text has assisted the identification and systemic characterization of metaexpressive means of media text. Methodological procedures of metastylistic combinatorics were the formal-structural classification of tropes, figures and phenomena, and their semantic and pragmatic interpretation. In addition, the logic and structural method, contextual analysis, elements of component analysis, methods of intertextual comparison and conceptual analysis, linguistic modeling have been applied.

Results. As means of expressing the sophistication and emotional appraisal with the effect of the accuracy of style, metaexpressive means in media texts is used to achieve three main goals that can interact: to draw attention to the meaning through the form; to increase the perception of the semantic features of the used linguistic units; to form an estimating relation to the depicted fact.

Novelty. The most urgent and not well-studied is the consideration of metaexpressive means as the tool of effective influence on the recipient in metalinguistics and communication theory. New organization of linguistic elements, non-traditional metalogic methods of categorization, is related to the search for a semantic depth of presentation and to overcoming automatism in the process of perceiving the facts of speech. Reliance on metalogic components supports the interest to the text and organizes a special process of its perception.

Keywords: imagery expressive means; mediatext; trope;, functionally-semantic unity; expressiveness of journalistic text.

СОЦИЈАЛНИ КОМУНИКАЦИЈИ И ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГИЈИ

УДК 007 : 304 : 659.3

ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ПОЛИТИКА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Проф. др Љубо Пејановић,

(Нови Сад, Србска)

Проф. др Миле Ракић,

(Београд, Србија)

Марија Митић дкн

(Нови Сад, Србска)

Савремена безбедносна политика и животна средина

Основни је услов и циљ сваке државне политике, па и политике безбедности је опстанак државе и друштва у целини, а услов за опстанак државе и друштва је њена безбедност. У том смислу сврха свих деловања државних институција усмерена је између осталог, и на овом плану. Све наведено представља оквир безбедносне политике, а која има за циљ стварања организације којом се остварују унутрашњи и спољни услови безбедности државе и друштва, тј националне безбедности. Остварење националне безбедности у редовном стању је услов за остварење безбедности у настанку ванредне ситуације, проузроковане било од које претње и опасности која се није могла спречити у редовном стању и због чега је проглашена ванредна ситуација.

У том смислу, одређивање појма националне безбедности условљен је постојећем стању како у унутрашњим границама тако и изван граница наше земље. Појам безбедности се одређује по основу свеукупних политичких, војних и безбедносних кретања и постојаности угрожавајућих претњи и опасности по безбедност државе и друштва у целини. Савремено доба у ери технолошко-техничког напретка, дошло је и до савременог облика претњи и опасности по светску и националну безбедност, у којем времену многе државе нису у стању обезбедити сигурност своје државе и друштва. У том смислу, под националном безбедношћу сматра се осутност или непостојање страха од настанка претњи и опасности по сигурност државе и угрожавање њених националних интереса. „Међународна енциклопедија друштвених знаности дефиница националну сигурност као способност државе (нације) да своје унутарње вриједности заштити од вањских опасности.“¹ Свака могућа претња и опасност или настанак тих претњи условљавају угрожавање државе и друштва, а тиме и настанак ванредне ситуације у којој се врши заштита и санкционисање последица које могу проистећи у складу са расположивим могућностима.

У сваком организованом друштву централно место заузима политичка власт. Сви други облици организације власти у оквиру подсистема једне државе су зависни од политичке власти. Међутим „ феномен политике не обухвата само државу, нити се поклапа искључиво политиком влашћу у њеном

¹ С. Таталовић А.Гризолд В. Цвртила, Савремена сигурносна политика, Голден маркетинг-Техничка књига, Загреб, 2008. стр.19.

унутрашњем и спољнем аспект. Стога је најзначајније да политика у демократском и цивилном друштву не треба да има директан утицај на безбедносну структуру и спровођење закона, осим у случају кад се у Парламенту доноси закон. На тај начин они од парламента добијају демократску легитимацију за примену државне силе у очувању безбедности друштва у случају његове угрожености. Основни предуслов за наведено јесте обликовање и спровођење оптималне безбедносне политике.

Политика у ширем значењу подразумева усмеравање људске делатности у одређеном правцу ради остварења оптималних циљева. Усмеравање друштва политика врши уз помоћ успостављања државне власти. Затим се може рећи да је политика уметност владања, а ако је то тако безбедносна политика имплицира потребу да на конзистентан начин се ослањања на истраживање науке о заштити и безбедности.²

Међународна политика безбедности заснива се на међународним конвенцијама о поштовању људских права, права на безбедност и сигурност по јединственим критеријима у оквиру планираних и усвојених докумената и међународног права. У том смислу је потребна међународна колективна политика у елиминисању свих облика претњи и угрожавања, као и спровођењу потребних мера и активности у спречавању и сузбијању угрожавајућих облика претњи и насиља.

Колективном политиком безбедности обезбеђују се права и обавеза свих чланица међународне заједнице да обезбеђују потребна демократска људска права и гаранцију за безбедност друштвеног и правног уређења, као и сигурност људи и њихове имовине.

Циљ мера, радњи и активност безбедности проистичу из међународног права и међународних конвенција, као и споразума и међудржавних договора да се обезбеди сигурност сваком грађанину и његовој имовини, као и неповредивост државних граница.

Правни акти организације уједињених нација

Организација Уједињених нација (ОУН) је светска организација држава, настала на основу Повеље уједињених нација усвојене у Сан Франциску, 26.06.1945. године с главним органима, а то су: Генерална скупштина, Савет безбедности, Економски и Социјални савет, Старатељски савет, Међународни суд правде и Секретеријат.

Универзална организација о правима човека усвојена 10.12.1948. са корпусом људских права, између којих није регулисано право на здраву животну средину.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, усвојен 1966. године такође не регулише право на здраву животну средину.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода усвојена 1950. године. Између многобројних докумената о праву на рад ни у овој конвенцији право на здраву животну средину није ни споменуто.

Европска социјална повеља из 1961, допуњена 1988, 1991 и 1995. године, са мноштвом докумената о праву на рад, између којих је регулисано право на безбедне и здраве услове. Овим документом исправљена је неправда из других докумената, да запослени има право на здраву животну средину.³

Протокол из Кјота

Прихватање и ратификација протокола према образложењу на Скупштини представља документ од политичког, економског и правног значаја за Републику Србију. Њехов је велики значај за заштиту животне средине и чистих технологија у области заштите животне средине. Усвајањем закона на основу Протокола и предузимањем адекватних мера које су предвиђене, постигло би се смањење количине издувних гасова од саобраћаја у урбаним насељима.

Протоколом се указује на утврђене обавезе индустријско развијених земаља о смањењу емисије штетних гасова са ефектом стаклене баште, док за земље у развоју, међу којима је и Република Србија, протоколом се не уводе нове обавезе.

Оквирна Конвенција Уједињених нација УН о примени климе (Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change), је додатак међународном споразуму о климатским променама, потписаних са циљем смањења емисије угљен диоксида и других гасова који изазивају ефекат стаклене баште. Протокол је потписало 170 држава децембра 2006. године. Протоколом се смањује испуштање шест гасова који изазивају ефекте стаклене баште, као што су: угљен диоксид, метан, азот,-диоксид, флуороугљоводоник, перфлуороугљоводоник и хекафлорида.

Све је то условљавало у задње време повећање наведених гасова у атмосфери због коришћења фосилних горива у индустрији, саобраћају и тд. Све је то допринело глобалном загревању и климатским

² Рамо Маслеша, Теорије и систем сигурности, магистрат-Сарајево, Сарајево, 2001. ст. 137.

³ Радно право, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2007. (Практикум радног права) стр.23.

променама. САД и неке мање су одбиле ратификовање протокола из Кјота, што потврђује да ће исте и даље избегавати примену прописа као и предходних. Економски развијене државе су те које су угрозиле животну средину и атмосферу уопште, због чега је дошло до пробијања сунчевог омотача и претње по безбедност здравља живог и уништења дела биљног света.⁴

Устав Републике Србије

Република Србија има свој уставни акт (Сл.Гл. РС1/90), којим се прокламује једнакост грађана у правима и дужностима без обзира на рад,пол, рођење, језик, националност, припадност, вероисповест, политичка и друга уверења, образовање, социјално порекло, имовинско и друго својство. Уставом Републике Србије регулисано је право на безбедност здравља на раду (заштита на раду)⁵, што је један од основних права на здраву животну средину. Уставним правом није посебно разматрано право на здраву животну средину, већ је то право пренешено на законска документа. Без обзира на решење правним актима, здрава животна средина је право сваког грађанина и исто је морало бити разматрано и уставним актима.

Уставни основи у заштити животне средине

Предходни Устави СФРЈ, СРЈ и Републике Србије у садржајним основама увек су имали у уређену заштиту животне средине. У Уставу бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије чланом 97 регулисано је питање права на заштиту животне средине. „ Поменути Уставом радни људи, грађани, организације удруженог рада и политичке организација, имале су право и дужност да обезбеђују услове за очување и развој природних и радом створених вредности човекове средине, као и да спречавају и отклањају штетне последице које загађивањем ваздуха, тла, воде, водотока или доводе у опасност живот и здравље људи.“

Уставом Републике Србије из 2007. године у чл. 74, такође је регулисано право на здраву животну средину и на благовремено потпуно обавештавање о њеном стању. Затим свако, а посебно Аутономне покрајине (Косово и Метохија и Војводина), одговарају за заштиту животне средине. Свако је дужан да чува и побољшава животну средину.

Што се тиче дела Републике Србије тј на Косову и Метохији, животна средина није у потпуности очувана већ је нарушена изазивањем ратних дејстава у којима су део међународних снага и део албанског народа нарушили животну средину бомбардовањем и паљењем имовине делу становништва, овог простора. Затим оружане снаге НАТО пакта су нарушиле животну средину на целом простору бивше СРЈ из ваздушног простора бацајући бомбе са биолошко-хемијским и нуклеарним материјама. Овим ничим изазваним актом и без одлуке Савете безбедности Уједињених нација повређен је Устав бивше СРЈ, у чијем саставу су биле Република Србија, и Република Црна Гора. Од тих последица већи део грађана изгубио је живот, док је велики број лица оболео од непознатих болести, а материјална и природна богатства су уништена и затрована, док је животињски свет угинуо за сада невиндетираним тачним бројем, а ради се о непроцењивим вредностима.

Еколошко право

„Свако људско друштво, користећи природне ресурсе, преграђујући природу, развијајући се, временом је уочило да у тим процесима морају бити поштована одређена правила природе, а истовремено, да због њих морају бити донешена све прецизнија друштвена правила понашања, да би се ови процеси несметано одвијали. У таквој ситуацији правници су почели да размишљају о томе да, кад се говори о: производњи енергије, коришћењу воде и водотока, шума или обрадивог земљишта, исте процесе ваља што прецизније регулисати.“⁶ Сагледавајући све наведене аспекте, управо да би што ефикасније реаговали на растуће проблеме угрожавања и повреде животне средине, неопходно нам је потребно и реаговање и правним средствима.⁷

Еколошко право као интегрални део правне науке, заслужује озбиљнија истраживања и наставно изучавање, а самим тим формирање предметне целине. Екологију као мултидисциплинарну науку не изучава само правна наука, већ и социологија као хуману науку, медицина и наука безбедности. Поједини правници у правној науци (ecos), сватају искључиво као животну средину у њеном ужем значењу. Ако анализирамо екос као појам који означава животну средину са којим би означили његову дефиницију за екологију као научну дисциплину. Да дефиниција би била усмерена на неки локалитет, као ужи део екологије. Екологија је наука која обухвата целокупну атмосферу у смислу здраве средине,

⁴ file/ F /23.01.2008/ Kjoto %201.htm

⁵ Исто стр.31

⁶ Владан Јолджић, Еколошко право у транзицији-пример Србије, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд,2007. стр.27

⁷ Исто стр.9.

стога заслужује једно правилнију и комплетнију дефиницију која бих оправдала њену целовитост. Посматрајући реч **ecos** или старогрчким језиком **oikos** која у преводу означава кућа, станиште. Стога се може поставити питање дали екологију подразумева само кућа или нечије станиште које подразумева ограничени простор. Према томе екологију као науку морамо посматрати у више научних дисциплина и иста заслужује озбиљнија истраживања и поштовања њених природних правила.

Закон о основама заштите животне средине

Овим законом уређени су принципи, критеријуми и мере којима се обезбеђује здрава животна средина у Републици Србији. У остварењу заштите животне средине учествују грађани, предузећа, установе, државни органи и друга правна лица. Заштита животне средине подразумева низ мера ради спречавања угрожавања животне средине, очувања природне равнотеже и рационалног коришћења природних богатстава. Природне вредности или богатства подразумевају ваздух, вода, море, земљиште, шуме и биодиверзитет.

Загађивање екологије или животне средине подразумева уношење, остављање и производња загађујућих материја којима се угрожава животна средина. Загађење се остварује људским делатностима (производња, отпад, испаравања, и кварови на постројењима) и природним процесима (вулкани, земљотреси, ветрови, олује, поплаве, велике падавине и сл.), који наносе последице по живи и биљни свет.

Загађујуће материје подразумевају садржаји чија испуштања у атмосферу, ремете њен природни састав, особине или интегритет. Мисију концентрације загађујућих материја у животну средину сачињавају повећана количина загађујућих гасова, пара, отровних прашина, прљавих технологија из индустријских објеката, превозних средства загађеног биља, воде, ваздуха и природе од велике количине прљавштине и остављеног, а не заштићеног отпада.

Све су то облици и узрочници загађења животне околине, услед чега долази до заразних болести, обољења, повреда и тровања живог света, а и оштећења и уништења биљног света.⁸

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

„Под појмом животне средине подразумева се окружење човека на планети земље, у „реактору“ у којем се свакодневно одвија огроман број процеса и промена. У сваком систему међузависних процеса је човек, у средишту окружења повезаних средина у динамичној равнотежи: ваздух, храна, вода и земљиште. У екосистему – систему сложених међуутицаја, човека као свесно биће делује и налази се у двојакој улози: као прималац, и као предаваоца утицаја на животну средину.“⁹

Тежња појединих аутора за изучавањем екологије као науке у смислу формирања целине предмета, а нашто правници указују на сложеност проблем, који се исказује у самом одређењу имена предмета тј правне гране у правним наукама у настајању. Међу првим истраживачима и мишљењем да екологија мора имати своје месту као предмет је проф. Славољуб Поповић, а који је приступио размишљању о овом проблему још 1975 и идући даље трагајући за појмом и објектом правног термина, природе и животне средине.

Говорећи са различитим аспектима о проблематици изналажења правног термина еколошких вредности, бројни страни аутори користе изразе еколошко (Ecology Law) и право животне средине. Правни истраживачи још увек трагају за правним термином одређења предмета и његовог места у правној науци.¹⁰ Док истраживачи безбедносних наука своју теорију и истраживање посматрају у фактору угрожавања животне средине.¹¹ Угрожавањем животне средине бави се и економска наука, а једно од истраживања посвећено је питањима економског и друштвеног развоја који се испољава у свом најразвијенијим и најугроженијем виду свог развоја. Економска теорија и проблеми човекове животне средине углавном приступа прилично на традициони начин. То значи да су се настали проблеми и њихове појавне манифестације разматране претежно парцијално, као што је спољашње деловање тржишта.

У домену економске теорије и њеног односа према човековој животној средини представља изазов истовремено пружајући могућност да се спознаја и разумевање ове сложене проблематике подигне на нешто виши ново.¹²

Заједно са заштитном функцијом друштва у проучавању спада и научна дисциплина заштита животне средине, која је релативно нова у односу на друге дисциплине и односа друштва према

⁸ Закон о основама заштите животне средине Републике Србије.

⁹ Владан Јолдџић, Еколошко право, Београд, 1998.

¹⁰ Владан Јолдџић, Еколошко право државе у транзицији-пример Србије, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2007. стр.12.

¹¹ Зоран Кековић, Држава безбедност и животна средина, Задужбина Андрејевић, Београд, 1999. стр.15

¹² Михаило Црнобрња, Човекова животна средина и економски развој, Пословна Политика, Београд, стр.9.

опасностима којим се угрожавају основни услови за здраво живљење. У систему безбедности као предмет проучавања животна средина, мора наћи своје место као заштитна функција државе и друштва. Увођењем заштите животне средине као предмет изучавања, мора бити разграничен од других научнозаштитних функција. Заштита животне средине иако је присутна у науци од раније, још увек није нашла своје место коме припада и да је равноправна са другим наукама. Као предмет истраживања нашла се у више наука као што су: правне, безбедносне, социолошке, медицинске. Економске, биолошке, хемијске и друге науке. Као и остале научне дисциплине, заштита животне средине указује на две тенденције. Једна је интеграција са сродним наукама и диференцијацију којом се обележава постојеће стање. Покушај интеграције са другим наукама је узрок њене неразвијености и могућности осамостаљења. Заштита животне средине је друштвено научна дисциплина из комплекса сродних друштвених наука, а по свом карактеру и предмету припада правно-безбедносним наукама.

У временима која долазе, модели националне државе, индустријске државе и државе благостања на вероватније ће уступити место моделу еколошке државе. То захтева темељно преиспитивање свих функција заштите и превентиве животне средине и природе у целини.

Глобални интереси еколошке равнотеже све више диктирају опатснак државе, независно од њихове воље да своју безбедност и безбедност својих грађана веже за светске токове и процесе. Еколошка безбедност постаје безбедност свих грађана (*sui generis*), јер да би се безбедно деловало, мора се еколошки мислити.¹³

И овим мишљењем се потврђује да екологија има своје месту и да се посматра као предмет посебног изучавања, у систему безбедности.

Појам и дефиниција екологије

Реч екологија потиче од грчке речи која значи и подразумева науку о односу организма (биљака и животиња) према околини, о његовом смештају и појављивању у простору или науку о начину живота животних заједница и о односима који владају између живих бића.¹⁴ Док војно, екологија се подразумева као уништавање и загађивање природе и животне средине и људи.¹⁵ Криминологија, екологију подразумева као посебан вид криминалитета који има за последицу загађивања воде, ваздуха и земљишта у већем обиму и на ширем подручју.¹⁶ Дакле, „Ecological disaster, represent and environmental crime because they are not justified or permitted, which means, the special and specific type of crime, which threatens the entire environment and the life in it.“¹⁷

Права дефиниција једног предмета, односно његовог појма треба бити таква да омогућава објективно сватање суштине. Свакој општој теорији па и теорији науке о безбедности апстрактни систем основни и полазни појам јер се и сам појам безбедности у свом општем полазном основу дефинише, пре свега, као мисаона конструкција која се може изразити разним симболима.¹⁸

„Под животном средином се подразумева сви живи и неживи делови планете – литосвер, биосвер, атмосферсвер и стратсвер. Термин животна средина односи се на физичке и биолошке системе и везе између њих. Различите од политичких, економских и других социјалних система, као и на питања остваривања повратног утицаја ових система на људске животе. Унутрашње животне средине (оштећене озонским омотачем, климатске промене, уништавање шума и животињских врста, загађење воде и тд.) Постало је крајем XX века глобални проблем безбедности. Проблем животне средине по неким ауторима представља једну од три најважније области глобализације. Првенствено се односи на еколошке проблеме који прелазе националне границе и могу се сврстати у две групе: проблем који се јавља као последица одређених природних процеса и феномен независно од деловања човека и еколошки проблем који су последица деловања различитих друштвених, политичких и економских динамика у свету. Већина истраживача посебно издваја појаву озонских рупа као последица глобалног загревања, киселе кише, смањење обрадивог земљишта, сиромашење виталних ресурса (нафта, дрво и др.) итд.¹⁹

Један од великих опасности по безбедност екологије представља нагло загревање атмосферсвер.

Наглим загревањем долази до концентрације различитих отровних гасова, који изазивају отапање ледених пространа, чиме се ослобађа велика количина ледене воде услед чега долази до наглог

¹³ Зоран кековић, Еколошка безбедност у систему Безбедности, Зборник радова, факултет Цивилне одбране, београд, 2001. стр. 189.

¹⁴ Љубо Мићуновић, Савремени речник страних речи, Књижевна заједница, Нови Сад, 1988. стр. 157

¹⁵ Војни лексикон, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 124.

¹⁶ Живојин Алексић, Милан Шкулић, Милан Жарковић, Лексикон криминологије, Живојин Алексић, Београд, 2004. стр. 70.

¹⁷ Пејановић Љубо, Influence of the human factor criminal activities on the ecological disaster in the republic of Serbia, Institut za zakonodavstvo i upravqawe, Zbornik radova, Tula-Rusija, 2015. Str. 114-115

¹⁸ Миле Ракић, Миљана Ђорђевић, Превенција угрожавања животне средине у функцији развоја друштва, Институт за политичке студије, Београд, 2007. стр. 14.

¹⁹ Младен Бајагић, Основи безбедности, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007. стр. p142.

пораста водостаја и поплева, чиме се намећу нови и додатни проблеми по угрижавање живота на потопљеном простору који је огроман. Поред наведеног долази и до климатских промена и наглих појава увећане температуре у односу на нормалну или наглог опадасња температуре, а тиме и до повећаних падавина у доба кад им није право време.

Загревањем атмосфере, повећањем температура, настанак падавина стварају се велике промене које организми живих бића, па и биљног света не могу нормално прихватити услед чега долази до појаве обилења код живог света и уништења биљног.

Загађење вода

Од свих природних ресурса вода је на површина земље заступљенија у највећој мери и покрива око 70% земљене површине, док од укупног волумена воде приближно је 80-90% под морским водама. Количина воде која је непосредно расположива за људске активности представља само 0,002% укупне количине воде. Док количина слатке воде која се може користити је 96-97% су подземне воде, око 2% су језерске воде, а само 1% су водотоци.²⁰ Анализирајући количину питке воде и воде која је могуће за коришћење, количине су веома мале у односу на количине отпадних материја које се мешају са овим водама и тиме се угрожава еко систем и екологија уопште. У честим случајевима те воде нису употребљиве ни за пиће ни за шире потребе. Ако је у овом времену такво стање вода у том случају будућност вода и живот без чисти вода биће немогућ и већ представља алармантно стање и упут за брзо реаговање у заштити вода и еко система.

Стога је и најпогоднија за смештај отпадних материја којима је у великој мери загађена. Загађивање вода један је од највећих опасности по безбедност и живог и биљног света, који у целини опстаје захваљујући чистим водама. Воде се загађују природним непогодама и људским активностима.

Вода за пиће се загађује природним непогодама на више начина као што би могли бити:

- Услед земљотреса након чега долази до рушења објеката, канализација, индустријских постројења, складишта заразних, опасних и експлозивних материја, које се мешају са подземним и површним водама, као и настанком поплава.

- Услед одрона, клизања и понора земљишта приликом чега долази до препречивања токова воде, након чега и до излива воде у веће површине приликом чега долази до мешања са загађујућим материјама.

- Приликом удеса на постројењима, резервоарима са опасним материјама, удеса ваздухоплова, удеса транспорта са опасним материјама, експлозије складишта, удеса пловних објеката из космоса и слично, након чега долази до просипања отровних и опасних материја и њихово спајање са земљиштем и водама.

- Бацањем опасних материја у воде или близини вода приликом чега долази до излива и сливања у воду, а самим тим и мешања са водама које се загађују,

- Градске канализације у које се просипају заразне, загађујуће и прљаве материје које се путем цевовода изливају у речне токове, а немају пречистаче вода који би морали постојати на сваком канализационом чворишту у близини водотока у који се улива канализација.

- Пловни објекти са туристима, посадама, војницима и криминалцима, приликом путовања у водама избацују прљаве и загађујуће материје које остају у водама и исте загађују и које служе неке од њих као храна живом свету у водама који се трују и угину и тиме додатно загађују воде. Затим сами пловни објекти избацују велику количину гасова, дима и отпадних плинова из мотора, као и од настанка хаварија од којих се веће количине материја распадају у водама. Такође долази до различитих удеса пловних објекта са великим количинама заразних и прљавих материја, које се мешају са водом и тиме иста постаје загађена.

- Бацањем медицинског и сличног отпада у контејнере за смеће, које се извози на смеђишта, а услед поплава исто се меша са водама и тиме загађује вода са веома отровним и опасним по живот материјама.

Стога се стиче закључак, да су воде или вода за пиће сировина бе које живи и биљни свет не може опастати, у великој мњери загађена уколико се не приступи заштити исте, живот на земљи ће бити немогућ.

Загађивање слатких вода

Вода је природни ресурс која се редовно обнавља, међутим њено коришћење је ипак ограничено без обзира а обнављања. Њемо коришћење из дана у дан све више се повећава, а на основу обнављања много је веће. Наручито повећано коришћење условљава загађеност питки вода, чиме се условљава повећање потрошње чистих пијаћих вода. Повећање и потрошњу чисте воде чине становништво и индустрија, којој се у великој мери потребна чиста вода за производњу средстава која користе људи и

²⁰ Фраљо Ванчина, Човскова околина, Загреб, 1998. стр.45.

животиње. Према истраживању и забележеним подацима у САД за последњих педесет година потрошња је увећана за седам и више пута у односу на ранији период, док у последњих двадесет година се увећала троструко.

Проблем у несташици воде суочава се и наше друштво које је у последње време извршило драстичну сечу шумског блага које подпомаже увећање воденог стања, као загађења вода која су све више израженија. Повећањем потрошње воде условљено је и повећањем отпадне воде која је загађена и која није за употребу, а истовремено та отпадна вода се меша са чистим водама и тиме увећава количине загађених вода. „Стога се стиче закључак да су воде или воде за пиће, сировина без које живи и биљни свет не може опстати, у великој мери је вода загађена.“²¹ Такође је неопходно споменути загађења ваздуха, воде и земљишта запрашивањем из ваздуха услед чега долази до загађења, а тиме и оболења живих бића. „Према сведочењу здравствених радника, у порасту су мелигне болести, болести респиративног система, поремећај срчаног рада, кожних осипа, астми и слично“²²

Загађење чисте воде у гдадским и урбаним насењима, у директној је последици испуштања отпадних вода из индустријских постројења, градских канализација и семтичких јама, настанком природни падавина које спирају отпадне материје и исте мешају са подземном водама и тиме са водама у водотоцима, језерима, мочварама и морима. Док у сеоским насељима загађење вода настаје мешањем са семтичким јамама, отпадним материјама и нелегалним депоновањем отровних и загађујућих материја.

Затим на пољопривредним имањима се користе воде за наводнавање земљишта у коме се налазе отровне и заразне материје настале прскањем воћа и биља са пестицидима који се мешају са водом и природним падавинама и тиме загађују подземне воде и воде у речним токовима, језерима и мочварама. Исто тако на тим имањима налазе се фарме са домаћим животињама у чијим просторима се налазе велике количине стајског дубрива, течности (осоке) настале од мокраће у којој су садржане веће количине амонјака и исте се мешају са водама и додатно повећавају њихово загађење. Прскањем воћа, поврћа, житарица и другог биља пестицидима у великој мери се врши тровање земљишта путем кога и вода.

На основу навесеност може се закључити да су питке воде о великим количинама загађене и све више се загађују, чиме се угрожава укупна животна средина, а тиме представља претња по безбедност здравља живих бића.

Загађење морских вода

Загађење морских вода старо је колико и цивилизација, а у предходним периодима загађење мора је било у мањим количинама и није се посебно посвећивала пажња овом проблему. Време савременог света и његовог развоје у технологији и индустрији повећала је угрожавање у тој мери да је дошло до критичне тачке због чега је овај проблем и пиостао тема истраживања и борбе у заустављању муњевитог угрожавајућег фактора.

Савремена технологија и техничко унапређење транспорта нафте, њених деривата и других материја, омогућило је транспорт огромних количина ових деривата воденим путевима. Велики, огромни и многобројни танкови са дериватима представљају одавно велику и непрекидну опасност по загађивања морских вода. Огромни танкови са великим количинама терета у виду нафтених деривата, на којима често долази до техничких кварова и удеса, при чему се у море излију огромне количине нафтених деривата приликом чега се узрокују несагледиве последице са катастрофалним размерама.

Поред теретних танкера морским водама и многобројним примерцима пловне бродови, војне подморнице, чамси и друга пловећа средства који у море испуштају такође велике количине нафте приликом удеса, техничких кварова, намерних просипања, као и велике количине сагорелих гасова од погонских горива и мазива, па и отпада од различитих средстава.

Приликом истраживања морских дубина и тагања за нафтом, такође се кроз бушотине у море испуштају велике количине нафте и другог земних гасова, па и нафтовода који се полашу испод морских вода за транспорт нафте и другог подземних гасова. Према неким подацима годишње се испусти у море око 2-10.000.000 тона угљиководика нафте, а која се помоћу водених струјања преноси до обала и тиме наноси велике штете на обалама по живи и биљни свет.

У морске воде такође приспевају огромне количине отпадних и загађених вода из канализација, индустријских постројења и других објеката из којих се избацују загађене и отровне материје и средства.

Ако анализирамо колико се у морске воде избаци отровних и загађених материја из индустрије, домаћинства, пловних објеката и слични, не може се ни предпоставити које количине отровних,

²¹ Пејановић Љубо, Основи животне средине и екологије, Факултет за правне и пословне студије др Лазар Вркатаћ, Нови Сад, 2016. Стр.142-143.

²² Бранко Хабуш, Милутин Атељевић, Љубо Пејановић, Еколошке последице злоупотребом авиона цивилног ваздухопловства, А-Ш ДЕЛО, Београд, 2016. стр.59-60

гадних и заразних материја се избаци у морске воде приликом проба пловећих објеката, нуклеарних експлозивних направа за масовно уништавање, као и ракетних пројектила из војних објеката и испитних ракетних система за истраживање космоса. У том смислу загађење човекове околине на водама и пребацивање отпадних материја на копно са мора је катастрофално и указује на последице огромних размера по човечанство и његову егистенцију.

Загађење ваздуха

Изворе у загађењу ваздуха можемо сврстати у три групе, а које подразумевају:

1. Сагоревање као најраспорострањенији извор загађења ваздуха, која настају из кућних и индустријских ложишта. Из димњака или ложишта истичу непотпуно сагорели димови и гасови угљенводоник, угљенмоноксид и сл. који оксидирају у сумпорне оксиде. Ова врста загађене материје је један од угроживача човекове околине. Што се тиче индустријских постројења додатан проблем престављају груписани индустријски објекти на малом простору, а који избацују из својих ложишта огромне количине гасова на малом простору, који се задржавају у ваздуху и временом падају на земљишни простор чиме у потпуности загађују целокупну околину на једном одређеном простору.

2. Велики загађивачи ваздушног простора тј човекове средине су и војни и цивилни ваздухоплови, као и други летећи објекти са погонским моторима и који користе различита погонска горива. Један авион са млазним моторима да би прелетео Антлатик потрпши 35 тона кисеоника при чему избаци 40 тона угљен диоксида, а то указује да је само овај податак алармантан, а колико још има таквих угроживача можемо само предпостављати. Према неким подацима у ваздух се испусти 26 аноорганских и 208 органских плинава и пара и 104 врсте честица. Гасови или плинови који се испуштају у ваздух из различитих мотора су: угљен моноксид, олово, угљен водоник и кисеонични оксиди.²³

Загађивање природе отпадом

„Под отпадом се подразумева сва врсте материјала који немају употребну вредност, а који настају у процесу производње, рада, коришћења, саобраћаја и другим делатностима. Чврст отпад је сложен и хетероген материјал који настаје човековим активностима у стану, на послу, јавном месту, индустрији, пољопривреди и другим местима. Највећи произвођачи отпада у градовима су домаћинства и јавне градске површине (улице, тргови, паркови). Урбанизација и индустријализација утицали су на повећање отпада, који постаје светски проблем, а у наредним периодима биће један од приоритетних за решавање. По једном становнику у већим сватским градовима има три и више килограма дневно. Повећањем броја становника и стандарда живота повећава се и отпад који се сматра ресурсима.“²⁴

Отпад је људски производ у највећим случајевима, а наручито у економско-индустријски развијеним земљама, које су континуирано загађивачи човекове околине и екологије уопште. Иако су сви произвођачи према националном законодавству обавезни санирати отпадне материје, а то многи не чине чиме загађују човекову околину са веома високим процентом опасности по животе и биљни свет са отпадом кога у природи има у изобиљу. Не само да одбачени отпад у природи представља претњу великим загађењем и тровањем исти се налази на тржишту као високо цењена роба, наручито нуклеарни отпади.

Према тома управљање отпадом је веома профитбилна делатност иако исти представља веома велику претњу по цивилизацију. У честим случајевима због великог профита у трговини са неким отпадима, из вида се губе сазнања о негативним последицама по безбедност човекове околине. Тиме се постижу несагледиве последице по животни амбијент. Другим речима отпад представља велику претњу у свету са различитим последицама. Наручито представљају претњу нуклеарни, хемијски и биолошки отпади који се лоцирају на многим депонијама познате и непознате локације, који се увозе из неких земаља ради производње нуклеарног и биолошког оружја.²⁵ Повећања и складиштење опасног отпада у индустријски развијеним земљама, а ради стицања профита са великим ризицима делује ван законских прописа, на ово упућује италијанска студија у делу бизниса у организацији „мафије“ која показује нагло интересовање за послове у вези са отпадом.²⁶

Неке земље изграђују фабрике за спаљивање отпада, а економски развијене земље настоје да ове фабрике изграђују на просторима неразвијених и ситромашних држава које за мање суме новца прихватају ову веома опасну појава којом се додатно загађује човекова околине. Загађење човекове околине постиже се самим транспортом опасних отпада кроз простор, његово складиштење до спаљивања и на крају исто додатно загађује околину током спаљивања испуштањем загађених и

²³ Фраљо Ванчина, Човекова околине, Загреб, 1982. стр.69.

²⁴ Владан Јолджић, Еколошко право, Београд, 1998. стр.125.

²⁵ Са нуклеарним отпадом путем оружја суочила се Република Србија и Република Српска током НАТО бомбардовања из ваздуха, чије нуклеарне бомбе у свом садржају су поседовале отпад уранијума.

²⁶ Слободан Марковић, Моћ отпада у времетражији, Заштите животне средине Републике Србије, Нови Сад, 2008. стр.103.

отровних гасова у ваздушни простор. Због свега наведеног развијене земље се желе отарасити овог отпада по сваку цену, па се служе и кријумчарењем истог одбацивањем на туђе просторе без дозволе и знања власти.

Управљање отпадом у оквиру заштите животне средине своди се у четири фазе:

- минимизирање опасног отпада, рециклажа и поновна употреба отпада,
- третман спаљивања отпада и његово депоновање,
- поновно коришћење,
- поновно депоновање коришћеног отпада.

У циљу заштите животне средине неопходно је све елементе који садрже штетне и опасне материје уклањати на самом почетку процеса, јер на тај начин остатак производа намењен депоновању престаје да се третира као отпад који изискује специјалне ненекономичне третмане.²⁷

Развој технологије условљава поваћање изградње већег броја нуклеарних централа, објеката и лабораторија чиме се све више повећава претња по безбедност животне средине у свету.

Поред истицања отпадних материја у водене токове и испаравањем исти у ваздушни простор, постоји претња од ове врсте отпада његово одлагање или складиштење које у потпуности није решено. Од почетка његове употребе па до ново доба одлагање отпадног нуклеарног или радиоактивног материјала врши се закопавањем у земљу, одлагање у морска дна и одлагање у складишта. Закопавањем или одбацивањем у морска дна сматра се „иреверзибилна“, а то подразумева, када се један пут отпад одложи не може се до њега поново доћи или га поново користити. Он остаје у простору у који је остављен и активно делује у тој средини на жива бића и биљни свет. Док складиштење ове материје подразумева „реверзибилан“, а то значи иако је ускладиштен и поред заштите до њега се увек може доћи и он се поново може ставити у промет, а самим тим и поново вршити озрачивања.

Анилизираним и једног и другог облика складиштења подразумева зрачење и тровање свега онога што му је у близини.

Многа закопавања радиоактивног отпада вршена су закопавањем и смештањем у земљане отворе или шупљине као што су напуштени тунели, рудници, каменоломи, нафтне бушотине, пећине и друге шупљине.

Одлагање ових материја на дна мора или океана подразумева чврсту и течну масу. Текући отпад слабије и средње активности могу се испуштати у море у количинама мањим од природне активности морске воде, и као такав не представља неку велику опасност. Док крути или чврсти отпади који се пуштају на дна мора у посебним бетонским блоковима, а тај облик одлагања ипак представља опасност по флору и фауну у простору где се налази. Постоје технолошки прописано паковање ове врсте отпада који се меша са бетоном и пакује у бетонске блокве и који мање представља претњу од оних који се дивље и противзаконито одбацују у посудама које брзо пропадају и масе се меша са морском водом и тиме представља не велику већ огромну претњу по безбедност околине.

Према тома за сада био била најсигурнија одлагања отпада у посебноодређене посуде смештене у посебна и заштићена складишта која неби била изложена рушењу приликом земљотреса и која неби била плен криминалног деловања.²⁸

Индустријски отпад

Реч отпад подразумева свака отпадна материја или предмет који се одбацује, одлаже или се одлаже по нечијем налогу, било да је домаћин куће, власник компаније или радње, одговорно лице предузећа или пак по налогу инспекцијског органа и слично. Непотребни отпади или маса отпадака одложена у простору или објекту једном речју подразумева отпад. То значи да су то неисправни и непотребни предмети, ствари, материје или супстанце које су остатак неког рада или активности и које су безпредметне или непотребне и које је неопходно одстранити из простора. Острањивање отпадних материјала врши се ради сметања, кварења и неугодних мириса из боравишног простора или околине где власник истог битише. Да би се власник отарасио или ослободио непотребног материјала из своје средине, истог одлаже на различита места или просторе удалјене од његових објеката било да су поред пута, запушеног објекта или ничијег простора и тиме ствара дивље депоније на којима се материјали распадају и природно сагоревају и тиме дају гадне и неугодне мирисе чиме загађује околину тог простора. У Републици Србији проблем одлагања отпадног материјала у потпуности није регулисан чиме је омогућено да на сваком простору, поред сваког пута, напушеног земљишта или објекта свакодневно стварају нове депоније, чиме се загађује човекова околина неконтролисано и без икаквих санкција за неодговорне грађане. Према томе депонија је „место на површини или испод површине земљишта где се отпад одлаже укључујући: интарна места за одлагање (депонија где произвођач одлаже

²⁷ Владан Јолџић, Еколошко право, Београд, 1998. стр. 127.

²⁸ Складиштење нуклеарног отпада у електрани Кршко раније је складиштен у кругу електране, а затим се израдило посебно бетонско складиште. Колико је ова врста складиштења сигурна показа ће време.

сопствени отпад на месту настанка), стална места (више једне године) која се користе за одлагање отпада, осим трансфер станица и складишта.²⁹ Анализирајући неодговорно понашање власника отпадног материјала и опасности које представља по човекову околину, појам одбаченог отпада подразумева следеће; *Одбачена средства и супстанце-материја на легалним и дивљим депонијама. Ти отпади називају се одпадима који представљају претњу по безбедност живих бића и угрожавање животне околине. Престављају прљаве и загађене материје лоциране на одређеном простору у коме се размножавају бактерије, гмизавци, глодари и други ситни инсекти који преносе и изазивају различите заразне и опасне болести код људи и животиња.*

Отпадне супстанце, материје, отпади и слични називи настају у индустријама, фабрикама, предузећима, кућама, градовима, насељима и другим просторима, које разврставамо према припадности. Индустијски, интерни, комерцијални, комунални, кућни, (опасни и неопасни), произвођачки, пољопривредни, сточарски, нуклеарни, компјутерски, природни, саобраћајни, фекалијски, војни и многи други отпади.

Депоније у насељима и природи

Контејнери у насељима

Контејнери канте и друге посуде за смештај отпада у урбаним и насељеним просторима су уређени простори у које се смештају отпади из станбених, индустријских и других објеката, који задовољавају санитарно-хигијенске, естетске и друге прописне услове. Ове и сличне посуде за смештај отпада се постављају на погодним местима у насељу у близини објеката за становање индустријску производњу или складишта, како се неби отпад одлагао на улицама, парковима, стазама, двориштима и сличним просторима. Смештени отпад у одговарајуће посуде је изолован од расипања по слободном простору, растурања од стране животиња, ветра и других олуја, као и од поплава и подземних вода. Складишћењем отпада обезбеђују се санитарни услови и спречава се загађење околине и могућност зараза људи и животиња од кварљивог отпада и глодара који се настањују у депоније.

Међутим, контејнере и сличне посуде несавесни грађани у најчешћим случајевима тинејджерима намерно обарају и отпад избацују из посуда у слободан простор и тима загађују околину и опасност по безбедност здравља. Поред просипања исти врше запаљење отпада у контејнерима и тиа изазивају ватру, дим и гадне мирисе којима се загађује околина и угрожава безбедност здравља код људи и домаћих животиња. Затим се врши просипање пепела и жара из пићи у контејнере чиме се врши запаљење отпада и тиме се додатно повећава опасност по безбедност људи од пожара, дима, смрада и оболења.

У насељима где нема смештених контејнера или су удаљени од појединих зграда због чега грађани одлажу отпад или „ћубре“ на улици, парку, стазама, тротоарима и сличним просторима и тиме загађују околину и угрожавају безбедност људи и домаћих животиња које се слободно крећу у урбаним насељима, као што су: говеда, свиње, пси, мачке и друге животиње које се хране између осталог и отпадним материјама. Коришћењем покварених материја од хране животиње оболевају и болест преносе на људе било у контакту са љима или преко исхране тј коришћењем месних производа од појединих животиња. Одбаченим или одложеним отпадом ван контејнера омогућава се и глодарима боравак у том простору који такође оболевају и болести преносе на друге животиње са којима су у директном контакту или коришћењем хране у шталама, оборима и другим просторима где се хране животиње. Затим пси и мачке хватају глодаре и њима се хране и на тај начин обволевају и преносе заразне болести на друге животиње и људе који по било ком основу су у додиру са зараженим животињама.

Чести су случајеви да несавесни грађани у насељима или у близини насеља врше намерно спаљивање отпада како га небих износили на депоније и тиме додатно угрожавају околину на начин изазивања пожара, гадног густог дима са неугодним мирисима, као и отровним гасовима који се појављују у току сагоревања отпадног материјала и на тај начин представљају претњу и опасност по људе, животиње и околину.

Депоније

Легалне депоније, су планирани, уређени и одобрени простори намењени за одлагање отпадних материја, средстава и друге врсте отпада који настаје у индустријској производњи, из домаћинства, пољопривредних имања и других активности и простора. Легалне депоније би морале испуњавати санитарно-хигијенске, техничке и грађевинске услове. Легалне депоније су контролисани простори и који се делимично санирају путем мљењења отпада и паковања истог у посебне контејнере, делимичног спаљивања или паковања у провалије и намерно ископане подземне просторе. Економски развијене државе располажу са посебним индустријским погонима за спаљивање отпада, док у неким земљама спаљивање отпада је забрањено управо због великог загађења околине.

²⁹ Слободан Марковић, Моћ отпада у цивилном друштву, Графика Шабац, Шабац, 2006. стр. 39

Илегалне депоније су, простори намењени за одлагање отпада, који нису под контролом државних органа и не испуњавају минимално санитарно-хигијенске услове, а исте су илегално одабрали несавесни грађани. Овакве депоније су формиране обично поред путева, река, језера, бара, мочвара и у шумским просторима, чиме је створена опасност по изазивање заразних болести и загађења човекове околине на ширем простору. Овакве депоније нису под контролом државних органа и препуштене су стихији и растуру на ширим просторима. Стога се велике количине отпадног материјала налази на ширим просторима који је разнешен путем ветрова, поплава, клизишта и сличних природних непогода, као и људске немарности, неодговорности и злонамере.

Овај облик загађења човекове околине, један је од најизраженијих и најопаснијих извора зараза и претње по људе, домаће и дивље животиње на ширем простору.

Спаљивање отпада

Спаљивање отпада у свету обично се врши на два начина и то:

1. спаљивање без коришћења топлотне енергије је ређе јер је неекономично са више аспеката и често се напушта због скупоће.

2. спаљивање уз коришћење топлотне енергије која је економичније од оне са топлотном енергијом из разлога; одређене отпадне материје (картон, папир, пластика и сл.) се користе за загревање воде или паре спаљивањем отпада, а након спљивања отпада уз пепела се издваја железни предмети који се предају у железару на ново топлење.

Спаљивањем отпадних материја врши се загађивање човекове околине настанком густих и штетних димова и неугодног мириса за грађане у близини спалионице. Економски развијене државе изграђују савремене спалионице које поседују специјализоване уређаје и филтере за пречишћавање дима и неугодног мириса чиме се смањују опасности по безбедност здравља људи и животне околине.

Загађење земљишта пестицидима

Руковање са пестицидима, хебрицидима и другим хемијским опасним средствима која се користе за уништавање инсеката, било током производње, транспорта, складиштења или коришћења при уништавању инсеката, представља опасност од зарази и тровања сваког лица који долази у додир са овим материјама. Због коришћења ових материја за уништавање инсеката у Привредној Авијацији ЈАТ-а, ваздухопловна медицина у ЈАТ-у редовно врши контролу пилота, механичара и помоћних радника, дали имају у организму заступљену ову врсту отрова или не. У већини случајева проналазе присуство отровних материја код ових занимања. Прскањем пшеничних поља код једног радника је пронађено присуство ових материја у организму и истом је сугерисано да одређено време прекине са радом у овој делатности. Одређени радник није поштовао препоруке, па је 20-23. 1992. третирао усеве са пшеницом на пољу и добио акутно тровање.

Симптоми тровања су указали на главобољу, вртоглавицу, сметња код вида, трњење прстију, мучнина и малаксалост.

Токсиколошке анализе су показале да се ради о активном тровању дериватима карбонских и феноксикарбонских киселина-хлорпиралидом и мекопромом.

Ово тровање је третирано као професионално обољење, а раднику је забрањен рад са пестицидима.³⁰

Посматрајући наведени случај и опасности руковањем са хебрицидима и пестицидима, случај показује колико садржајног отрова се убаци у житарице, поврће, воће и земљиште само третирањем житарица у једној години и колико се загађује околина са овим и сличним материјама.

Список литературе

А) Књиге

1. БАЈАГИЋ Младен, Основи безбедности, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
2. КИЛИБАРДА Крсто, Морално еколошка култура, Драганић, Београд, 1998.
3. КЕКОВИЋ Зоран КЕШЕТОВИЋ Желимир, Кризни менаџмент, Факултет Безбедности, Београд, 2006.
4. ЖИВОЛИНОВИЋ Звонимир, Ново рухо масовног убице, Народна Армија, Београд, 1985.
5. ГРУПА АУТОРА, Опасне твари, Завод за опћенародну обрану и друштвену самозаштиту, Загреб, 1990.
6. ЛИПОВАЦ Крсто, Безбедност саобраћаја, Службени Лист СРЈ, Београд, 2008.
7. МАРКОВИЋ Слободан, Моћ отпада у цивилном друштву, Графика, Шабац, 2006.
8. ЂОРЂЕВИЋ Zoran, Mikrotalasno zračenje i zaštita, VIZ, Beograd, 1978.
9. БОГДАНОВИЋ Славко, Заштита животне средине републике Србије, Нови Сад, 2008.
10. УПУТСТВО за руковање хемијским средствима за привремено оспособљавање, Институт безбедности, Београд, 1981.

³⁰ Милош Новаковић, Тровање пестицидима у привредној авијацији, Авијатика бр.4-5, Београд, 1995.

11. ХАБУШ Бранко, Милутин Атељевић, Љубо ПЕЈАНОВИЋ, Еколошке последице злоупотребом авиона цивилног ваздухопловства, А-Ш ДЕЛО, Београд, 2016.
12. МАЛИШ-САЗЕВСКА Марина, Еколошки криминалитет, График Принт, Скопље, 2007.
13. ПЕЈАНОВИЋ Љубо, Основи животне средине и екологије, Факултет за правне и пословне студије др Лазар Вркатаћ, Нови Сад, 2016.
14. ПЕЈАНОВИЋ Љубо, Influence of the human factor criminal activities on the ecological disaster in the republic of Serbia, Institut za zakonodavstvo i upravqawe, Zbornik radova, Tula-Rusija, 2015.
15. ТОДИЋ Драгољуб, ЈОЛДЖИЋ Владан, Еколошки криминалитет, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1995.
16. ЈОЛДЖИЋ Владан, Еколошко право, Београд, 1998.
17. ВАНЧИНА Франјо, Човекова околина, Завод за општенародну одбрану и друштвену самозаштиту СРХ, Загреб, 1982.

Б) Часописи

1. Авијатика 4-5. Београд, 1990.
2. Одбрана и Заштита, 5-6, СМО, Београд 1990.
3. Одбрана и заштита бр.1, ССНО, Београд, 1988.
4. Зборник, Факултет цивилне одбране, Београд, 2001.
5. Зборник радова, Заштита животне средине Републике Србије, Нови Сад, 2008
6. Безбедност бр.2, МУПРС, Београд, 2007. година.
7. Човек и животна средина бр. 3, Југословенски савез за заштиту и унапређење човекове околине, Београд, 1982.
8. Човек и животна средина бр.4-5, Југословенски савез за заштиту и унапређење човекове околине, београд, 1985.
9. Zoran Todorović, Bezbednosni aspekti zaštite i unapređenja životne sredine nekih razvijenih zemalja i zemalja u tranziciji, Bezbednost4/07. str.150.

Peyonovich Lyubo,
professor, doctor of sciences
(Novi Sad, Serbia)

Rakich Mile,
professor, doctor of sciences
(Beograd, Serbia)

Mytich Maria, dkn
(Novi Sad, Serbia)

POLITICAL INSTITUTIONS AND ENVIRONMENTAL SECURITY POLICY

The basic requirement and purpose of each state policy, including the security policy, is the survival of the state and society as a whole, is a condition for the survival of the state and society is its security. In this sense, the purpose of all types of government agencies is directed, among other things, to this plan. All of this is the basis of a security policy aimed at creating an organization that can achieve internal and external security conditions of the state and society, ie national security. The implementation of national security in the normal state is a prerequisite for securing the security of an emergent emergency caused by any of the threats and risks that may prevent the normal situation and why the state of emergency has been declared.

Key words: political institutes; ecology security policy.

ВИЙШЛИ З ДРУКУ

Холод О. Соціальні комунікації: тенденції розвитку : Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. й доп. – К. : Видавництво «Білий Тигр», 2018. – 370 с. – ISBN 978-617-7616-00-8

Навчальний посібник присвячено вивченню різних наукових теорій і методологічних підходів у дослідженні соціальних комунікацій (соціальної комунікації).

Автор пропонує програму навчальної дисципліни «Соціальні комунікації: тенденції розвитку», теми й плани лекцій і семінарських занять, завдання для самостійної роботи, список питань для іспиту (заліку), критерії оцінювання знань студентів, рекомендує джерела для вивчення навчальної дисципліни.

Навчальний посібник має дві частини: «Розвиток соціальних комунікацій за кордоном» і «Теорія й основні тенденції розвитку соціальних комунікацій в Україні».

У першій частині розглядається процес зародження ідей дослідження соціальних комунікацій, а також концептуальні витоки вивчення соціальних комунікацій. Автор аналізує ідеї класичної соціології, теорії структурного функціоналізму, аутопоезису й інформаційного суспільства як базису зародження теорії соціальних комунікацій, теорію й ідеї соціальних комунікацій російських наукових осередків (А. Соколов, С. Давидов, В. Конецька, Ф. Шарков, Т. Дрідзе). Підлягають аналізу сучасні теорії соціальних комунікацій Ю. Подгурецьки й Т. Гобана-Класа (Польща), дослідження соціальної комунікації в Американській асоціації мовлення, мови й слуху, комплексні моделі соціальних комунікацій (США), трансцендентальна теорія Н. Палашева (Болгарія), основні положення моделі соціальної комунікації болю в теорії К. Крейга й у практичній соціально-комунікаційній діяльності «Nanen Centre» (Канада), ідеї розвитку соціальних комунікацій у Лісабонській школі (Португалія).

Друга частина навчального посібника присвячена аналізу українських ідей соціальних комунікацій у межах Київської школи й Харківського осередку досліджень соціальних комунікацій, а також специфіці аналізу соціальних комунікацій у теорії інмутації О. Холода. Автор подає інформацію про сучасні тенденції розвитку наукової галузі «Соціальні комунікації», відбиті в дисертаціях докторів наук із соціальних комунікацій (від 2008 року й дотепер), і висловлює думки про розвиток соціальних комунікацій.

Навчальний посібник буде корисним для студентів, аспірантів і докторантів, які здійснюють дослідження в таких галузях: «Соціальні комунікації», «Соціологія», «Культурологія», «Історія», «Політологія», «Психологія» та «Філологія».

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»

Обсяг та форматування

Повний обсяг статті разом з анотаціями трьома мовами (англійською, російською, українською), додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури має становити **25-50 тис. знаків** (символів та пробілів).

Обсяг рецензії на книгу має становити 5-10 тис. знаків.

Файли необхідно називати прізвищем автора статті латиницею, наприклад, Petrenko.doc. Якщо авторів кілька, то прізвищами перших двох авторів, наприклад, Petrenko_Sydorenko.doc.

Рукопис необхідно подавати у форматі, сумісному з Microsoft Word (можливі розширення файлів: .rtf, .doc, .docx). Розмір сторінки А4; книжкова орієнтація; поля з усіх боків по 2 см; шрифт Times New Roman; розмір шрифту – 14; інтервал між рядками – 1,5.

Назву статті треба набирати звичайним текстом; не допускається набір із використанням опції Caps Lock.

Необхідно розрізняти символи дефіс і тире (тире відокремлюється з обох боків пропусками й довше за дефіс).

Стиль тексту Звичайний (Normal). Використання інших стилів не допускається.

Схеми, графіки, діаграми (далі – ілюстрації), формули й таблиці нумеруються.

Ілюстрації таблиці не повинні перевищувати розміром зазначених вище розмірів сторінки (А4 мінімум по 2 см на поля).

Таблиці формуються в редакторі таблиць (пункт меню "Таблиця"). Формат таблиць тільки книжковий.

Формули в статтях мають бути набрані за допомогою редактора Equation Editor.

Не рекомендується користуватись автоматичною нумерацією.

Ілюстрації. Кількість ілюстрацій не повинна перевищувати п'яти. Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кожну ілюстрацію треба надсилати окремим файлом. Називати файл ілюстрації треба прізвищем автора статті латиницею. Якщо ілюстрацій кілька, то потрібно додавати в назві файлу до прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Petrenko1.jpg; Petrenko2.jpg; Petrenko3.jpg.

Перед основним текстом статті потрібно вказати такі дані:

- індекс УДК;
- прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання;
- назву статті;
- **анотацію (детальні вимоги – див. далі);**
- 3-5 ключових слів.

Вимоги до структури основного тексту статті

Основний текст статті повинен мати визначену структуру. Підрозділи статті, які наведено нижче, повинні бути пронумеровані, виділені в тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки.

1. Вступ (актуальність теми, огляд літератури й попередніх досліджень із цієї чи суміжної проблематики, мета й завдання статті). Обсяг – близько 3000 знаків.

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження – яким чином було отримано його результати).

3. Результати й обговорення (навести основні результати дослідження).

4. Висновки. Обсяг – близько 2000 знаків.

5. Подяки (коротко висловити подяку ВНЗ та дослідникам, які надали допомогу при підготовці цієї публікації).

6. Додатки і Таблиці (якщо є Додатки і Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки й порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями. У тексті статті обов'язково мають бути посилання на ці додатки чи таблиці).

7. Список літератури подавати в порядку цитування в тексті. Реквізити джерела для журнальних статей – автор, назва статті, назва журналу, номер журналу, рік видання, номери сторінок. Реквізити джерела для книжок – автор, назва книжки, місто видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок. Приклади оформлення списку літератури див. нижче.

Вимоги до анотації

Анотація українською та російською мовами

Анотація українською та російською мовами мають бути ідентичними за змістом.

Обсяг анотації: 90-110 слів (800-1000 знаків, урахувавши пробіли).

Анотація має бути якісною, інформативною та лаконічною. Її мета – стисло відобразити основний зміст проведеного дослідження. **Уникайте повторення в анотації назви статті й загальних фраз.**

Структура анотації. В анотації необхідно чітко вказати:

- **мету** дослідження;
- **методи** (не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження – яким чином було отримано його результати);
- **головні результати й висновки** дослідження, із яких має бути зрозумілою їх **значимість** для науки, суспільства, освіти тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Усі названі складові анотації мають чітко ідентифікуватися. Для цього рекомендуємо вживати в анотації слова: мета, методи, результати, висновки, значення.

За необхідності можна на початку анотації вказати одним реченням актуальність дослідження, якщо вона не є очевидною з назви, мети чи висновків дослідження.

Ключові слова

Після анотації потрібно вказати 3-5 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Анотація англійською мовою (Abstract)

Анотація англійською мовою має бути **вдвічі більшою за обсягом, ніж анотація українською та російською мовами**, адже для іноземних читачів це буде основним джерелом інформації про всю публікацію й проведене вами дослідження.

Обсяг анотації англійською: 200-250 слів (1500-2000 знаків, урахувавши артиклі та пробіли).

Анотація має бути написана **правильною англійською мовою**, з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати анотації, перекладені лише за допомогою комп'ютерних перекладачів.

Структура анотації. В анотації необхідно чітко вказати:

- **мету** дослідження (**main objective(s) of the study**);
- **методи (methodology)** – не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження – яким чином було отримано його результати (**how the study was done**);
- **головні результати й висновки** дослідження (**results/findings and conclusions**), із яких має бути зрозумілою їх **значимість (significance)** для науки, суспільства, освіти тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези тощо).

Усі названі складові анотації мають чітко ідентифікуватися. Для цього рекомендуємо вживати в анотації слова: **main objective(s) of the study, methodology, results, findings, conclusions, significance.**

За необхідності можна на початку анотації вказати одним реченням актуальність дослідження (**relevance of the study**), якщо вона не є очевидною з назви, мети або висновків дослідження.

Ключові слова (Keywords)

Після анотації потрібно вказати 3-5 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Добираючи ключові слова, урахуйте, що вони мають сприяти пошуку Вашої публікації в електронних каталогах та наукометричних базах. Рекомендуємо проаналізувати, які ключові слова зазвичай використовують у публікаціях за тематикою Вашого дослідження в ключових світових наукометричних базах, наприклад, ScienceDirect видавництва Elsevier (Scopus): <http://www.sciencedirect.com/science/search>. Правильно підібрані ключові слова сприятимуть пошуку Вашої публікації колегами та підвищенню індексу її цитування.

Вимоги до оформлення списку літератури

Усі наведені в тексті цитати й статистичні дані повинні мати належним чином оформлені посилання на першоджерела.

Рекомендується віддавати перевагу посиланню безпосередньо на першоджерело, а не на його відтворення в якійсь іншій праці (посібнику, оглядовій статті тощо). Також рекомендується посилатися на першоджерело, видане мовою оригіналу, а не на його переклад (окрім випадків, коли немає можливості отримати доступ до першоджерела мовою оригіналу).

Посилання на веб-джерела (на джерела в інтернеті) мають бути зведені до необхідного мінімуму, крім випадків, коли йдеться про посилання на публікації, що перебувають у постійному доступі на веб-ресурсах міжнародних наукометричних баз даних.

Самоцититування дозволяється лише в разі нагальної потреби.

У тексті статті посилання позначаються цифрою у квадратних дужках, через кому зазначається номер сторінки (якщо треба). Нумерація посилань відповідає порядку їх появи в тексті статті. Якщо автор посилається відразу на кілька різних джерел, слід розділяти їх крапкою з комою. *Напр.*: [1, 44; 2, 35].

Пристатейний список літератури укладається в порядку цитування джерел у тексті вашої публікації (просимо звернути увагу: **не** за абеткою, а в порядку цитування).

Для статей, що містять посилання на джерела, опубліковані виключно латиницею (англійські, німецькі, французькі тощо), достатньо одного списку літератури (References).

Для статей, що містять посилання на джерела **не** латиницею (кириличні, арабські, китайські тощо) або комбінують посилання латиницею й іншими шрифтами (напр., частина посилань англійською, а частина – українською), необхідно подавати **два варіанти** списку літератури:

1. **Список літератури** мовою оригіналу (усі джерела подаються тією мовою, якою їх опубліковано, тут можуть бути джерела й кирилицею, і латиницею тощо);

2. **References** (той самий список літератури латиницею, правила перекладу й транслітерації див. нижче).

Приклади оформлення списку літератури

Різун В.В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. / В.В. Різун, Т.В. Скотникова. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.

Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В.В. Різун // Світ соціальних комунікацій. – Т. 2. – 2011. – С.7–11.

Яхно О.М. Україна в сучасному геополітичному просторі (політико-медійний аспект) : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Яхно Олеся Михайлівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2006. – 189 с.

Випуск видавничої продукції в Україні в 2013 році (9 місяців) [Електронний ресурс] // Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». – Режим доступу: http://www.ukrbook.net/statistika_2013_9_mis.htm#zag_dani. – Назва з екрану. – Дата доступу: 20.12.2013.

References

За основу оформлення списку літератури латиницею взято Гарвардський стандарт бібліографічних посилань (Harvard reference system).

Загальні правила такі:

- спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали; вказуються всі автори;
- після прізвища й ініціалів автора/авторів у дужках вказується рік публікації, напр.: (2014);
- після дати публікації в лапках вказується "Назва статті" або "Назва розділу", якщо це посилання на розділ колективної монографії;
- потім курсивом вказується Назва Журналу чи Назва Монографії (усі значимі слова назви журналу чи книги / монографії пишуться з великої літери);
- потім вказуються номер журналу й сторінки статті АБО видавництво, місто видання й загальна кількість сторінок книги.

Нижче дивіться детальні правила оформлення посилань на різні типи джерел.

Посилання на статтю в друкованому журналі.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на статтю така:

Author, A.A. (2013), "Title of article", *Title of Journal*, vol. 10, no. 2, pp. 49-53.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – назва статті в лапках, через кому – курсивом назва журналу (усі значимі слова назви журналу пишуться з великої літери), через кому – номер журналу, через кому – сторінки публікації.

Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and):
 Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), "Title of article", *Title of Journal*, vol. 11, no. 3, pp. 85-94.

Приклади:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), "The art of writing a scientific article", *Journal of Scientific Communications*, no. 163, pp. 51-59.

Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986), "The moderator-mediator variable distinction in social psychological research", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 51, pp. 1173-1182.

Посилання на статтю в електронному журналі.

Оформлюється майже так само, як і посилання на статтю в друкованому журналі, проте номерів сторінок публікації може не бути. Наприкінці посилання через кому додаються слова available at: та вказується веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Gilmore, J. (2014), "Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad", *International Journal of Communication*, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Передача латиницею посилань на українськомовні й російськомовні статті.

Прізвище автора передається транслітерацією відповідно до Таблиці транслітерації українського алфавіту латиницею, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України №55 від 27.01.2010 р. (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-p>). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/#lat/passport> (у випадяючому списку має бути обрано *Стандарт Паспортний КМУ 2010*).

Назва статті перекладається англійською мовою.

Назва журналу передається транслітерацією (усі значимі слова назви журналу пишуть із великої літери). Рекомендуємо використовувати стандарт транслітерації, розроблений Термінологічною комісією з природничих наук (ТКПН) Київського національного університету імені Тараса Шевченка в 1994 р., оскільки він має високу зворотність і максимальну сумісність із комп'ютерними кодуваннями (URL-сумісність). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn> (у випадяючому списку має бути обрано *Стандарт ТКПН*).

Після назви журналу транслітерацією треба у квадратних дужках подати назву журналу, перекладену англійською мовою (усі значимі слова назви журналу пишуть із великої літери).

Приклад:

Rizun, V.V. (2011), "Outlines of the methodology of social communication studies", *Svit Socialjnykh Komunikacij [World of Social Communications]*, vol. 2, pp. 7-11.

Посилання на книгу / монографію.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на книжки / монографії виглядає так:

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), *Title of Book*, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – курсивом назва книги / монографії (усі значимі слова назви пишуть із великої літери), через кому – номер видання (якщо перевидавалося кілька разів і це вже не перше видання), через кому – назва видавництва, через кому – місто видання, через кому – загальна кількість сторінок. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and).

Якщо джерело кириличне, то:

- прізвище автора передається транслітерацією за стандартом КМУ 2010 (<http://translit.kh.ua/#lat/passport>);

- назва книжки / монографії перекладається англійською мовою (усі значимі слова назви писати з великої літери);

- назва видавництва передається транслітерацією за стандартом ТКПН (<http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn>);

- місто видання перекладається англійською мовою.

Приклад:

Rizun, V.V. & Skotnykova, T.V. (2008), *Research Methods in Journalism Studies: a Textbook*, 2nd ed., Presa Ukrainy, Kyiv, 144 p.

Посилання на колективну монографію.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на колективну монографію практично така сама, як у випадку авторської монографії (див. вище), із тією різницею, що на початку посилання,

замість прізвища та ініціалів автора, вказуються прізвище та ініціали редактора:

Editor, E.E. (Ed.) (2014), *Title of Book*, Publisher, City of publication, 503 p.

Приклад:

Perelytsia, H.M. (Ed.) (2014), *Foreign Policy of Ukraine – 2013: Strategic Assessments, Forecasts and Priorities*, Stylos, Kyiv, 352 p.

Посилання на розділ у колективній монографії.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на розділ у колективній монографії така:

Author, A.A. (2014), "Title of chapter", in Editor, E.E. (Ed.), *Title of Book*, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – у лапках назва розділу, через кому слово in та прізвище редактора, через кому – ініціали редактора й у дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів, через кому – курсивом назва монографії (усі значимі слова назви пишуть із великої літери), через кому – номер видання (якщо є), через кому – назва видавництва, через кому – місто видання, через кому – сторінки розділу.

Приклад:

Mettam, G.R., & Adams, L.B. (2009), "How to prepare an electronic version of your article", in Jones, B.S. & Smith, R.Z. (Eds.), *Introduction to the Electronic Age*, E-Publishing Inc., New York, pp. 281–304.

Посилання на дисертацію й автореферат.

Схема оформлення посилання приблизно така, як для книжки/монографії. Із тією відмінністю, що після назви роботи додаються слова PhD diss. (для тексту кандидатської дисертації), D.Sc. diss. (для тексту докторської дисертації), Abstract of the PhD diss. (для автореферату кандидатської дисертації), Abstract of the D.Sc. diss. (для автореферату докторської дисертації). Після цього в дужках скорочено називається сфера науки, із якої захищено дисертацію. Потім вказується назва закладу, де вона захищала, через кому – назва міста (якщо не є очевидним із назви навчального закладу), потім – кількість сторінок.

Приклади:

Yakhno, O.M. (2006), *Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects)*, PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), *Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects)*, Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Посилання на матеріали конференції.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали конференції така:

Author, A.A. (2014), "Title of proceedings", in Editor E.E. (Ed.), *Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference*, Publisher, City of publication, pp.89-91.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації матеріалів, через кому – у лапках назва виступу чи тез, через кому слово in та прізвище редактора, через кому – ініціали редактора й у дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів (якщо є), через кому – курсивом повна назва конференції, через кому – курсивом місце проведення конференції, через кому – курсивом дата проведення конференції, через кому – видавництво (якщо є), через кому – місце публікації матеріалів, через кому – сторінки публікації.

Приклад:

Khylko, M.M. (2014), "Modern social and communication technologies: international experience and Ukrainian prospects", in Rizun, V.V. (Ed.), *Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference "Criteria of Diagnostic and Methods of Estimation of the Media Impact"*, Institute of Journalism, Kyiv, 10 April 2014, Kyiv, pp. 89-91.

Посилання на матеріали з інтернету.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали з інтернету така:

Author, A.A. (2014), "Title of article", available at: url (accessed date).

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – слова available at: та веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Seddon, M. (2014), "Documents Show How Russia's Troll Army Hit America", available at:

www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america (accessed 03 June 2014).

Посилання на матеріали з інтернету, автор яких не вказаний.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали без автора така:

Title of edition (2014), "Title of article", available at: url (accessed date).

Приклад:

BBC NEWS (2014), "Ukraine profile", available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-18018002> (accessed 09 December 2014).

Посилання на закони, резолюції, рішення й тощо.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на закони, резолюції, рішення й подібні документи така:

Organization name (2014), *Title of document*, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується назва органу чи організації – автора документу, потім у дужках – рік публікації, через кому – курсивом назва документу, через кому – дата документу (якщо є), через кому – назва видавництва (якщо є), через кому – місто видання (якщо є), через кому – кількість сторінок (якщо є). Якщо документ доступний онлайн, через кому додаються слова available at: та веб-адреса, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до документу.

Приклад:

Council of the European Union (2014), *Council conclusions on Ukraine*, 20 October 2014, Luxembourg, available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145211.pdf (accessed 05 December 2014).

Шаблон розміщення матеріалів у статті

Індекс УДК.

Прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання українською мовою.

Назва статті українською мовою.

Анотація українською мовою з 3-5 ключовими словами.

Текст статті.

Список літератури.

Прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання російською мовою.

Назва статті російською мовою.

Анотація російською мовою з 3-5 ключовими словами.

Прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, вчене звання англійською мовою.

Назва статті англійською мовою.

Анотація англійською мовою з 3–5 ключовими словами.

Транслітерований список літератури.

Якщо оформлення статті не відповідає зазначеним вимогам, редакція повертає статтю автору на доопрацювання.

ОГОЛОШЕННЯ

ПАРТИКО Зіновій Васильович,
доктор філологічних наук, професор
ВНЗ «Інститут реклами»
(м. Київ, Україна)

У ЛЬВОВІ ПРОДОВЖУЄ ПРАЦЮВАТИ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ СЕМІНАР «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ»

Шановні пані й панове!

Засідання семінару проходять раз на місяць на факультеті журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка. Найближче засідання заплановане на третю декаду січня 2018 р.

Охочих обговорити на семінарі власні здобутки просимо обрати жанр виступу (доповідь — 20-30 хв.; повідомлення — 5-10 хв.), а також надіслати матеріали цих доповідей або повідомлень організаторові семінару на адресу: partyko@ukr.net. Як матеріали приймаємо автореферати дисертацій, монографії (їх фрагменти), статті (їх проекти) тощо. Матеріали за тиждень до засідання буде надіслано учасникам семінару для ознайомлення електронною поштою.

Крім того, на семінарі будуть заслухані доповіді про зарубіжні відрядження, проведені презентації видань тощо.

На одному засіданні, як правило, буде розглянуто одну доповідь й одне повідомлення.

Мета семінару — підвищення рівня наукових досліджень, виконаних у ділянці медіазнавства.

На засіданнях семінару вже було заслухано такі матеріали:

1. **Яремчук О.** Подорожня антропология у літературному репортажі 20-х років Йозефа Рота та Майка Йогансена (доповідь за матеріалами рукопису кандидатської дисертації; аспірантка 3-го року навчання кафедри зарубіжної преси та інформації ЛНУ ім. І. Франка).
2. **Павліченко Т.** Інтернет-ЗМІ як кібернетичні системи (повідомлення за матеріалами дисертації; асистент кафедри нових медіа ЛНУ ім. І. Франка).
3. **Романчук О.** Соціальна інформатика (доповідь за матеріалами навчального посібника).
4. **Романишин Ю.** Іншомовні газетні видання першої половини ХХ ст. у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника (на прикладі польської преси) (повідомлення).
5. **Партико З.** Як у дисертаціях формулювати положення для захисту (доповідь за матеріалами навчального посібника "Основи наукових досліджень: підготовка дисертації" Запоріжжя : Видавництво КПУ, 2015. 236 с.).
6. **Пасічник М.** Документознавство в системі соціальних комунікацій (повідомлення за матеріалами навчального посібника "Документознавство" Львів : УАД, 2016. 392 с.).
7. **Александров П. М.** Мотиви страху і тривоги в засобах масової комунікації (доповідь за матеріалами рукопису кандидатської дисертації асистента кафедри нових медіа ЛНУ ім. І. Франка).

На наступний рік надійшли пропозиції щодо таких доповідей:

- Мельник ("Публіцистика Сергія Аверинцева та Сергія Кримського (1990-2010 рр.): ціннісні орієнтири"; за матеріалами дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії);
- О. Холод ("Сучасні теорії та практики соціальних комунікацій у світі: місце досягнень українських фахівців із соціальних комунікацій");
- З. Партико ("Особливості викладання логіки для студентів-журналістів"; за матеріалами підручника "Логіка для журналістів").

Запрошуємо медіазнавців до участі в роботі семінару!

Із повагою,
організатор семінару
д-р філол. наук, проф. Зіновій Васильович Партико

Тел. для довідок: 066-2725054

Наукове видання

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Том 7

Науковий журнал

Науковий журнал «Соціальні комунікації: теорія і практика»
zareєстрований у Міністерстві юстиції України
як друкований засіб масової інформації
(свідоцтво – серія КВ № 21875-17775 Р від 01.02.2016 року)

Українською, російською, сербською,
польською й англійською мовами

Наукові редактори	– Холод Г.Я., Холод О.М.
Літературний редактор	– Холод Г.Я.
Комп'ютерний набір	– автори текстів.
Комп'ютерна верстка, дизайн, архітектоніка видання	– Багірова Н.В.
Технічне забезпечення	– Багіров С.Б.

Підписано до друку 15.03.2018. Формат 60x84/8.
Папір офіс. Гарнітура «Times New Roman». Друк лазер.
Ум. др. арк. 9,2. Тираж 300 прим. Зам. № 129.

Видруковано в друкарні Криворізької типографії
50026, Україна, м. Кривий Ріг, вул. Савицького, 56
Тел. +38(0564) 441-44-04.

С 72 Соціальні комунікації: теорія і практика : наук. журн. [наук. і літ. ред. Г.Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод]. – Т. 7. – К., 2018. – 101 с.

Том 7 періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, презентовані авторами Данії, Індії, Польщі, Росії, Сербії, України під час роботи третього Міжнародного симпозіуму «Соціальні комунікації: теорія і практика» (21 квітня 2018 року, м. Київ, Україна).

Дослідження стосуються теорії та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій в педагогіці й методиці викладання.

Окрім фахівців із соціальних комунікацій, матеріали будуть цікавими для психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

УДК 316.28 : 316.77(075.8) + 007 : 304 : 001 + 002 + 004 + 01 + 02 + 08 + 070 + 659

С 72

ББК 83.56я73